Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Rigorózní práce

Vybrané instituty dědického práva se zaměřením na právní úpravu dědických skupin

Konzultant: JUDr. Dita Melicharová, Ph.D.

Zpracovala: Mgr. Adéla Pluskalová

Srpen 2007

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

16. 4. 2017

ÚVOD 3

1. HISTORICKOPRÁVNÍ SOUVISLOSTI 8

1.1. Všeobecný přehled vývoje dědického práva 8

1.2 Počátky zákonné úpravy dědického práva a římské právo dědické 9

1. 3 Počátky českého dědického práva 14

1.4 Dědické právo v obecném zákoníku občanském 16

1.5 Závěr (zhodnocení právní úpravy dědického práva v ABGB) 27

1.6 Právní úprava českého dědického práv od roku 1918 do roku 1964 28

1. 7 Charakteristika občanského zákoníku z roku 1964 a vývoj k současné právní úpravě 36

2. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA DĚDICKÉHO PRÁVA A JEJÍ ZÁKLADNÍ INSTITUTY 40

2.1. Obecné instituty platného českého dědického práva 40

2.2. Základní předpoklady dědického nástupnictví 42
2.2.1. Smrt fyzické osoby 42
2.2.2. Pozůstalost 44
2.2.2.1 Zvláštní charakter některých práva a povinností zůstavitele a jejich 47
přechod na jeho právní nástupce 47
2.2.2.1.1 Dědění nemovitostí 47
2.2.2.1.2 Přechod práv a povinností ze stavebního spoření 49
2.2.2.1.3 Přechod práva a povinností z penzijního připojištění 50
2.2.2.1.4 Majetková autorská práva 51
2.2.2.1.5 Přechod práv a povinností společníka obchodní společnosti 51
2.2.2.1.6 Smrt člena družstva a přechod nájmu družstevního bytu 54
2.2.2.1.7 Podnik jako součást pozůstalosti 57
2.2.2.1.8 Zhodnocení právní úpravy přechodu vybraných práv na právní 60
nástupce 60
2.2.2.2 Přechod dluhů na dědice zůstavitele 61
2.2.2.2.1 Míra odpovědnosti více dědiců za dluhy zůstavitele 64
2.2.2.2.2 Výjimky z pravidla odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele do výše ceny nabytého dědictví 65
2.2.2.2.3 Stát v roli dědice odpovědného za dluhy zůstavitele 66
2.2.2.2.4 Odpovědnost dědice v situaci zisku jednotlivé věci z dědictví 67
2.2.2.3 Způsob úhrady zůstavitelových dluhů 68
2.2.3 Způsobilý dědic 69
2.2.4. Právní důvod dědění 74
2.2.5. Okamžik nabytí dědictví a právně relevantní projev vůle dědice o přijetí či odmítnutí dědictví 78

3. DĚDICKÉ SKUPINY – SPECIFIKACE A PŘEDPOKLADY NÁSTUPU, PODMÍNKY DĚDĚNÍ PRO DĚDICE V NICH 85

3. 1. Obecná charakteristika a předpoklady nástupu jednotlivých dědických skupin 85

3. 2. Specifikace dědických skupin a podmínky dědění pro dědice v jednotlivých dědických skupinách....86

3. 3. Stát v roli právního nástupce zůstavitele....93

3.4 Zhodnocení aktuální právní úpravy dědických skupin....94

4. EXKURS DO AKTUÁLNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVY DĚDĚNÍ V RAKOUSKU....95

4.1 Dědické tituly....95

4.2 Dědicové ze zákona (dědické skupiny)....96

4.3 Právo na povinný díl, povinní dědicové....99

4.4 Právní úprava odkazů a darování pro případ smrti v Rakousku....101

4.5 Fideikomisární substituce (svěřenecké náhradnictví)....104

4.6 Renunciační smlouva....105

4.7 Přijetí, odmítnutí dědictví, okamžik nabytí dědictví v rakouském právu, odpovědnost za dluhy....106

4.8 Stát v roli právního nástupce v rakouském právu....108

5. PRÁVNÍ ÚPRAVA DĚDĚNÍ ZE ZÁKONA V NÁVRHU NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU....110

5.1 Vývoj kodifikace občanského práva jako celku od zákona č. 40/1964 Sb. k návrhu paragrafového znění nového občanského zákoníku....110

5.2. Právní úprava dědění de lege ferenda – obecná charakteristika....112

5.3. Úprava zákonné posloupnosti dědické – návrh právní úpravy de lege ferenda....113

6. ZHODNOCENÍ SOUČASNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY DĚDICKÉHO PRÁVA A ZÁVĚREČNÉ ÚVAHY DE LEGE FERENDA....116

RESUMÉ....123

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ....126

Úvod

Smrt patří k neodvratným přírodním zákonitostem lidského bytí. Z právního hlediska se řadí k objektivním právním skutečnostem neboli událostem, s nimiž je spojen vznik, změna nebo zánik právních vztahů týkajících se zemřelého. Smrtí zaniká právní subjektivita občana, kterou se rozumí způsobilost mít práva a povinnosti.

V tomto okamžiku se nabízejí otázky o osudu práv a povinností týkajících se majetku, když ten, kdo byl z nich oprávněn nebo zavázán, pozbyl právní subjektivitu. Vezmou tato práva za své spolu se svým nositelem, nebo přesáhnou jeho fyzickou existenci? Jestliže nezaniknou, kdo potom vystřídá dosavadního účastníka daného právního vztahu? Je vůbec možné zcela nebo do určité míry projevem vůle ovlivnit určení tohoto nástupce s účinky pro případ smrti? Kdo se má postarat o uspořádání majetkových poměrů zemřelé osoby? Jakou odpovědnost nese nabyvatel zanechaného majetku?

Z hlediska právní teorie může dojít v důsledku objektivní právní skutečnosti – smrti k přechodu práv a povinností. Obecnou právní regulaci přechodu práv a povinností ze zemřelého na právní nástupce obsahuje soubor norem dědického práva.[1]

Událost, kterou je smrt člověka nemůže zůstat bez vlivu na právní vztahy, v nichž byl subjektem. Právní úprava dědění sleduje nejen zájmy těch, kterým se dostává zvýhodnění v podobě nabytí zůstavitelem zanechaného majetku, ale současně zajišťuje, aby věřitelé nebyli zkráceni na svých právech tím, že povinný subjekt zemřel. Dědické právo tak přispívá ke zjednání právní jistoty a kontinuity v právních vztazích mezi subjekty občanskoprávních vztahů. Bez jeho existence by nemohlo být dosaženo samotného cíle soukromého práva, jímž je rovnováha vztahů mezi jeho subjekty.

Záleží na povaze a obsahu subjektivních práv a povinností, zda v případě smrti svého nositele zanikají, anebo zda zůstávají zachovány a přecházejí na někoho dalšího. Některá práva a povinnosti jsou s ohledem na svou ryze osobní

[1] Některá práva a některé povinnosti zvláštní povahy však nepřecházejí na dědice a jejich přechod tak není dědickým právem regulován. Viz níže v této práci, zejména Kapitola 2.2.2. této práce.

povahu a výlučnost neoddělitelně spjaty s osobou svého nositele, a to jak po dobu jeho života, tak v případě jeho smrti, v jejímž důsledku zanikají. Jde především o tzv. *osobní práva a povinnosti* vztahující se k hodnotě lidské osobnosti, tj. k její tělesné integritě, osobní svobodě, cti a důstojnosti, podobě, slovním projevům, osobnímu soukromí apod.

Naproti tomu *práva a povinnosti majetkové povahy* úmrtím svého nositele zpravidla nezanikají, ale přecházejí na jiné subjekty. To se ostatně týká i jednotlivých majetkových práv a povinností relativní povahy vzniklých občanovi za jeho života ze zvláštních osobně právních vztahů, např. z práva autorského.

Případy zániku majetkových práv a povinností při úmrtí občana jsou spíše výjimkou než pravidlem. Jde o práva a povinnosti, jejichž obsahem je plnění založené na individuálních vlastnostech nebo schopnostech určité osoby.

Kromě těchto dvou skupin práv a povinností existují ještě jakási specifická práva a povinnosti, u nichž zákon dává přednost přechodu na jiné subjekty mimo rámec dědění, protože za života oprávněného sloužila ve většině případů k uspokojování potřeb oprávněného a spolu s ním i členů jeho domácnosti. Tak tomu je v případě uspokojování potřeb bydlení manžela a jiných členů zůstavitelovy domácnosti, jde-li o družstevní byt, nebo v případě zabezpečování výživy těchto osob ze zůstavitelových příjmů. Pokud v konkrétním případě takové osoby nejsou, právo buď zanikne, anebo se stane předmětem dědění.

Dědické právo by tedy mělo zodpovědět veškeré otázky týkající se osudu všech práv, která tu zůstanou po smrti zůstavitele a mělo by sloužit ke zvyšování právní jistoty subjektů práva.

Z výše uvedených důvodů jsem si pro svou rigorózní práci zvolila právě téma zabývající se přechodem práv a povinností ze zemřelé osoby na její právní nástupce. Dílčím způsobem jsem se otázkám dědického práva věnovala již ve své diplomové práci[2], obhájené na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Rozsah práce tohoto druhu mi však nedovolil zaměřit se na sledovanou problematiku komplexněji a postihnout všechny její zajímavé aspekty. Ve své dosavadní praxi justiční čekatelky a soudkyně ve věcech

[2] Diplomová práce na téma Dědění ze zákona od roku 1918 na území ČR (diplomantka Adéla Štanclová)

civilních jsem se setkala s řadou problematických otázek souvisících s přechodem práv a povinností na právní nástupce zůstavitele a právní úpravou dědických skupin, jež nebyly řešeny v mé diplomové práce a jímž bych se chtěla zejména věnovat ve své práci rigorózní.

Svou rigorózní práci jsem nazvala jako Vybrané instituty dědického práva se zaměřením na právní úpravu dědických skupin. Není pojata jako komplexní zpracování dědického práva, popř. jím regulovaného konkrétního institutu, ale jako praktikující soudkyně se chci ve své rigorózní práci více zabývat některými právními problémy, jež souvisí s přechodem práv a povinností, a to v jejich teoretických i praktických souvislostech.

Práce se tak zaměřuje nejen na otázky dědění, ale přináší i dílčí analýzu aktuální právní úpravy přechodu některých práv specifické povahy na právní nástupce. Rozsah práce a zejména zvolená koncepce však neumožňují postihnout všechny relevantní aspekty právní úpravy dědického práva, proto jsem se rozhodla více se věnovat problematice právní úpravy dědění ze zákona a dědických skupin. Právní úprava dědění ze zákona a přístup zákonodárce k sestavení jednotlivých dědických skupin, považuji za téma velmi zajímavé a také téma, jež de facto nepostrádá aktuálnosti, neboť i přes existenci možnosti upravit své majetkové poměry pro případ smrti závětí, je zákon v praxi stále nejběžnějším dědickým titulem. Práce se však bude zabývat hlouběji i otázkou odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele a některými zvláštními instituty dědického práva, které dnes v právní úpravě chybí (např. svěřenecké náhradnictví).

Jako základní cíl své práce jsem si proto stanovila připomenutí některých souvislostí a aspektů přechodu práv a povinností ze zemřelého na právní nástupce, upozornění na některé problematické otázky aktuální právní úpravy sledovaných institutů a v návaznosti na to pak vymezení podnětů pro novou právní úpravu, jež by nalezené nedostatky odstraňovala (úvahy de lege ferenda), resp. zhodnocení navrhované právní úpravy nového občanského zákoníku v tomto kontextu. Za dílčí cíle pak můžeme považovat celkové zhodnocení vybraných institutů aktuální právní úpravy dědění v jejím historickém i aktuálním kontextu.

K dosažení výše charakterizovaného cíle jsem zvolila především metodu analýzy a srovnávací metodu právní (právní komparatistika), a to v její simultánní i historické podobě. Jednotlivá ustanovení relevantních právních předpisů jsou podrobena rozboru a v návaznosti na jeho výsledku jsou v práci uvedeny dílčí závěry.

Stejný význam jako metoda analýzy měla při sestavování práce i srovnávací metoda právní. Pro řádné zhodnocení kvality aktuální právní úpravy vybraných institutů dědického práva, zejména pak dědění ze zákona a dědických skupin jsem považovala za nezbytné její srovnání. Domnívám, že vedle jejího tradičního srovnání s historickou právní úpravou téhož institut, které považuji za běžné při hlubším zpracování jakéhokoli tématu a při zvoleném tématu dokonce za nezbytné[3], je dnes ale nutné také srovnání se zahraniční právní úpravou. Tento fakt je dle mého názoru způsobem prohlubující se integrací evropských států a v neposlední řadě členstvím České republiky v Evropských společenstvích/Evropské unii. Proto jsem se rozhodla ve své práci využít i komparatistiky simultánní, tj. srovnání české právní úpravy s právní úpravou zahraniční. Jako comparandum jsem si zvolila právní úpravou rakouskou, a to s ohledem především na okolnost dlouholetého společného historického vývoje, jež v sobě zahrnoval i existenci jednoho právního řádu. S ohledem na současný stav vývoje soukromého práva v České republice se mi konečně naskytla i příležitost srovnat aktuální úpravu vybraných institutů dědického práva, zejména pak dědění ze zákona a dědických skupin s její právní úpravou navrhovanou v novém, připravovaném, občanském zákoníku.

Jako podklad ke zpracování práce byla využita jak česká, tak zahraniční odborná literatura, jakož i relevantní judikatura a informace přístupné na veřejné datové síti.

Práce je rozčleněna do šesti kapitol. Je započata charakteristikou dědického práva v kontextu na předchozí historický vývoj (kapitola 1.), v níž stručně nastiňuji historický vývoj dědického práva, se zaměřením na posloupnost

[3] První úpravy způsobu naložení s majetkem zůstavitele pro případ jeho smrti se datují již z období před Kristem! Základy pro současnou úpravu dědického práva byly položeny bezesporu v období Římského impéria. Především soukromé římské právo, kam patří i právo dědické, mělo stěžejní význam pro utváření novodobé právní kultury.

zákonnou, od jeho počátků ve světě, přes počátky dědického práva na území českých zemí až k úpravě dědického práva obsažené v rakouském Obecném zákoníku občanském z roku 1811, a občanských kodexech z roku 1950 a z roku 1964. Od znění občanského zákoníku platného v roce 1964 pak dále přecházím ke znění platnému v současnosti, jež bylo dosaženo řadou rozsáhlých novel, zejména zákonem č. 509/1991 Sb[4].

Podstatu práce tvoří kapitoly následující. Druhá kapitola práce je zaměřena na připomenutí základních institutů aktuální právní úpravy dědického práva na území České republiky. Zvláštní pozornost je pak věnována pozůstalosti, resp. zvláštnímu režimu přechodu některých práv a povinností ze zemřelého na jeho právní nástupce a také přechodu dluhů zůstavitele na dědice.

Třetí kapitola se podrobněji věnuje platné právní úpravě dědických skupin a způsobu dědění v nich. Analýza současné právní úpravy je doplněna také praktickými příklady.

Záměrem kapitoly čtvrté je rovněž provést alespoň stručnou komparaci úpravy některých nejdůležitějších institutů českého dědického práva s úpravami týchž institutů v aktuálně platné a účinné rakouské právní úpravě.

Jak již bylo výše uvedenp, pokročilý stav rekodifikačních prací mi poskytl příležitost uvést v mé práci i možnou budoucí právní úpravu sledovaných institutů. Stručné shrnutí právní úpravy dědění ze zákona, tak jak jej již obsahuje paragrafované znění návrhu nového občanského zákoníku, tak přináší pátá kapitola mé práce.

Největší význam pro dosažení stanoveného cíle práce má pak její kapitola šestá. Ta přináší porovnání současné právní úpravy dědického práva s jeho zamýšlenou úpravou de lege ferenda, tj. jak je rozpracována v návrhu paragrafového znění nového občanského zákoníku a uvedení vlastních názorů de lege ferenda.

[4] Zákon č. 509/1991 Sb. ze dne 5. 11. 1991, kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník

1. Historickoprávní souvislosti

1.1. Všeobecný přehled vývoje dědického práva

Pojmu „dědické právo" se používá ve dvojím smyslu: objektivním a subjektivním. Dědickým právem v objektivním smyslu se rozumí souhrn norem upravujících podmínky přechodu majetkových práv a povinností zemřelého na jeho právní nástupce. Naproti tomu dědické právo v subjektivním smyslu představuje oprávnění určitého subjektu, popřípadě i státu, vstoupit do majetkoprávních vztahů zemřelého.

Objektivní dědické právo, jak je dnes známo, nebylo v historickém vývoji samozřejmostí. Nejdřív se musela prosadit myšlenka, že hodnoty přesahující fyzickou existenci zemřelé osoby mají zůstat zachovány. Dále musel být vyřešen střet mezi kolektivistickým pojetím dědického práva, podle kterého měl zanechaný majetek připadnout *určitému celku*, jehož byl zemřelý členem (kmenu, obci, státu), na straně jedné a individualistickým pojetím, podle kterého se má nositelem přetrvávajících práv a povinností zemřelého stát *jedinec*, kterému svědčí některý z důvodů dědění, na straně druhé.

Odpůrci individualistického pojetí argumentovali tím, že se tímto způsobem udržuje sociální nerovnost mezi členy společnosti, neboť se někomu dostává zvýhodnění bez práce a bez jeho osobní zásluhy.

Zastánci individualistického pojetí naopak vycházeli z osoby nositele práv a povinností a z její mentality. Vědomí toho, že hodnoty, které byly mnohdy vytvořeny nebo shromážděny za cenu osobního odříkání, šetrnosti a skromnosti připadnou po smrti držitele osobě, která je mu blízká, vede ke spořádanému životu jedince. [5]

Tento střet byl u nás v průběhu historického vývoje vyřešen ve prospěch individualistického pojetí dědického práva. Tím však není dána odpověď na otázku, jakým způsobem má být určen ten, komu má připadnout majetek v případě smrti osoby.

---

[5] Knapp, V. a kol.: Občanské právo hmotné, svazek II., CODEX Praha 1995, str. 442

Podle historicky starší *zásady familiarizace* by měl zanechaný majetek připadnout těm, kteří jsou se zůstavitelem pokrevně spřízněni, příp. spjati manželským svazkem. Ve prospěch této zásady se uvádí, že o zanechaný majetek se mnohdy nezaslouží výlučně zemřelý jedinec, ale že se o jeho vznik a zachování často zasloužili i ti, kteří byli s nositelem práv a povinností společným životem úzce spjati. Ovšem při důsledném uplatnění této zásady by byla vyloučena možnost pořízení pro případ smrti, takže nástupcem zemřelého by se mohl stát jen ten, koho zákon sám za dědice označí.

Protipól představuje *zásada osobní autonomie,* testovací volnosti. Podle ní může zůstavitel naložit se svým majetkem na případ smrti zcela libovolně. V tomto případě by zákonná dědická posloupnost plnila pouze úlohu subsidiární, tj. pro případ, že by zůstavitel o svém majetku nepořídil.

Dnešní platné právní úpravy, jako např. rakouská, německá, švýcarská, francouzská, právní úpravu ČR nevyjímaje, spočívají na určitém kompromisu obou řešení. Zákon na jedné straně umožňuje, aby zůstavitel projevem své vůle pro případ smrti určil svého dědice, avšak na druhé straně jej v této dispozici omezuje s ohledem na určité osoby zůstaviteli blízké, které patří do skupiny tzv. neopomenutelných dědiců.

1.2 Počátky zákonné úpravy dědického práva a římské právo dědické

Ptáme- li se, kdy byly položeny základy dědického práva, musíme se vrátit o pár tisíciletí zpět, tedy do období před naším letopočtem. První materiálně dochované úpravy jakéhosi právního nástupnictví pro případ smrti osoby se datují do období nejstarších dějin lidské kultury, do období vzniku a existence nejstarších městských států na území bývalé Mezopotámie. Mám tím namysli období 3.-2. tisíciletí před naším letopočtem (dále jen př. n. l.).

Základy pro současnou úpravu dědického práva byly bezesporu položeny v období Římského imperia. Římané byli vynikající právníci uznávající nedotknutelnost práv jednotlivce nakládat se svým majetkem, zohledňující skutečnou vůli jednajícího a současně se vyhýbající zbytečným formalismům. Dokonalé, do nejjemnějších detailů propracované, srozumitelné – takto by se

dalo charakterizovat římské právo. Především soukromé římské právo, kam patří i právo dědické, mělo stěžejní význam pro vytváření novodobé právní kultury.

První kodifikací římského obyčejového práva byl **Zákon 12 desek** – Lex duodecim tabularum z pol. 5. stol př. n. l., jenž byl ještě počátkem císařské doby považován za „pramen všeho veřejného a soukromého práva". Obsahoval zejména normy procesní povahy, ale bohatě bylo zastoupeno i právo rodinné, sousedské a dědické.[6]

Po vydání Zákona 12 desek se na dalších 200 let staly hlavním pramenem římského práva **pontifikální interpretace**, což byly výklady práva tvořené kněžími. Ty ovšem činily z práva vědu tajnou, běžně nedostupnou. Neméně významným pramenem byly zákony vydávané lidovým shromážděním – **komiciální legislativa**.

Je trochu zvláštní, že mohutný rozvoj římského soukromého práva byl realizován ve formách více méně mimozákonných. Ačkoli totiž platilo, že jediným řádným zákonodárcem jsou lidová shromáždění, vděčily četné soukromoprávní normy za svůj původ soudní praxi a ediktální činnosti praetorů.

Právo praetorské nebo **ius honorarium** vycházelo ze soudní praxe praetorů resp. správců provincií, kteří byli praetorům postaveni naroveň. Toto právo stálo v jistém protikladu k mase práva pramenící ze Zákona 12 desek, pontifikálních interpretací a komiciálních zákonů, která byla v souhrnu označována názvem ius civile.

Římské právo prošlo mnohými etapami vývoje, v nichž mělo různé podoby, podle toho, kdo se na jeho tvorbě podílel a jaká státní forma panovala.[7]

---

[6] Kincl, J., Urfus, .: Římské právo, str. 159

[7] Pokud jde o kodifikaci římského práva, pak Prvním oficiálním pokusem o kodifikaci práva byl **Codex Theodosianus**, který byl vyhlášen nejprve jen pro říši východní, r. 438 n.l. a r. 439 n.l. pro říši západní. Je to sice sbírka nevalné juristické úrovně, avšak pro západní Evropu měla zcela mimořádný historický význam. Přežil pád západořímského impéria a udržel se v platnosti jako „národní" právo Římanů a katolické církve až do 11. století. Teprve tehdy jej vytlačily mnohem dokonalejší kodifikace justiniánské.

Bylo v tom trochu ironie osudu, že velké a svým způsobem dokonalé sbírky římského práva vznikly až v době, kdy Západořímská říše, která byla jejich kolébkou, již neexistovala. K realizaci velkého kodifikačního díla přistoupil císař Justinián hned poté, co nastoupil na trůn. Výsledkem bylo vytvoření „tří svazků zákonů":

1) Novus Iustinianus codex (vyhlášen 7. dubna 529 n.l.)
2) Digesta seu Pandectae (vyhlášena 16. prosince 533 n.l.)
3) Institutiones seu Elementa (vyhlášena 21. prosince 533 n. l.)

Pokud jde o římské právo dědické, pak základním pojmem římského dědického práva stejně jako dědického práva jiných právních řadů je *dědická posloupnost*. Je to přechod práv, především práv majetkových, ze zůstavitele na druhou osobu neboli dědice. Fyzický zánik zůstavitele, jeho smrt, je sice rozhodujícím, nikoli však jediným předpokladem, aby dědická posloupnost nastala.

Osoba dědice mohla být v římském právu určena právní normou nebo vůlí zůstavitele, vyjádřenou v závěti – testamentu. V prvém případě šlo o *posloupnost zákonnou – intestátní*, druhý případ je označován jako *posloupnost testamentární*. I v Římě, stejně jako v jiných částech světa, převažovala původně jako jediná dědická posloupnost intestátní, ovšem testamentární posloupnost se v něm rozvinula velmi záhy a rychle. Pro vzájemný poměr obou posloupností jednoznačně platila přednost posloupnosti testamentární, tedy vůle zůstavitele měla vždy přednost.

Civilní dědic byl ve starém Římě chráněn věcnou žalobou o právo tzv. *hereditatis petitio* („žádost o dědictví"). K tomu, aby se postavení praetorského dědice rovnalo postavení dědice civilního, bylo třeba, aby byl chráněn stejně účinnými žalobami. Toho bylo dosaženo žalobami, které byly obdobou civilních žalob (*bonorum possessio cum re* a *sine re*)[8]. Tím došlo k vyrovnání rozdílů mezi obojí posloupností. Terminologicky se dědická posloupnost začala postupně označovat jednotným neutrálním výrazem *sukcese*.

Povahu římské dědické posloupnosti vystihuje pojem *univerzální sukcese*, tzn. dědic dědil nejen zůstavitelova aktiva, nýbrž i jeho závazky, za které ručil v plné míře, ne jen do výše pozůstalostních aktiv. Dědic tedy nastupoval na místo zůstavitelovo. Všeobecný ráz římské univerzální sukcese byl omezen pouze tím, že na dědice nepřecházela taková práva a závazky, která měla

---

Tyto tři svazky neměly oficiálně žádné souborné označení. Sám císař, pokud o kodifikacích mluvil, užíval prostého názvu „**tria volumia**". Teprve středověk dal kodifikacím dnes běžný název **Corpus Iuris Civilis** (CIC). Poprvé se s ním setkáváme roku 1583 v souborném vydání Dionisia Gothofreda. CIC mívá tradičně tři části, někdy jako čtvrtý svazek bývají připojovány i soubory Justiniánových novel.

[8] Kincl, J., Urfus, .: Římské právo, str. 265

vyhraněně osobní povahu (syn např. nedědil po otci manželskou moc nad matkou). Tato úprava se v podstatě shoduje s naší úpravou současnou, ovšem bez možnosti odkazů (tj. sukcese singulární).

Kromě sukcese univerzální existovala i tzv. *sukcese singulární*. Ta se uplatňovala u civilních odkazů a *fideikomisů*. Fideikomisy byly odkazy, které se od civilních, přísně formálních, odkazů odlišovaly svou neformálností. Odkazy se vyvinuly z proseb, jimiž se zůstavitel obracel k někomu, kdo měl v případě jeho smrti něco získat, aby poskytl majetkový prospěch osobě, která není jeho dědicem.

Další pojem typický pro římské dědické právo je pojem *ležící pozůstalost*, který vyjadřoval stav pozůstalosti - tedy souboru majetkových práv a povinností, které zůstavitel zanechal - od okamžiku zůstavitelovy smrti do chvíle nabytí dědictví dědicem.

Pro nastoupení posloupnosti ze zákona bylo třeba naplnění zákonné podmínky, kterou byla smrt zůstavitele, jenž zemřel *intestatus* - tedy bez závěti. Neméně důležitou podmínkou je, aby povolaný dědic byl způsobilý stát se dědicem tzn. musel být římským občanem, a v době zůstavitelovy smrti musel existovat alespoň jako nasciturus.

Římská intestátní posloupnost vycházela z příbuzenských vztahů, pro které byla původně určující římská *agnátská* právní rodina. Postupně však převážily vztahy *kognátského* pokrevního příbuzenství.

V římském právu rovněž byli někteří dědici považováni za „nutné" (*heredes necessarii*), je tedy zjevné, že v římském právu měl svůj původ i dnešní institut neopomenutelných dědiců. Jednalo se o osoby, které měly se zůstavitel nejbližší příbuzenské vztahy. Tito dědici se stávali právními nástupci zůstavitele okamžikem smrti zůstavitele, nezávisle na své vůli, bez možnosti dědictví odmítnout, což v případě, že pozůstalost byla předlužena, bylo pro ně krajně nevýhodné.

Změnu přinesl Zákon 12 desek, který zavedl *zákonné dědické právo nejbližšího agnáta*. Nejbližším agnátem byl ten z agnátských příbuzných zůstavitelových, který mu v době smrti stál nejblíže, nejčastěji to byli jeho agnátští sourozenci, popř. i matka. Další změny v římském právu vyvolalo právo

preatorské, vycházející z představ o jakési obecné spravedlnosti či slušnosti (ekvitě). Začalo prosazovat před agnátským příbuzenstvím příbuzenství kognátské, čímž rozšířilo okruh osob povolávaných za dědice a současně je rozdělilo do několika skupin *tzv. dědických tříd*, přičemž pozůstalost jim byla nabízena postupně (narozdíl od praxe práva civilního). Praetor rovněž umožnil dědicům vlastním dědictví se vzdát, od dědictví odstoupit (*ius abstinendi*).[9]

Římské právo se v průběhu historického vývoje i nadále rozvíjelo. Změny zaznamenala i právní úprava dědického práva. Smyslem veškerých změn prováděných postupně v dědickém právu byla snaha odstranit rozdíly mezi civilní a praetorskou posloupností. To se podařilo až justiniánskou novelou č. 118 z r. 543 n.l., jejíž právní normy byly pak ještě jednou pozměněny novelou č.127. Teprve tyto novoty znamenaly naprosté vítězství kognátské posloupnosti. To znamenalo, že za zákonné dědice byli považováni jen dědicové kognátští bez jakýchkoli dalších rozdílů, bez ohledu na pohlaví a na to, zda příbuzenský vztah prostředkuje muž či žena. Nově byly konstituovány i dědické třídy.[10]

---

[9] Dědické třídy praetorského práva byly následující:

1. *Unde liberi, tj. děti* – šlo jednak o vlastní civilní dědice *sui heredes,* jednak o všechny potomky zůstavitelovy, kteří vystoupili z agnátské rodiny (př. emancipovaní synové). Praetorské právo tak prosazovalo kognátské pokrevní příbuzenství, avšak o tom, kdo bude dědicem rozhodoval i nadále vztah k otci. V této třídě byli dědicové povoláváni *všichni bez ohledu na stupeň blízkosti příbuzenství.* Pozůstalost se mezi ně dělila podle kmenů (*in stirpes)* tzn. dědici, kteří byli potomky vzdálenějšího stupně se dělili o díl, který připadl na jejich předka, který sice již nežil, ale zprostředkoval jejich příbuzenství se zůstavitelem.
2. *Unde legitimi – legitimní dědici* - tzn. všichni, kdo přicházejí v úvahu jako dědicové civilního práva. Vlastní dědicové zůstavitele tak byli povoláváni podruhé. Hlavní význam této třídy tkví v tom, že v ní byli posléze povolávány osoby, které za dědice označilo pozdější zákonodárství císařské doby.
3. *Unde proximi cognati – pokrevní příbuzní* – šlo o třídu, která v praetorském právu představovala největší odklon od původní agnátské posloupnosti civilního práva. Povolávali se všichni pokrevní příbuzní zůstavitele až do 6. stupně příbuzenství a ze 7. stupně pak ti, jejichž vztah se podobal vztahu bratrance a sestřenice. Tzn., že v této skupině byly poprvé povolávány manželské i nemanželské děti po matce, která nebyla jejich agnátkou a naopak, dále všechny osoby příbuzné se zůstavitelem v pobočné linii, kde příbuzenství prostředkovala žena. Při povolávání se přihlíželo ke stupni příbuzenství, bližší stupeň příbuzenství vylučoval vzdálenější. Jestliže se osoba povolaná jako dědic o dědictví nepřihlásila, nabízelo se dědictví příbuzným vzdálenějšího stupně. V této třídě tedy platila zásada tzv. *postupného povolávání dědiců*, a to nejen mezi dědici různých tříd, nýbrž i uvnitř mezi dědici této třídy. Mezi dědice téhož stupně se pozůstalost dělila podle hlav (*in capita*).
4. *Unde vir et uxor* – zde byl za dědice povolán pozůstalý manžel nebo pozůstalá manželka. Předpokladem bylo, aby manželé žili do smrti v řádném manželství.

[10] *Prvou třídu* tvořili potomci (*descendenti*) zůstavitelovi, vzdálenější byli povoláváni po bližších, pozůstalost se mezi děti dělila podle hlav, jinak podle kmenů.
Ve druhé třídě byli povoláváni *ascendenti* zůstavitelovi a jeho sourozenci (plnorodí) se svými dětmi, proto se pozůstalost dělila u rodičů a sourozenců podle hlav, jinak pro děti sourozenců platilo dělení podle kmenů, pro vzdálenější předky (prarodiče) dělení podle linií, což bylo v podstatě totéž.

Úprava dědického práva byla v římském právu velice podrobná a obdivuhodně dokonalá, a proto se jí nechali po dlouhá staletí inspirovat tvůrci zákoníků a mnoho významných institutů do svých zákoníků převzali (dědická žaloba, akrescence dědických podílů..).

Je známým faktem, že v průběhu dějin docházelo k recepci římského práva, a to především v Německu, Nizozemí a Anglii. Vývoj římského práva pokračoval také na jihu Francie a v Itálii. Není divu, vždyť by bylo nepraktické a zbytečné tvořit právo nové, když je zde možnost převzít právo stále aktuální, nezastaralé, v praxi vyzkoušené a dobře vžité do právního povědomí.

1. 3 Počátky českého dědického práva

Počátky českého občanského práva jsou spjaty až s obdobím feudalismu. Původní domácí právo bylo postupně doplňováno recepcí práva římského. Základem systému feudálního práva bylo dělení na právo *šlechtické* neboli *zemské* a práva *zvláštní,* která byla zemskému právu podřízena a nesměla mu odporovat. Šlechtické právo upravovalo základní ústavněprávní vztahy, jako byl vztah mezi šlechtou a panovníkem, mezi státem a králem, počet a práva zemských úředníků atd. Mezi nejdůležitější zvláštní práva patřila práva zemská, církevní, horní, viničné apod.

Ke kodifikaci práva (zemského) došlo až za krále Vladislava II., kdy z podnětu stavů bylo v roce 1500 vydáno ***Vladislavské zřízení zemské***, které obsahovalo téměř všechna odvětví jak práva soukromého (tedy i dědického), tak veřejného. To byl počátek kodifikačního procesu českého práva. Právo zvykové bylo nahrazeno právem psaným. [11] Další zemská zřízení jsou z let 1530, 1549, 1564, a konečně ***Obnovené zřízení zemské*** z roku 1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu, kterými byl v českém státním životě uzákoněn absolutismus, výlučné oprávnění panovníka tvořit právo.

Ve třetí třídě byli povoláváni rovněž sourozenci a jejich děti, ovšem sourozenci polorodí.
Ve čtvrté třídě byli povoláváni všichni další kognátští příbuzní bez rozdílu stupně, ovšem vždy tak, že současně byli povoláváni příbuzní téhož stupně a pozůstalost se mezi ně dělila podle hlav. Viz Kincl, J., Urfus, .: Římské právo, str. 274 – 275

[11] Schelle, K., Schelleová I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, Doplněk Brno 1993, str. 7

Velké proměny doznalo v tomto období dědické právo. Teprve v tomto období byl v právu šlechtickém odstraněn rozdíl mezi nedílnými a oddělenými příbuznými a pro případy, kdy zůstavitel o svém jmění neučinil žádné dispozice, byla zavedena posloupnost intestátní. Stále však přetrvával přednost mužských potomků před ženskými. V soukromém právu byla řada starých domácích institucí přetvořena v duchu římského práva.

První kroky ke sjednocení právních úprav na celém území dnešní České republiky se objevily až v první polovině 18. století, kdy již můžeme hovořit o snahách kodifikovat občanské právo jako odvětví právo řádu. Roku 1753 byla vypracována kodifikace soukromého práva nazvaná ***Codex Theresianus univerzalis*** – *Zákoník Marie Terezie*. Jednalo se o dílo velmi rozsáhlé, rozvláčné a pro praxi nevhodné. Zákoník nakonec nebyl císařovnou sankcionován.

Teprve po nastoupení Josefa II. došlo k rozhodnému pokroku v kodifikačních pracech. Výsledkem bylo vydání *prvního dílu* ***Obecného zákoníku občanského*** r. 1786 (jeho autorem byl Bernardt Horten). Jeho součástí byla i stať o právu dědickém. Zavedením rovnosti manželských a nemanželských dětí, jednotné posloupnosti pro všechny stavy a pro všechny dědičné země, došlo k odstranění jakýchkoli stavovských rozdílů. Do kodexu byly zahrnuty i právní předpisy, které byly publikovány od roku 1781, např. omezení fideikomisů, zrušení nevolnictví, toleranční patent aj.[12]

Skutečný význam pro dnešní podobu české práva dědického však měly až kodifikační práce probíhající v 19 století, na nichž výrazně podíleli *prof. Martini* a *prof. Zeiller*. Konečný elaborát, jež z nich vzešel, pak byl na zkoušku zaveden v Západní Haliči (1797) a 1.6. 1811 pak vyhlášen (s platností od 1. ledna 1812) pod názvem **Allgemeines burgerliches Gesetzbuch** (obecný zákoník občanský). V českém překladu, který vyšel ve Vídni r.1812, se nazýval *Kniha všeobecných zákonů městských*. Platil pro všechny země, které v té době tvořily rakouské císařství, vyjímaje země koruny uherské.

[12] Schelle, K., Schelleová, I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, Doplněk Brno 1993, str. 14 – 15

Zákoník byl vynikajícím právnickým dílem. Koncepce vycházela z římskoprávní učenosti, jeho autoři se poučili i na Koldínově zákoníku městských práv. Základním východiskem byla autorům teorie přirozenoprávní.[13]

Esenciálním rysem zákoníku byla jeho všeobecnost a výlučnost. Zákoník zrušil starší právní úpravu a platil bez výjimky pro všechny obyvatele státu bez ohledu na jejich společenské postavení. Výslovně odmítal otroctví a nevolnictví (§ 16). Svou podstatou šlo o zákoník již buržoazní, který zejména v ustanoveních majetkoprávních a smluvních zakotvoval představy o neomezeném vlastnictví.

Tyto představy se promítly prakticky do všech ustanovení zákoníku včetně předpisů o manželství a byly také základním důvodem toho, že zákoník (s novelami) platil nejen po celý zbytek feudalismu, po celou dobu trvání rakouské monarchie, ale byl převzat recepční normou i Československou republikou, a že ho odstranilo teprve až budování nového právního řádu v r. 1950.

V některých jeho ustanoveních se však přece jenom nezapřela doba jeho vzniku. Zbytky koncepce o feudálních vlastnických vztazích se projevily zejména v instituci děleného vlastnictví, kde byla ještě ponechána koncepce lenního práva a *tzv. dědičného pachtu* (purkrechtu). I když tato ustanovení nebyla hned po revoluci roku 1848 zrušena, zůstala jen prázdnými pojmy.

Jelikož právní úprava obsažená v obecném zákoníku občanském má pro mou práci velký význam a v řadě jejích pasáží na ni budu odkazovat, bude se nyní právní úpravou některých institutů dědického práva v tomto pramenu práva obsažených zabývat podrobněji.

1.4 Dědické právo v obecném zákoníku občanském

Rakouský občanský zákoník z roku 1811 (zák. č. 946/1811 Sb. z. s. ze dne 1. 6. 1811 - dále jen ABGB) měl 1502 paragrafů, jež byly uspořádány vedle úvodu do tří dílů. Z hlediska mé práce je podstatný díl druhý obsahující ustanovení o

[13] Malý, K., Sivák, F.: Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918, Jinočany 1993, str. 338 – 339

právu k věcem, který se dělil na dva oddíly. První oddíl obsahoval mimo jiné úpravu práva dědického (§§ 531 – 824).

Právo dědické bylo v obecném zákoníku občanském založeno na těchto základních pojmech:

Pozůstalost

Paragraf 531 ABGB stanovuje, že *souhrn práv a závazků zemřelého, pokud se nezakládají na poměrech pouze osobních, nazývá se jeho pozůstalostí.*

Pozůstalost tvořila tedy aktiva i pasiva. Ovšem nebyla – li aktiva, pozůstalost se neprojednávala, nebo byla – li nepatrná, přenechalo se pozůstalostní jmění věřitelům. Jak jsem již uvedla v úvodu svojí práce, ne všechna práva mohou být předmětem pozůstalosti. Zdědit lze pouze soukromá majetková práva (moc otcovská, poručenská, poměr manželský, povinnost živit děti a manželku, dát dceři výbavu, povinnost platit pokuty a daně atd. - na dědice nepřecházejí).[14]

Dědické právo spočívající v oprávnění ujmout se držby pozůstalosti je věcné právo, které působí proti každému, kdo by si chtěl pozůstalost přisvojit.

Delační důvody

Paragraf 533 ABGB vymezoval, na rozdíl od dnešní úpravy, tři právní důvody dědické posloupnosti, tedy tzv. *důvody delační.*

- Zůstavitel mohl určit dědice *dědickou smlouvou.* To byl delační důvod sice nejsilnější (tzn. měl přednost před ostatními), ale zřídka se vyskytující.
- *Testament* (závěť), jakožto jednostranný projev vůle zůstavitele, byl vzhledem k dědické smlouvě důvodem slabším.
- V pořadí posledním (nejslabším), ale v praxi nejčastějším delačním důvodem byl *zákon.*

Podle těchto důvodů se rozeznávala posloupnost smluvená, testamentární a zákonná (intestátní).[15]

Nebylo – li v konkrétním případě žádného povolaného dědice ani podle smlouvy, ani podle poslední vůle, ani podle zákona, anebo nepřihlásili – li se

[14] Rouček, F., Sedláček, J.: Komentovaný občanský zákoník z roku 1918, III. díl, V. Linhart Praha 1937, str. 9

[15] Švamberg, G., Andres, B.: Základy občanského práva, Palásek a Kraus Praha 1946, str. 214

dědici, jimž dědictví napadlo, k dědictví, nastala *odúmrť (kaducita),* tzn. pozůstalost připadla státu.

Paragraf 534 výslovně umožňoval, aby k témuž podílu byly povolány různé osoby buď z různých anebo ze stejných (stejně mocných, nikoliv totožných) delačních důvodů. V takovém případě nastávala ***konkurence*** delačních důvodů. Co se týče pořadí delačních důvodů při jejich konkurenci, platil již výše zmíněný postup: smlouva – testament – zákon.

Odkaz

Obecný zákoník občanský znal i pojem odkazu. Paragraf 535 vysvětloval rozdíl mezi dědictvím a odkazem, a to tak, že *není – li na někoho pamatováno dědickým podílem, který se vztahuje na celou pozůstalost, nýbrž jen jednotlivou věcí, jednou nebo několika věcmi určitého druhu, částkou nebo právem, nazývá se to, čím je pamatováno, odkazem (legátem), i kdyby hodnota toho byla největší částí pozůstalosti, a ten, komu to bylo zůstaveno, nebude posuzován jako dědic, nýbrž jako odkazovník (legatář).*

Při odkazu nešlo o univerzální sukcesi, ale ani o sukcesi singulární. Odkazovník nebyl totiž bezprostředním nástupcem zůstavitelovým, nabýval jen obligačního nároku proti obtížené osobě na věci, které ani nemusely být součástí pozůstalosti (např. odkaz *facere*). Odkazovník měl tedy proti závětnímu dědici právo na vydání určité hodnoty – odkazu – aniž by se s tímto dědicem spolupodílel na odpovědnosti za dluhy dědictví tížící.

Okamžik delace

Podle § 536 *dědické právo nastupuje teprve po zůstavitelově smrti. Zemře - li dědic před zůstavitelem, nemůže ani na svoje dědice převést dědické právo, jehož sám dosud nenabyl.*

Paragraf 537 doplňoval, že *přečkal – li dědic zůstavitele, přechází dědické právo na jeho dědice i před tím, než se dědictví ujal, jako jiná volně zděditelná práva, jestli jinak ještě nezanikla zřeknutím se nebo jiným způsobem.*

Paragraf 536 stanovil jinými slovy, že v okamžiku delace zde musí být *způsobilý subjekt*, tedy delát musí být v době delace naživu (nebo alespoň jako plod v těle mateřském). Nedožije se – není mu deferováno, ale descendentům syna (dcery), kterého jako zůstavitel povolal otec (matka) a který zemřel před

zůstavitelem, se deferuje, jako by se deferovalo onomu synovi (dceři), kdyby se delace dožil (§ 779) – zde nešlo o nějakou výjimku, nýbrž o tzv. zákonnou substituci obecnou. neboli právo ***reprezentace***, kdy potomci vstupovali na místo svého předka. [16]

Dožil – li se sice delát okamžiku delace, ale zemřel – li dříve, než nabyl dědictví, nastávala tzv. ***transmisse*** tj. jeho dědicové vstoupili v jeho právo k pozůstalosti jemu napadlé.[17]

Způsobilý dědic

Ke splnění podmínky způsobilého subjektu však nestačila jen jeho existence, nýbrž pro dědickou způsobilost musely být splněny ještě další podmínky - všeobecné a zvláštní – a to v okamžiku smrti zůstavitele.

Všeobecnou podmínkou způsobilosti bylo, že delát musel být způsobilý mít majetková práva a závazky. Naprosto nezpůsobilí byli ti, kdo složili slavné řeholní sliby, vyjma řády privilegované, jakož i cizinci v případě *retorzí* (tj. pokud jiný stát nepřiznával našim příslušníkům jako takovým dědickou způsobilost). V těchto případech šlo o *absolutní nezpůsobilost dědit*.

Zvláštní podmínky dědické způsobilosti byly dány negativně.

Byla - li osoba vyloučena z některého z těchto důvodů, mluvilo se o *relativní nezpůsobilosti dědické* (tj. nezpůsobilost dědit jen po určitých osobách).

Jednotlivé případy takové nezpůsobilosti byly:

1. Zřekl – li se někdo smlouvou se zůstavitelem zřízenou ve formě notářského zápisu nebo soudního protokolu dědického práva. Nebylo – li smluveno jinak, působilo takové zřeknutí se i vůči potomkům.

2. Vyloučení zůstavitelem, kdy zůstavitel svým projevem, jež měl náležitosti poslední vůle, vyloučil z posloupnosti praesumptivního dědice.

3. Vlastní případy nezpůsobilosti dědické se vztahovaly na:

a) toho, kdo se proti zůstaviteli dopustil zločinu, pokud z okolností nevyplývalo, že mu zůstavitel odpustil,

b) toho, kdo se provinil proti poslední vůli zůstavitele,

c) osoby, které se dopustily cizoložství nebo krvesmilstva, byly vzájemně

[16] Rouček, F., Sedláček, J.: Komentovaný občanský zákoník z roku 1918, III. díl, V. Linhart Praha 1937, str. 19

[17] Rouček, F., Sedláček, J.: Komentovaný občanský zákoník z roku 1918, III. díl, V. Linhart Praha 1937, str. 28

vyloučeny z dědického práva na základě posledního pořízení (tato nezpůsobilost ovšem pominula, pokud se z těchto osob stali manželé),

d) manželku, provdala – li se, aniž vyčkala zákonných lhůt.[18]

Podle § 541 platila při zákonné posloupnosti zásada, že potomci osoby nezpůsobilé dědit byli povoláni na jejím místě, a bylo lhostejné zda tato osoba zůstavitele přežila nebo nikoli. To však neplatilo pro posloupnost testamentární.

Ležící pozůstalost a nabytí dědictví

V zákoníku ABGB existovala konstrukce tzv. ***ležící pozůstalosti***, převzatá z práva římského. Jednalo se o časový úsek mezi delací (tedy okamžikem, kdy se pozůstalost dědici nabízela) a přikázáním pozůstalosti soudem na základě *přihlášky dědické.* Ležící pozůstalost se personifikuje, bývá konstruována jako jmění nebo právo bez subjektu.

Podle zákoníku ABGB spočíval přechod zůstavitelova majetku na třech skutečnostech:

smrt zůstavitele – přijetí dědické přihlášky – odevzdání dědictví (odevzdací listina).[19]

Smrt zůstavitele sama o sobě nebyla skutečností zjednávající bezprostřední nástupnictví dědice do postavení zůstavitele, ale působila *vznik práva na dědictví*, které se dědici nabízelo (*deferovalo*). I když u takové osoby byly předpoklady pro dědění, nesměla se svémocně držby dědictví ujmout (§ 797). Dědic se mohl stát vlastníkem nebo nabyvatelem jiných práv ze zůstavitelova majetku teprve na základě rozhodnutí soudu o *odevzdání pozůstalosti* (odevzdací listiny)[20], a to až ke dni právní moci tohoto rozhodnutí. Ingerence soudu byla za tohoto stavu věcí při nabývání dědictví nezbytností.

Od chvíle nápadu dědictví, tj. od smrti zůstavitele, do doby právní moci rozhodnutí o odevzdání pozůstalosti se souboru práv a povinností, jejichž subjektem byl zůstavitel, přisuzovala *právní subjektivita.* Tento soubor se

[18] Švamberg, G., Andres. B.: Základy občanského práva, Palásek a Kraus Praha 1946, str. 215

[19] Knappová, M., Švestka, J. a kolektiv: Občanské právo hmotné, svazek III., ASPI Publishing, s. r. o. 2002, str. 306

[20] Nejvyšší soud ČSR ze dne 26. 1. 1927 Rc 6747 Rv I 1670/26, Sbírka soudních rozhodnutí Vážný, IX/1927, str. 165 - byla-li pozůstalost sice již projednána, dědici však nebyla dosud vydána odevzdací listina, nelze se domáhati na dědici splnění zůstavitelových závazků

označoval *„ ležící pozůstalost"* *(hereditas iacens).* Jednalo se o jakousi právní fikci v podobě právní subjektivity zůstavitele přesahující jeho biologickou existenci. Za ležící pozůstalost jednal soudem ustanovený zástupce, kterým mohl být i dědic, podal – li si dědickou přihlášku a tato byla soudem přijata. Zvětšení či snížení majetku tvořícího pozůstalost se promítalo do práv a povinností všech dědiců a nikoli jen toho, komu z dědictví připadla ona jednotlivá věc jejíž hodnota se zvýšila nebo snížila.

Dědění dle zákoníku ABGB bylo ovládáno principem adičním. Osobám povolaným k dědění se dědické právo nabízelo (deferovalo) a k nabytí dědictví se od nich vyžadoval výslovný projev vůle v podobě tzv. *dědické přihlášky.* Na dědice, který do stanovené doby přihlášku nepodal, se hledělo, jakoby se dědického nápadu nedožil. V tom spočíval výrazný rozdíl ve srovnání se současnou právní úpravou, podle které se s pasivitou dědice spojuje představa, že chce dědit. Pokud by chtěl dědic naopak přechodu dědictví zabránit, musí to dát výslovně najevo projevem vůle o odmítnutí dědictví.

Zákonná posloupnost dědická byla upravena v hlavě 13. obecného zákoníku občanského, tj. v §§ 724 až 761. O zákonné posloupnosti dědické se mluvilo v případech, kdy zůstavitel neurčil dědice ani jednostranným projevem (testamentem), ani smlouvou (dědickou). Delačním důvodem byl v tomto případě zákon.

Zákonná dědická posloupnost byla vybudována na rodinném svazku, takže zákonnými dědici byli příbuzní a manžel. Platila zásada rovnosti osob – u zůstavitele nerozhodoval stav ani pohlaví, u dědice pohlaví ani stáří.[21] Vedle *obecné* posloupnosti zákonné, která platila, pokud nebyla ustanovena výjimka, existovala *zvláštní* posloupnost zákonná (po katolických duchovních a na rolnické usedlosti střední velikosti).[22]

---

[21] Rouček, F., Sedláček, J.: Komentovaný občanský zákoník z roku 1918, III. díl, V. Linhart Praha 1937, str. 328

[22] Zvláštnost spočívala jenom v tom, jak se pozůstalost, do které náležela rolnická usedlost střední velikosti, mezi dědice rozdělila. Význam zvláštních ustanovení o rozdělení pozůstalosti spočíval v tom, aby nenastávalo tříštění nemovitého majetku.

Při zákonné dědické posloupnosti vždy, při posloupnosti testamentární a při posloupnosti ze smlouvy dědické tehdy, jestliže zůstavitel ustanovil některého ze zákonných dědiců za přejatele usedlosti, připadla celá nedělená usedlost jedné osobě, která měla pak ostatním dědicům vyplatit určité podíly, jež se mohly na usedlosti zajistit

Východiskem zákonné posloupnosti bylo příbuzenství manželské. Avšak všichni příbuzní manželští nedědili dohromady, nýbrž byli seřazeni ve skupinách, kdy skupiny přednější vylučovaly skupiny další. Tyto skupiny tvořily tzv. *parentely* (třídy či linie). Parentelou se tedy rozuměl souhrn stejně vzdálených předků s jejich descendencí. Tento systém se vyskytuje v bibli, v právu talmudském, v posvátných knihách čínských, v koránu.

Původně občanský zákoník povolával k dědické posloupnosti šest parentel. Pozdější novelizace však počet parentel omezily na tři parentely a z původní čtvrté zůstaly mezi zákonnými dědici je jen pradědové a prababy, nikoli jejich descendenty.

Povoláni tedy byli:

1. v prvé parentele zůstavitelovi descendenti (potomci), tedy synové a dcery, vnuci a vnučky, pravnuci a pravnučky atd.,
1. v druhé parentele rodiče zůstavitelovi se svou descendencí, tedy otec a matka zůstavitele s jejich potomky – tj. sourozenci a jejich potomci (synovci),
2. v třetí parentele dědové a báby zůstavitelovi se svou descendencí, tedy také strýcové a bratranci zůstavitelovi,
3. ve čtvrté parentele jen první pradědové a prababy zůstavitelovi, nikoli jejich descendence.

Dědictví se deferovalo nejprve první parentele, nebylo – li jí, tak druhé atd. (tzv. *sukcesivní delace*). Uvnitř dotčené parentely se deferovalo příbuzným, kteří byli stupněm nejbližší, a vzdálenějším jen tehdy, odpadla – li osoba, která jejich

---

zástavním právem. Viz Rouček, F., Sedláček, J.: Komentovaný občanský zákoník z roku 1918, III. díl, V. Linhart Praha 1937, str. 403 – 404

Druhou odchylkou od zákonné posloupnosti byla zákonná posloupnost po katolických duchovních. Po světských katolických duchovních ustanovených při určitém kostele, připadla při zákonné posloupnosti dědické jen jedna třetina příbuzným, třetina připadla chudým a třetina kostelu. Pokud byli mezi příbuznými lidé skutečně chudí, připadlo jim ještě z třetiny pro chudé tolik, kolik by činil jejich zákonný dědický podíl při pravidelném dědění ze zákona (dvorské dekrety z 27. 11. 1807 č. 828 sb.z. s. a ze dne 16. 9. 1824 č. 2040 sb. z. z.). O právu chudých příbuzných rozhodovala okresní správa politická.

Žil – li kněz v platném manželství, dědila podle obecných pravidel jeho žena a děti (dvorský dekret z 27. 6. 1843 č. 712 sb. z. s.). Po světském katolickém knězi, který nebyl trvale ustanoven při určitém kostele, dědili příbuzní dvě třetiny majetku a třetina připadla chudině.

U řádových duchovních byla možná zákonná posloupnost pouze ohledně toho, co měli před vstupem do řádu, a to podle všeobecných právních zásad. Ostatní jmění připadlo klášteru.

příbuzenství se zůstavitelem prostředkovala (tzv. *systém parentelní s representací).*[23]

Zákonný dědický podíl *pozůstalého manžela* činil vedle potomků zůstavitelových čtvrtinu pozůstalosti. Vedle rodičů zůstavitelových a jejich potomků a vedle obou dědů a obou bab činil polovinu pozůstalosti. Nebyl – li tu žádný děd nebo bába, obdržel pozůstalý manžel celé dědictví (§ 757).

Manželovi se na jeho zákonný podíl započítávalo vše, co mu příslušelo ze jmění zůstavitele podle svatebních smluv nebo podle smlouvy dědické. Pozůstalý manžel měl právo nejen na zákonitý dědický podíl, ale i na *zákonitý odkaz přednostní* (který bylo nutno předem od pozůstalosti oddělit), totiž na všechny movité věci, které patřily k manželské domácnosti, nebylo – li dědiců první třídy. Pokud tu byl dědic první třídy, patřilo pozůstalému manželovi ze zařízení společné domácnosti pouze to, co nutně potřeboval pro svou osobu (§ 758).

Prostřednictvím posledního pořízení (závěti) měl zůstavitel možnost určit za dědice jiné osoby než ty, které by se jimi staly podle zákona. Na něm záleželo, kdo bude dědicem, kdo odkazovníkem. Přesto však byla jeho pořizovací volnost omezena (podobně jako podle současné právní úpravy) v případě, že po něm zůstaly děti nebo rodiče. **Nepominutelní dědicové** byly osoby, kterým po právu příslušel nárok na to, aby jim zůstavitel v posledním pořízení zanechal alespoň tzv. povinný díl, tj. určitou část toho, co by dostaly, kdyby po zůstaviteli dědily ze zákona.

Nepominutelnými dědici tedy byli:

1. děti zůstavitelovy a místo předemřelých dětí jejich potomci, nebylo – li jich, byli nepominutelnými dědici . . .
2. rodiče zůstavitelovi, popř. jeho dědové a báby, případně pradědové a prababy.

Tyto osoby neměly dědické právo k pozůstalosti ani k jednotlivým kusům pozůstalého jmění, měly jen nárok na zaplacení částky podle zákona vyměřené. Jestliže zůstavitel nezanechal nepominutelnému dědici povinný díl vůbec nebo, zanechal - li mu málo, mohl se nepominutelný dědic domáhat vyplacení

[23] Krčmář, J.: Právo občanské V., Právo dědické, Všehrd Praha 1933, str. 55 – 57

povinného dílu na dědicích testamentárních a odkazovnících, kteří všichni museli k zaplacení povinného dílu přispět.[24]

Z důležitých důvodů uvedených v § 768 a násl. obč. zák., mohli být nepominutelní dědicové **vyděděni**. V tom případě pozbývali nároku na povinný díl. Důvod vydědění musel být vždy, ať ho zůstavitel uvedl či nikoli, dokázán tím, proti komu směřovala žaloba na vyplacení nebo doplnění povinného dílu (dědicem). Potomci vyděděného dítěte byli oprávněni žádat povinný díl, a to i tehdy, když vyděděný přežil zůstavitele.

Vydědění bylo možno provést *výslovně*, tím, že zůstavitel v závěti uvedl důvody vydědění nebo bez uvedení důvodů, tím, že zůstavitel osobu, která má nárok na povinný díl v závěti zkrátil nebo pominul, ustanovil jiného za dědice či odkazovníky.

Opomenul – li zůstavitel neopominutelného dědice v posledním pořízení (tzv. *preterice*), považovalo se to za vydědění *mlčky učiněné* pouze tehdy, když osoba proti které směřovala žaloba na vyplacení povinného dílu, prokázala některý zákonný vyděďovací důvod, jinak by měl opomenutý dědic nárok na povinný díl (§ 776 a násl.).

Pokud však vydědění mělo mít právní účinky (ať už bylo učiněno mlčky nebo výslovně), musel tu být některý ze zákonných důvodů a k tomu dědic, který vyděděním druhého získal prospěch, musel prokázat, že tu zákonný důvod vydědění skutečně je.

Zákon znal tyto důvody vydědění: vyděděn mohl být, kdo

- zůstavitele v nouzi opustil bez pomoci (myšleno v nouzi hospodářské i v nouzi způsobené nemocí, stářím apod.)
- pro zločin byl odsouzen k 20 letému žaláři nebo k doživotí
- tvrdošíjně vede život urážející veřejnou mravnost,
- rodiče mohli být vyděděni svým dítětem, jestliže zcela zanedbali jeho výchovu (§§ 768, 769)
- byl velmi zadlužen nebo trvale vedl rozmařilý život, takže by byl povinný díl pro jeho děti zcela nebo z větší části ztracen.[25]

[24] Švamberg, G., Andres, B.: Základy občanského práva, Palásek a Kraus Praha 1946, str. 226

Povinný díl byla určitá část majetku, kterou byl zůstavitel povinen v případě smrti nepominutelnému dědici zanechat.

Výše povinného dílu činila:

1. u descendentů (potomků - dětí, vnuků) p o l o v i n u dílu zákonného,
2. u ascendentů (předků - rodičů, dědů a babiček, popř. pradědů a prababiček) t ř e t i n u podílu zákonného.

Manželům po sobě povinný díl nepatřil.

Vypočtení povinného dílu předpokládalo správný odhad hodnoty a popis všech movitých i nemovitých věcí, které patřily do pozůstalosti, všechny pohledávky i práva, i vše co dědic nebo odkazovník pozůstalosti dlužil. Od podstaty se naopak odečetly dluhy a jiná břemena, která vázla na pozůstalosti už za zůstavitelova života, i břemena, která vznikla po zůstavitelově smrti, ale nikoli z jeho posledního pořízení. Z hodnoty čisté pozůstalosti takto zjištěné se vypočítal povinný díl.

Dědici nepominutelnému se **započítalo** na jeho povinný díl vše, co skutečně obdržel z pozůstalosti odkazy nebo jinými opatřeními na případ smrti, ale také některá poskytnutí, která nepominutelný dědic obdržel od zůstavitele již za jeho života (např. věno dcer, výbava synů, to co dědicové dostali při vstoupení do úřadu nebo živnosti, co bylo věnováno na zaplacení dluhů zletilého dítěte - § 788, § 785).

Nepřipočítávaly se však ty dary:

1. které zůstavitel poskytl v době, kdy neměl děti oprávněné k povinnému dílu,
2. které poskytl ze svých důchodů, čímž nedošlo ke ztenčení jeho kmenového jmění,
3. jimiž učinil zadost mravní povinnosti nebo ohledům slušnosti, a dary k obecně prospěšným účelům,
4. osobám nemajícím nárok na povinný díl, jež byly poskytnuty víc než 2 roky před smrtí zůstavitele.[26]

25

26 Svoboda, E.: Dědické právo, VESMÍR Praha 1921, str. 75
Rouček, F., Sedláček, J.: Komentovaný občanský zákoník z roku 1918, III. díl, V. Linhart Praha 1937, str. 465 – 466

V obecném zákoníku občanském z roku 1811 byly kromě výše uvedeného obsaženy instituty, které postrádá aktuální česká právní úprava dědického práva. Tyto instituty řešily mnohé z problémů, s nimiž se potýkáme i dnes.[27] Mám na mysli fideikomisární substituci, dědické smlouvy, renunciační smlouvy a darování pro případ smrti.

Fideikomisární substituce (neboli svěřenecké náhradnictví) představovala institut, jenž významně ovlivňoval možnost nakládat s předmětem dědictví. Svěřenské náhradnictví spočívalo v tom, že zůstavitel ustanovil v závěti dědice (tzv. předního dědice) a zároveň v ní ustanovil, že za určité podmínky (casus substitutionis) dědictví nabyté tímto dědicem připadne dědici dalšímu (substitutovi, náhradnímu dědici).[28] Casus substitutionis spočívala buď v úmrtí dědice ustanoveného na prvním místě (pak se mluvilo o náhradnictví pro případ smrti – mortis causa), nebo v něčem jiném, např. v uzavření manželství náhradním dědicem, v nabytí zletilosti tohoto dědice.[29]

Dědická smlouva dle § 1254 ABGB mohla být uzavřena jen mezi manžely nebo mezi snoubenci, a to formou notářského zápisu. Jejím obsahem byl jednak slib jedné strany, že se druhé straně v případě smrti slibujícího má dostat všechen zanechaný majetek nebo jeho část, jednak přijetí tohoto slibu druhou stranou. Dědění na základě dědické smlouvy mělo přednost před děděním ze závěti i před děděním ze zákona. Na rozdíl od závěti, jako jednostranného projevu zůstavitelovy vůle byla slibující strana vázána svým závazkem vůči druhé straně a nemohla jej jednostranně zrušit. Smlouva mohla být zrušena zase jen smlouvou (zrušující), která musela mít stejnou formu jako smlouva dědická, tj. notářský zápis.[30]

Rakouské právo znalo i smlouvu o vzdání se dědictví tzv. **renunciační** smlouva. Dle § 551 ABGB mohl ten, kdo je oprávněn disponovat platně svým dědickým právem, zříct se ho předem smlouvou se zůstavitelem. Nebylo – li

[27] Viz usnesení Městského soudu v Praze č. j. 24Co 139/94 - 156 ze dne 30. 11. 1994, rozsudek Vrchního soudu v Praze sp. zn. 3 Cdo 230/93 ze dne 23. 6. 1995).
[28] Mikeš, J.: O fideikomisární substituci, AD NOTAM 3/2005, str. 92
[29] Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, síl 3., Praha 1936, str. 175
[30] Svoboda, E.: Dědické právo, VESMÍR Praha 1921, str. 64

smluveno nic jiného platilo toto zřeknutí se i vůči potomkům. Smluvními stranami renunciační smlouvy byli zůstavitel a vzdávající se osoba, tj. presumptivní dědic.

Rozdíl mezi dědickou smlouvou a renunciační smlouvou je tedy zřejmý, Dědickou smlouvou se delace zakládá a renunciační smlouvou se ruší. Naší právní praxi chybí tyto instituty, stejně jako je tomu u fideikomisární substituce.

Darování pro případ smrti bylo upraveno v § 956 ABGB. Dle ABGB se jednalo o darování, které se má splnit až po smrti dárce. Takové darování se dle § 956 posuzovalo jako odkaz, a muselo mít tedy náležitosti posledního pořízení. Jestliže obdarovaný dar přijal a dárce se výslovně vzdal možnosti darování odvolat, vznikla smlouva, jež musela být písemná a ve formě notářského zápisu. Uzavření takové smlouvy dle našeho práva sankcionuje občanský zákoník v § 628 odst. 3 absolutní neplatností.

1.5 Závěr (zhodnocení právní úpravy dědického práva v ABGB)

Jak vyplynulo z předcházejícího stručného historického přehledu vývoje dědického práva, existovala na území dnešní České republiky v devatenáctém století poměrně velmi dobře propracovaná právní úprava. Rakouský obecný zákoník občanský obsahoval právní úpravu všech důležitých institutů, jež je ostatně dnes nezbytnou součástí většiny moderních demokratických právních řádů.

Jako pozitivní lze hodnotit především zvláštní právní úpravu renunciační smlouvy, fideikomisární substituce, jakož i samotné dědické smlouvy jako zvláštního dědického titulu. Převzatá rakouská právní úprava dokázala dle mého názoru při zachování co nejvyšší míry autonomie vůle zůstavitele reagovat na dnes v praxi obtížně právně řešitelné situace. Zejména s rozvojem tržního hospodářství a s ním souvisícím zvyšováním se osobního vlastnictví fyzických osob se nelze divit tomu, že současná česká společnost žádá právní úpravu odkazů a dědické smlouvy. Jak však bude uvedeno níže, aktuální česká právní úprava regulaci těchto institutů postrádá, což má v konečném důsledku vliv i na stále poměrně vysoký počet soudních sporů týkajících se pozůstalosti.

Zejména proto považuji za nutné již v této části mé práce, že právní úprava dědictví v obecném zákoníku občanském byla dle mého názoru velmi dobře koncipovanou právní úpravou, jež při srovnání se současným stavem českého dědického práva vychází bez jakýchkoli pochybností jako lepší a z hlediska praktické aplikace zdařilejší.

Pozitivně hodnotím i právní úpravu dědických skupin (parentel). Ačkoli může příliš podrobná právní úprava působit nepřehledně, širší vymezení zákonných dědiců nelze v žádném případě považovat za negativum. Naopak, ve srovnání s právní úpravou, jež platila na území Československa od roku 1950[31], byla z obecného zákoníku občanského zřejmá snaha zákonodárce o to, aby majetek zůstavitel pokud je to možné, přešel na osoby zůstaviteli blízké, resp. na osoby patřící do jeho příbuzenských kruhů. Na rozdíl od dnešní právní úpravy tak měli postavení zákonných dědiců i pradědové a prababy.

1.6 Právní úprava českého dědického práva od roku 1918 do roku 1964

Po vytvoření samostatného Československa platila na jeho území rakouská právní úprava. Tato byla do nového československého právního řádu převzata tzv. recepční normou (zákon č. 11 z roku 1918 Sb.). Na další vývoj českého práva měly vliv společensko-politické události první poloviny dvacátého století.

V roce 1946 vyhráli parlamentní volby komunisté. Únorový převrat roku 1948, uchopení moci jednou stranou, vyhlášení nové ústavy, tzv. Ústavy 9. května, a další znárodňování vytvořily nutnost změn v oblasti občanského práva.

V červnu 1948 na zasedání ÚV KSČ vyhlásil prezident Klement Gottwald nutnost zavést nový právní řád, který *„ by pomohl upevnit a rozvíjet výsledky politického vítězství"*.[32]

Na úseku soukromého práva došlo nejprve k oddělení rodinného práva od obecného práva občanského (zák. č. 265/1949 Sb.) a vzápětí došlo k rekodifikaci zbytku práva občanského. Občanský zákoník byl přijat jako zákon č. 141/1950

[31] Viz níže

[32] Schelle, K., Schelleová, I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, Doplněk Brno 1993, str. 27

Sb. 25. října 1950 s účinností od 1. ledna 1951 (jinak tzv. *střední kodex*). Dělil se na šest částí, přičemž dědické právo tvořilo část předposlední.

Na tomto kodexu se již zřetelně projevovala sovětizace našeho právního řádu, i když ne tak důsledně jako v právních normách pozdějších. Zákoník ještě v rozsáhlé míře respektoval soukromé vlastnictví, ovšem naproti tomu zde už byla prosazena koncepce užšího majetkového práva. O povaze celého zákoníku vypovídají zásady, na kterých byl postaven:

1. *unifikace*, tedy odstranění dvojkolejnosti v našem právním řádu, jako pozůstatek recepce práva v roce 1918,
2. preference a zvláštní ochrana *socialistického vlastnictví*,
3. přednost *zájmů společnosti* před zájmy jednotlivce,
4. *odstranění dělení* právních odvětví na právo soukromé a veřejné,
5. *zrušení* zvláštního odvětví obchodního práva,
6. občanské právo zahrnovalo *jen* tzv. majetkové právo.

Úvodní ustanovení občanského zákoníku hovořila o nejobecnějších právně-politických principech, na nichž mělo být celé občanské právo postaveno. Zdůrazňovalo se tedy lidově demokratické společenské zřízení a socialistická výstavba republiky.

Značných změn doznalo i právo dědické. Komunistický režim ve snaze omezovat majetková práva a zejména právo vlastnické, zaměřil svoji pozornost taktéž k přechodu majetkových práv děděním. Snaha omezit dědění, zejména na základě závěti, byla zcela zřejmá. Cílem této snahy bylo ztížit občanům, kteří neměli nejbližší příbuzné, dispozice s majetkem pro případ smrti. Tento majetek se pak v případě úmrtí stal volným a přešel do vlastnictví státu na základě odúmrti. Avšak ani tento režim si nedovolil jít tak daleko, že by institut přechodu majetku na základě dědění plně odstranil. Byla zdůrazněna skutečnost, že celá konstrukce směřuje k upevnění rodiny v užším slova smyslu.

Preferovalo se tedy dědění ze zákona, tzn. intestátní posloupnost. Byla zrušena konstrukce tzv. *ležící pozůstalosti* a dědictví se nabývalo již smrtí zůstavitele. Rovněž nebyly převzaty ústní závěti, vzájemné testamenty a manželské smlouvy. Přednostní postavění měli tedy (na rozdíl od ABGB) zákonní dědici, jejichž okruh byl však užší než v ABGB.

Dědické právo bylo upraveno v části páté, v §§ 509 – 561 občanského zákoníku č. 141/1950 Sb.

V souvislosti se změnami společenských poměrů se od základů měnila i funkce dědického práva. Socialistické dědické právo nepodporovalo vlastnické vztahy k výrobním prostředkům a zaměřovalo se na rodinu. Jak jsem uvedla výše – vlastnictví se dělilo do několika kategorií. Z nich předmětem nového dědického práva byl především osobní majetek a soukromé vlastnictví, pokud bylo právním řádem uznáváno.

V každém právním řádu je dědické právo bezprostředním důsledkem úpravy vlastnických poměrů.

Paragraf 509 stanovil, že dědictví se nabývá zůstavitelovou smrtí. Podle staré úpravy, jak již jsem uvedla, nenabyl dědic dědictví již tímto okamžikem, nýbrž teprve soudním odevzdáním pozůstalosti. Rakouský občanský zákoník si tu pomáhal konstrukcí tzv. *ležící pozůstalosti*, tedy na jmění zůstavitelovo se hledělo jako na samostatnou právnickou osobu. Před odevzdáním pozůstalosti se na ni hledělo, jako by zůstavitel dosud žil. Dědic měl pouze zákonem chráněné právo na dědictví nebo na podíl na něm. Teprve odevzdáním pozůstalosti se stal vlastníkem zděděného majetku.

Občanský zákoník z roku 1950 nepřejal ani konstrukci ležící pozůstalosti, ani institut dědické přihlášky. Dědic se stával vlastníkem zděděných věcí okamžikem smrti zůstavitele – dědická přihláška již nebyla potřebná. Přitom byl však dědic povinen hradit náklady přiměřeného pohřbu zůstavitele a plnit jeho závazky jen do výše ceny zděděného majetku (§ 514).

Osoba, které zákon přiznával dědické právo, nemusela však toto právo přijmout, mohla se buď ještě za života zůstavitele *zříct dědictví* (§ 516) nebo mohla dědictví, které jí smrtí zůstavitele připadlo, *odmítnout* (§§ 517 a násl.).

Zákon konstruoval z ř e k n u t í se dědictví jako písemnou smlouvu se zůstavitelem tj. podobně jako renunciační smlouva ve starém právu. Zřeknutí se dědictví mohly strany buď omezit na osobu toho, kdo se dědictví zříkal, nebo rozšířit i na jeho potomky.

O d m í t n u t í dědictví bylo účinné jen tehdy, bylo – li dědicem oznámeno včas soudu, tj do jednoho měsíce ode dne, kdy byl o svém dědickém právu

spraven (§ 518).[33] Odmítnout dědictví mohl dědic jen pro svou osobu, ne za své potomky (zákonné dědice). Ti obdrželi společně podíl, který by připadl, na dědice, který dědictví odmítl. Zmocněnec dědicův mohl dědictví odmítnout jen na základě zvláštní plné moci.

Za neznámé nebo nepřítomné dědice nemohl odmítnout ani jejich soudem ustanovený opatrovník. Po projití lhůty soudem takovýmto dědicům určené, mělo se proto vždy za to, že zůstavitel tyto dědice vůbec nezanechal. Na jejich místo nastoupili jejich přítomní zákonní dědicové.[34]

Ne každý byl z p ů s o b i l ý m dědicem . Ten, kdo se dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům, nebo zavrženíhodného jednání proti zůstavitelově poslední vůli, stával se nezpůsobilým dědicem. Byl tedy osobně z dědictví vyloučen, pokud se nezjistilo, že mu zůstavitel prominul (§ 522).

Zjistil – li soud naopak dodatečně, že u dědice je dán některý z důvodů nezpůsobilosti, bylo na pravém dědici, aby podal žalobu na vydání dědictví anebo na náhradu způsobené škody. Soud na žádost oprávněného dědice mohl formou prozatímního opatření učinit příslušná zabezpečovací opatření stran majetku, získaného nezpůsobilým dědicem.

Dědicem mohla být i osoba právnická. Každý dědic mohl nabýt buď celý majetek nebo jeho poměrný díl nebo i jen jednotlivou věc, peněžitou částku nebo právo (§ 549).

D ů v o d dědického práva byl dán buď z e z á k o n a (zákonný dědic) nebo z e z á v ě t i (testamentární dědic). Došlo tedy ke zrušení smlouvy dědické jako dědického titulu (§ 512). Jeden dědic mohl dědit i ze zákona i ze závěti (např. nepořídil – li zůstavitel závětí o celém svém majetku nebo doplnil – li zákonný dědický podíl svého zákonného dědice závětí o další svůj majetek, apod.).

---

33 Krajský soud v Praze ze dne 31. 1. 1995, 13 Co 30/95, Ad Notam 1/1996, str. 18 - odmítnutí dědictví po zůstaviteli, který zemřel za účinnosti zák. č. 141/1950 Sb., učiněné dědicem v původním dědickém řízení, je neodvolatelným úkonem. Po celé další řízení, včetně řízení o dodatečném projednání dědictví, se na dědice, který takto dědictví odmítl, hledí jako by se nedožil smrti zůstavitele (§ 521 a § 524 zák. č. 141/1950 Sb.).

34 Knapp, V., Petrželka, K.: K otázkám nového občanského práva, Orbis Praha 1950, str. 60

Nenabyl – li dědictví testamentární dědic, nastupovali na jeho místo zákonní dědicové zůstavitele. Nebylo – li v takových případech zákonných dědiců, připadl zůstavitelův majetek státu jako o d ú m r ť. Náklady pohřbu zůstavitele a jeho závazky vyrovnal v tomto případě do výše ceny majetku stát.

Odkazovník měl podle nové úpravy zásadně obdobné postavení jako dědic (§ 537) - odkázaná věc mu připadla do vlastnictví okamžikem smrti zůstavitele, mohl bez udání důvodů dědictví odmítnout za stejných podmínek jako dědic. Ustanovení o dědické nezpůsobilosti i o možnosti zřeknutí se vztahovaly i na odkazovníka. Odkazovník tedy nebyl již věřitelem.[35]

Přesahovala – li ale celková hodnota odkazů *jednu čtvrtinu* čistého, zůstavitelem zanechaného jmění, byli i všichni odkazovníci povinni do výše ceny odkázaných věcí spolu s dědici přispět na úhradu zůstavitelových dluhů, a to poměrně podle ceny odkazem získaných věcí. Tato úprava se tak snažila čelit staré – celkem nespravedlivé – úpravě, kde odkazovník bez ohledu na cenu jemu připadlého odkazu se na dluzích zůstavitele nepodílel. Dědic tak mnohdy z dědictví neměl prakticky užitek, zaplatil – li sám všechny zůstavitelovi dluhy.

Na rozdíl od rakouského zákoníku preferoval zákoník z roku 1950, postihující období od 1. 1. 1951 do 31. 3. 1964, dědění ze zákona (zákonnou dědickou posloupnost, upravenou v §§526 - 533) před děděním ze závěti (testamentární posloupnost). Institut dědění ze zákona se stal jedním z nástrojů posílení rodinných vztahů.

Zákonnými dědici byly osoby zůstaviteli nejbližší. Tvořily zůstavitelovu rodinu, domácnost. Nové dědické právo neomezovalo pořizovací volnost zůstavitele, stanovilo však pro zákonné dědice zcela předností úpravu dědění.

Dědicové ze zákona byli rozvrženi jen do dvou zákonných skupit, nikoliv tříd, jak tomu bylo podle dřívější úpravy. Ke změně označení přispěla zřejmě okolnost, že mezi dědice obou tříd byl začleněn i pozůstalý manžel, i když jeho příbuzenský vztah k zůstaviteli se opíral o jiné skutečnosti než příbuzenský vztah spoludědiců.[36]

35

36 Knapp, V., Petrželka, K., Škundin, Z.I.: K otázkám nového občanského práva, ORBIS Praha 1950, str. 61

Mikeš, J., Muzikář L.:Dědické právo: praktická příručka: kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního, 1. vydání, Linde Praha, a. s. 2003, str. 40

První skupina (§§ 526, 527)

V první skupině zákonných dědiců dědily *děti* zůstavitelovy (pokrevní i adoptované) spolu s *pozůstalým manželem* rovným dílem. Velikost podílu manžela nebyla v této skupině předem určena, záleželo na počtu zůstavitelových dětí, k nimž bylo třeba přihlížet. Manžel sám jako dědic v této skupině vystupovat nemohl.[37]

Nedožilo – li se dítě zůstavitelovy smrti, bylo – li vyloučeno pro dědickou nezpůsobilost, zřeklo – li se dědictví pro svou osobu, odmítlo – li dědictví nebo bylo platně vyděděno), nabývaly jeho dědického podílu rovným dílem jeho děti. Jestliže ani tyto děti se nedožily zůstavitelovy smrti, dědili rovným dílem za ně jejich potomci.[38]

Odpadlo z této konkurence jedno z dětí zůstavitelových a nemělo – li potomků, přirůstal jeho zákonný díl ostatním zůstavitelovým dědicům této skupiny (právo přírůstku).

Stejně jako v obecném zákoníku občanském platila zásada, že děti nebo jiní přímí potomci zůstavitele vylučují ze zákonného dědění zákonné dědice všech skupin ostatních. Pozůstalý manžel dědil v první i v druhé skupině.

Druhá skupina (§§ 528, 529)

Nebyli – li dědicové skupiny první (přímí potomci), nastupovali dědicové druhé skupiny.

Tu tvořili: *pozůstalý manžel* a *zůstavitelovy rodiče*, jakož i *osoby, které se zůstavitelem žily nejméně po dobu jednoho roku před smrtí ve společné domácnosti jako členové rodiny a které z tohoto důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány na zůstavitele výživou.*

---

37 Např. Zůstavitel zanechal jmění 100 000 Kčs, má 2 vlastní děti a 1 adoptované a zanechal manželku. Každý z nich obdrží 25 000 Kčs.

38 Ze tří zůstavitelových dětí se jedno dědictví zřeklo a nemělo potomky. Adoptované dítě zůstavitele zemřelo před zůstavitelovou smrtí a zanechalo dvě děti. Zanechané jmění činí 120 000 Kčs. Do podílu dítěte, které se dědictví zřeklo, vstupují rovným dílem pozůstalé děti, pozůstalá vdova a v pořadí zemřelého adoptovaného dítěte rovným dílem obě jeho děti. Vdova a žijící dítě zůstavitelovo obdrží po 40 000 Kčs, obě děti zemřelého osvojence obdrží po 20 000 Kčs.

Tzv. osoby spolužijící byly mezi dědice ze zákona do této skupiny zařazeny zcela nově bez jakékoli návaznosti na dosavadní právní vývoj. Ve druhé skupině bylo tedy pamatováno i na osoby, které se zůstavitelem nemusely být příbuzné, musely však být členy jeho rodiny (např. schovanky, vzdálení příbuzní, druh nebo družka).

Dědicové druhé skupiny dědili rovným dílem, manžel však vždy nejméně polovinu dědictví. [39]

Třetí skupina (§ 530)

Občanský zákoník sice výslovně o třetí skupině zákonných dědiců nemluvil, ale pro účely zjednodušení shrnu tuto skupinu dědiců do společné skupiny.

Nebyl – li mezi dědici druhé skupiny v okamžiku smrti zůstavitele již některý z jeho rodičů, nastupovali za toho kterého rodiče zákonní dědicové třetí skupiny. Byly to děti zemřelých zůstavitelových rodičů (*bratři a sestry zůstavitelovi*). Nebyli – li tu sourozenci zůstavitelovi, nastupovali za zemřelého rodiče jako dědicové třetí skupiny jeho rodiče (oba staří rodiče, tj. *rodiče otce* nebo *rodiče matky zůstavitele).* [40]

Na těchto příkladech je patrné, že mezi dědici druhé a třetí skupiny nepůsobilo již vzájemné vylučování. Dědici jedné třídy doplňovali druhou. Právo přírůstku zde neplatilo zcela. [41]

Z tohoto příkladu je zřejmé, že bylo možné u jednotlivých dědiců kombinovat dědění ze zákona a ze závěti.

---

39 Např.
Zůstavitel (bezdětný) zanechal jmění 120 000 Kčs. Jeho manželka obdrží 60 000 Kčs, oba jeho rodiče spolu se schovankou každý (rovným dílem) po 20 000 Kčs.

40 Např.
1. Zůstavitel zanechal otce a tři bratry. Měl jmění 120 000 Kčs. Pozůstalý rodič obdrží polovinu, tj. 60 000 Kčs, sourozenci zůstavitelovi nastupují v pořadí zemřelého společného rodiče (matky), obdrží tedy každý z nich 20 000 Kčs.
2. Svobodný zůstavitel má matku, která mu společně s tetou vedla domácnost. Sourozence nemá. Zanechal 120 000 Kčs. Matka a teta obdrží každá po 40 000 Kčs, rodiče otcovi, kteří jsou ještě živi, obdrží každý po 20 000 Kčs.

41 Např.
Bezdětný, ženatý zůstavitel má 2 sourozence. Zanechal jmění 100 000 Kčs a v závěti pamatoval na manželku částkou 70 000 Kčs. Zákonná dědická posloupnost se zde vztahuje na zbytek – 30 000 Kčs. Pozůstalá manželka obdrží ještě polovinu zbytku (15 000 Kčs) cestou dědění ze zákona, dohromady celkem 85 000 Kčs. Každý ze sourozenců rovným dílem 7500 Kčs.

Zákoník z roku 1950 však neuznával závěť, bylo – li by její provedení v neprospěch přímých potomků resp. předků zůstavitele (§ 551).

Závěť byla neplatná pokud pořizovatel nezůstavil svým nezletilým potomkům tolik, kolik činil celý jejich zákonný díl. Měl – li zůstavitel zletilé potomky, rodiče či staré rodiče práce neschopné nebo v nouzi, byla jeho závěť neplatná, pokud nezůstavil těmto zákonným dědicům aspoň tolik, kolik činily tři čtvrtiny jejich zákonného podílu.

Onen výše zmíněný zájem na udržení a zpevnění rodiny pronikl tak i do institutu závěti.[42]

Ustanovení § 551, které novou formou stanovilo okruh zákonných dědiců, které nelze závětí zkrátit o jejich zákonný díl nebo jeho část, neplatí však absolutně. Jestliže totiž tyto osoby opustily zůstavitele v nouzi, byly odsouzeny pro úmyslný trestný čin nebo odpíraly trvale pracovat, mohl je zůstavitel v y - d ě d i t (§ 552). Vydědění se nevztahovalo na potomky vyděděného. Pro vydědění platily stejné náležitosti jako pro zřízení závěti.

Do zákonného dědického podílu byl každý ze zákonných dědiců povinen z a - p o č í s t si vše, co za zůstavitelova života od něj bezplatně obdržel sám nebo – šlo – li o zůstavitelovi potomky, co obdržel jejich předek.[43] Do tohoto započtení se nezapočítávaly obvyklá darování nebo to, co zůstavitel poskytl na výchovu

---

[42] Např.

Zůstavitel zanechal dvě nezletilé děti, jedno zletilé dítě a mimo to byl dědečkem dvou zletilých vnuků, jejichž zemřelý otec byl dalším zůstavitelovým dítětem. Zůstavitel měl jmění ve výši 100 000 Kčs a učinil závěti dědicem osobu A k části svého jmění ve výši 50 000 Kčs.

Při zákonné posloupnosti by obdržely zůstavitelovy děti po 25 000 Kčs a jeho oba vnuci, kteří nastupují v pořadí svého předemřelého rodiče po 12 500 Kčs. Přes závěť musí nyní obdržet obě nezletilé zůstavitelovy děti opět 25 000 Kčs, zůstavitelovo zletilé dítě 3/4 svého zákonného podílu, tedy 18 750 Kčs, zůstavitelovi vnuci, kteří nastupují na místo svého zemřelého rodiče také 3 /4 svých zákonných podílů, tedy každý po 9375 Kčs. Osobě A tudíž zbude na místo 50 000 Kčs jen 12500 Kčs.

Kdyby oba tito vnuci byli nezletilí, museli by také obdržet celý svůj zákonný podíl, navzdory tomu, že zůstavitelův syn zemřel jako zletilý. § 551 mluví totiž výslovně o nezletilých potomcích. Osoba A by pak ovšem obdržela jen 6250 Kčs.

[43] Rc 20/61 1 Cz 68/60, Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek nejvyššího soudu 2/1961, str. 59 - i při aplikaci ustanovení § 551 obč. zák. je třeba použít ustanovení §§ 533 obč. zák. o započtení, avšak jen v poměru mezi osobami v tomto ustanovení uvedenými, tedy v případě § 551 obč. zák. mezi nepominutelnými dědici. Započtení podle § 533 obč. zák. může nastat i při závěti dědické posloupnosti, jestliže některý z dědiců uplatní nárok podle § 551 obč. zák.; i zde se započtení provádí jen na návrh dědice, který je oprávněn započtení požadovat, a u dědiců, kteří jsou ve stejné skupině a jejichž vzájemné nároky konkurují.

a výživu svých potomků nebo vůbec při plnění své zákonné vyživovací povinnosti (§ 533).[44]

Uvedené skupiny zákonných dědiců byly konečné. Byly užší než je znal starý občanský zákoník. Okruh zákonných dědiců byl dán členy užší rodiny zůstavitelovi.

Závěrem lze říci, že celá konstrukce občanského zákoníku z roku 1950 směřovala k upevnění rodiny v užším slova smyslu, proto také preferovala dědění ze zákona. Byla zrušena konstrukce ležící pozůstalosti a dědických přihlášek, pozůstalost se nabývala smrtí zůstavitele. Nebyly převzaty formy ústní závěti, dědické smlouvy ani vzájemných testamentů. Přednostní postavení tedy měli zákonní dědicové, jejichž okruh byl však užší než v ABGB. Právní úpravou z roku 1950 se tak česká právní úprava vzdálila obecným principům soukromého práva demokratického právního řádu. Z právní úpravy byla zřejmá nejen již zmiňovaná snaha o omezení osobního vlastnictví jako obecného právního institutu, ale též o zúžení okruhu jeho potenciálních dědiců. Stát se nenásilnou formou snažil o postupnou koncentraci veškerého majetku ve státním vlastnictví.

1. 7 Charakteristika občanského zákoníku z roku 1964 a vývoj k současné právní úpravě

Již koncem padesátých let se začalo upozorňovat na to, že platný občanský zákoník plně neodráží poměry a vztahy, které se v naší společnosti v dané etapě vývoje socialismu vytvořily. Po přijetí ústavního zákona č. 100/1960 Sb. označovaného za „ústavu vítězného socialismu" bylo 8. 12. 1960 na úrovni ÚV KSČ přijato usnesení, jímž bylo rozhodnuto o základních principech nové úpravy socialistického práva a které prejudikovalo další oslabení role občanského zákoníku a vytvoření samostatných kodexů občanského, pracovního, hospodářského, mezinárodního obchodu a dalších. Namísto občanského

[44] Např.
Zůstavitel měl 2 dcery, z nichž jedna vystudovala. Druhé dceři poskytl zůstavitel za svého života podporu ve výši 10 000 Kčs na zřízení domácnosti. Při své smrti zanechal jmění v ceně 50 000 Kčs. Obě zůstavitelovy dcery nedědí rovným dílem. Dcera, která obdržela podporu 10 000 Kčs obdrží 15 000 Kčs, druhá dcera 35 000 Kčs. Okolnost, že jen jedna dcera studovala, nemá žádný význam.

zákoníku z r. 1950 byly tak v letech 1963 a 1964 vydány právní kodexy tři, a to občanský zákoník č. 40/1964 Sb., hospodářský zákoník č. 109/1964 Sb. a zákoník mezinárodního obchodu č. 101/1963 Sb. Vedle uvedených tří kodexů byly přijaty i další důležité normy upravující některé specifické otázky občanského práva. Pro úpravu dědického práva byl významný zákon o státním notářství a o řízení před státním notářstvím č. 95/1963 Sb.

Občanský zákoník tedy ztratil obecnou povahu, každý z uvedených zákoníků upravoval samostatně určitou výseč společenských vztahů. Došlo tak k celkovému roztříštění právní úpravy. Předmět úpravy občanského zákoníku z roku 1964 byl tak omezen pouze na společenské majetkové a osobní vztahy, které vznikaly v oblasti uspokojování osobních potřeb a jejichž subjekty byly pouze tehdejší organizace a občané a občané mezi sebou navzájem.

Občanský zákoník z roku 1964 byl v původní verzi uveden preambulí a jeho vlastní text byt rozdělen na úvodní Zásady občanskoprávních vztahů (čl. I až VIII) a na 8 částí s 524 paragrafy.

Zásady občanskoprávních vztahů měly za úkol vyjadřovat společenské zásady československého občanského práva a stanovit základní práva a povinnosti jeho subjektů. Zásady zároveň měly sloužit jako vykládací pravidla a směrnice pro aplikaci všech ustanovení občanského zákoníku. Právě do této části kodexu byla vtělena politická vůle zákonodárce.

Systematika zákoníku byla pojata zcela ojedinělým způsobem. Jeho části druhá, třetí a čtvrtá, nazvané „ Socialistické společenské vlastnictví a osobní vlastnictví“, „ Osobní užívání bytů, jiných místností a pozemků“ a „ Služby“ neměly v jiných právních kulturách obdoby.

Dědické právo bylo a dodnes je upraveno v části sedmé občanského zákoníku. Právní úprava je rozdělena do hlav, jež upravují postupně nabývání dědictví, dědické tituly (dědění ze zákona a ze závěti), a potvrzení dědictví spolu s vypořádáním dědiců.

Co se týče dědění ze zákona, bylo upraveno ve třech paragrafech. Dědicové byli rozděleni do tří dědických skupin. Okruh zákonných dědiců zůstavitele byl užší než dnes, končil u sourozenců zůstavitele. Takže děti sourozenců

zůstavitele již nebyly za zákonné dědice považovány a stejně tak zákon nemyslel na prarodiče zůstavitele.

Odlišná státní ideologie se projevila v právní úpravě řízení o dědictví. Od 1. 1. 1955, tj. dnem účinnosti zákona č. 52/1954 Sb. kterým se rozšířila působnost státních notářství, byla k řízení o dědictví povolána státní notářství se sídlem v obvodu každého okresního (obvodního) soudu a tato činnost tak byla vyňata z pravomoci soudu. K tomu podle zákona č. 26/1957 Sb. s účinností od 1. 7. 1957 přistoupila také působnost státního notářství ve věcech zpoplatňování dědictví, která do té doby spadala mezi činnosti finančních orgánů.

Občanský zákoník z roku 1964 byl vícekrát doplňován a novelizován. Po společensko-politických událostech roku 1989 a let následujících bylo zřejmé, že je na v nových společenských podmínkách postupného přechodu k pluralitní demokracii a k tržnímu hospodářství ve značné části nepoužitelný. S ohledem na zdlouhavost rekodifikačních prací však byla nejprve zvolena cesta dílčích novelizací této právní normy. Změny se nevyhnuly ani právu dědickému. S ohledem na to, občanský zákoník z roku 1964 je stále platným a účinným pramenem práva na území České republiky a jeho aktuální podoba bude předmětem analýzy v dalších částech této práce, nepovažuji již na tomto za nutné se jednotlivým jeho změnám, jež se dědického práva dotknuly pouze okrajově, blíže věnovat.[45]

Nejpodstatnější změny přinesla novela občanského zákoníku č. 509 / 1991 Sb. s účinností od 1. ledna 1992, která výrazně zasáhla i právo dědické. V souladu s principy demokratického právního státu získala poslední vůle zůstavitele přednost před děděním ze zákona. Došlo ke změnám v okruhu dědiců ve třetí dědické skupině, nově začaly dědit i děti sourozence zůstavitele, tj synovci a neteře zůstavitele, kteří právem reprezentace mohou nastupovat na uvolněné místo po svém předchůdci. Snížila se tak do určité míry naděje tzv. spolužijící osoby na nabytí celého dědictví. Zcela nově byla zavedena čtvrtá dědická skupina, ve které je pomatováno na zůstavitelovi prarodiče a potomky prarodičů tj. strýce a tety zůstavitele.

[45] Změny právní úpravy provedené po roce 1989 jsou blíže rozpracovány v následujících kapitolách této práce.

Počínaje rokem 1993 nastal se zánikem dřívějších státních notářství průlom i v dědickém řízení. K 1. 1. 1993 nabyl účinnosti zákon č. 264/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský zákoník, byl zrušen zákon č. 95/1963 Sb., o státním notářství a o řízení před státním notářstvím, ve znění pozdějších novel, tzv. notářský řád. Současně k tomuto datu nabyl účinnosti zákon č. 263/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a také zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád). Došlo tak k obnově klasické institucionální struktury právního státu. Všude tam, kde notářství existuje, vykonává notář činnost osvědčující a ověřující, zástupčí a poradenskou, sepisuje veřejné listiny o právních úkonech, vykonává z pověření nebo na základě plné moci správu majetku, případně jako soudní komisař poskytuje servis nespornému soudnictví. [46]

V důsledku zásadních změn v občanském zákoníku se občanské právo stalo opět základem soukromého práva. Občanský zákoník se tak vydal zpět na cestu mezi evropské civilní kodifikace, navazující na bohaté tradice 18. a 19. století.

[46] Kučera, R.: Dědictví, LINDE Praha, a. s. 2001, str. 15

2. Současná právní úprava dědického práva a její základní instituty

2.1. Obecné instituty platného českého dědického práva

Zemře-li člověk, končí jeho osoba v právním smyslu. Jeho jmění, jeho práva a povinnosti, upínající se do té doby k jeho osobě, najednou ztrácejí svůj pevný bod. Naše civilizace odmítla myšlenku archaických či primitivních kultur, že i jmění člověka zachází s jeho smrtí, a proto s ním musí být zničeno. Naopak naše kultura se hlásí k principu zachování hodnot – člověk zemře, ale jeho jmění zůstává.

Dědické právo stanoví podle jakých pravidel se mají osudy tohoto jmění spravovat, přičemž musí být brán zřetel jak na zájmy dědiců, tak hlavně na zájmy věřitelů zemřelého, na jejichž práva jako nezúčastněných třetích nemá mít smrt dlužníka negativní vliv.

Současná právní úprava dědické posloupnosti je stále obsažena v části sedmé občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. I po víceméně „kosmetických úpravách" z 90. let minulého století zahrnuje celá hmotněprávní úprava dědění v něm 36 ustanovení. Pro srovnání rozsah např. polské úpravy dědění se blíží našemu pětinásobku a rozsah portugalské dokonce devítinásobku. Je sice otázkou, zda počet ustanovení určuje i kvalitu konkrétní právní úpravy, každopádně však je z uvedeného patrné, že náš zákonodárce význam dědického práva založeného na institutu soukromého vlastnictví dlouhodobě opomíjel.

Název sedmé časti občanského zákoníku „ Dědění" může vyvolávat dojem, že ustanovení v ní zahrnutá se uplatní až po smrti zůstavitele. Část ustanovení sem zahrnutých má však své místo už za života zůstavitele. Týká se totiž formálních obsahových náležitostí projevu vůle zůstavitele, i když s účinky až v době jeho smrti (závěť, vydědění). Sedmá část občanského zákoníku je souhrn norem upravujících předpoklady přechodu většinou majetkových práv spolu s povinnostmi na právní nástupce zemřelé fyzické osoby, kterým svědčí některý z důvodů dědění (závěť, zákon) a nejsou z dědění vyloučeni (dědická nezpůsobilost, vydědění, odmítnutí dědictví). Jde o *dědické právo v objektivním smyslu.*

Jak již bylo uvedeno výše, na rozdíl od dědického práva v objektivním smyslu představuje *dědické právo v subjektivním smyslu* oprávnění určité osoby (fyzické nebo právnické) stát se *alter ego* zůstavitele vstupem do jeho práv a závazků. Subjektivní dědické právo dochází svého uplatnění teprve s událostí zůstavitelovy smrti. Současná právní úprava nepřipouští tzv. zřeknutí se dědictví smlouvou mezi případným dědicem a zůstavitelem již za jeho života.[47]

Subjektivní dědické právo má povahu ryze osobního práva spojeného s možností dědictví odmítnout.

Klíčový význam má pro úpravu současného dědického práva § 460. Vyplývá z něj, že k přechodu zanechaného majetku dochází bezprostředně již v okamžiku smrti fyzické osoby.[48] Událost zůstavitelovy smrti je rozhodnou skutečností pro vznik subjektivních dědických práv a tedy okruhu osob, které jsou povolány za dědice.

Přechod práv a povinností ze zůstavitele, které jeho smrtí nezanikají a nepřecházejí na jiné subjekty jinak než cestou dědění, na jeho právní nástupce spočívá na principu tzv. *univerzální sukcese*.[49] Práva a povinnosti, které přetrvávají jeho nositele, tvoří nerozlučný celek. Ten smrtí zůstavitele bezprostředně přechází na dědice, který tím plně vstupuje do právního postavení svého právního předchůdce, aniž by o existenci jednotlivých práv a povinností musel vědět.

Shrneme-li tedy vše výše uvedené, můžeme zhodnotit, že v současné teorii občanského práva se děděním rozumí přechod majetkových práv a povinností na jiné osoby (dědice), a to těch práv, která smrtí fyzické osoby nezanikají a ani nepřecházejí na jiné osoby podle zvláštních zákonných ustanovení.[50]

47

48 Mikeš, J.: Dědictví a právo, Informatorium Praha 1993, str. 18

49 Nejvyšší soud ČR ze dne 26. 7. 2001 sp. zn. 20 Cdo 1921/99-nabytí dědictví(§460), nerozlučné společenství účastníků §91/2

50 Knapp, V. a kol.: Občanské právo hmotné, svazek II., CODEX Praha 1995, str. 424

Nejvyšší soud ČR ze dne 18. 1. 2001 sp. zn. 21 Cdo 2920/99 - až do vypořádání dědictví jsou dědici považováni za vlastníky celého majetku patřícího do dědictví a z právních úkonů týkajících se věcí patřících do dědictví, jsou oprávněni a povinni vůči jiným osobám společně a nerozdílně.

2.2. Základní předpoklady dědického nástupnictví

Zákon váže přechod zůstavitelem nabytého majetku na dědice na tyto předpoklady:

- smrt fyzické osoby,
- existence pozůstalosti resp. dědictví,
- existence způsobilého dědice,
- právní důvod dědění (dědický titul),
- výslovný projev vůle nebo právně relevantní chování týkající se přijetí nebo odmítnutí dědictví,
- potvrzení dědictví, popř. vypořádání dědictví mezi více dědici.

2.2.1. Smrt fyzické osoby

Smrt fyzické osoby je právní skutečnost, na kterou občanský zákoník váže vznik, změnu nebo zánik občanskoprávních vztahů, jichž byla zemřelá osoba účastníkem. Zaniká jí vlastnictví zemřelého zůstavitele a vlastnictví nabývá dědic (dědici). Co se týče dědické sukcese, je tato událost jejím východiskem. Důkazem o smrti jedince je matriční doklad, tj **úmrtní list**. Zjištění smrti fyzické osoby náleží především lékaři (zákon č. 20/1966 Sb, o péči o zdraví lidu a předpisy související), který po ohledání mrtvoly vystaví list o prohlídce mrtvého a učiní oznámení příslušnému obecnímu úřadu pověřenému vedením matriky. Úmrtí se zapisuje do knihy úmrtí. Místně příslušným obecním úřadem pověřeným vést matriky je ten obecní úřad, v jehož obvodu fyzická osoba zemřela nebo byla z dopravního prostředku vyložena, zemřela – li za jízdy, anebo v jehož obvodu byla nalezena. K provedení zápisu rozhodnutí soudu o prohlášení fyzické osoby za mrtvou je příslušný úřad Městské části Praha 1. Náležitostí úmrtního listu je údaj o místu, dni, měsíci s roku úmrtí. V některých případech je však nutné zjišťovat i přesný okamžik v němž smrt fyzické osoby nastala, jak zmíním níže, od něho se totiž odvíjí okruh osob, které mohou přicházet jako dědici po zemřelé osobě v úvahu.

Občanský zákoník v ustanovení § 7 odst. 2 pamatuje rovněž na případy, kdy smrt určité fyzické osoby není možno prokázat tímto způsobem, ačkoliv podle okolností konkrétního případu a obecných zkušeností, nejsou pochybnosti, že zemřela. Např. stane-li se někdo nezvěstným v souvislosti se zvlášť nebezpečnou událostí, která činí jeho smrt vysoce pravděpodobnou, anebo zdržoval-li se na neznámém místě a po dlouhou dobu o něm nejsou zprávy. Půjde o tzv. důkaz smrti, při němž lze úmrtí zjistit a prokázat sice jinak než obvyklým způsobem, tj. úmrtním listem vystaveným na základě úředního ohledání mrtvoly, ale neméně spolehlivě, např. výpovědí svědků o tom, že ten, o koho jde, se zdržoval v objektu, který byl zničen výbuchem, požárem, povodní apod. V takovém případě vydá soud podle § 200 o. s. ř. rozhodnutí, kterým prohlásí fyzickou osobu za mrtvou. Soud v tomto rozhodnutí vysloví, že určitá osoba zemřela při konkrétní události, a určí, kdy se tak stalo. Tímto dnem, za předpokladu, že rozhodnutí soudu nabude právní moci, zaniká způsobilost takové osoby mít práva a povinnosti a na její místo do práv a povinností nezanikajících smrtí vstoupí další subjekty na základě dědické posloupnosti nebo na základě zvláštní právní úpravy. Soud rovněž prohlásí za mrtvou osobu, stane-li se nezvěstnou a lze-li soudit, že již se zřetelem ke všem okolnostem nežije. Jsou-li podmínky pro prohlášení nezvěstného za mrtvého, ustanoví mu soud opatrovníka. Soud dále vyhláškou nebo jiným vhodným způsobem vyzve nezvěstného, a každého, kdo o něm ví, aby o něm podal ve lhůtě jednoho roku zprávu soudu nebo opatrovníkovi, popřípadě zástupci nezvěstného, uvedenému ve vyhlášce. Zároveň soud provede potřebná šetření o nezvěstném.

Podle § 199 odst. 1 o. s. ř. zjistí-li soud, že ten, kdo byl prohlášen za mrtvého, je naživu, nebo žil v den, od kterého dosud neuplynula doba přiměřená k tomu, aby nezvěstný mohl být prohlášen za mrtvého, zruší své rozhodnutí o prohlášení za mrtvého. V takovém případě zruší soud dle § 175w o. s. ř. i své usnesení o dědictví, které v řízení o dědictví po takové osobě bylo vydáno. Ti, kterým připadlo cokoli z majetku, s nímž bylo nakládáno jako s dědictvím, musí toto vydat, a není-li to dobře možné, poskytnout náhradu v penězích. Právo vlastníka – osoby považované v rozporu se skutečností za mrtvou – na vydání majetku

vůči tomu, kdo jej zadržuje, se dle § 100 odst. 2 o. s. ř. nepromlčuje. V úvahu zde přichází reivindikační žaloba.

Je třeba dodat, že dle § 460 obč. zák. k dědění nedochází dnem smrti, nýbrž okamžikem smrti zůstavitele. Výjimečně bude tedy třeba řešit, kdo v týž den zemřel dříve, tj. kdo ke komu je zůstavitel a kdo je dědicem. Přesné určení okamžiku smrti může být problematické v případech, když např. dvě osoby, které po sobě měly dědit, zemřely ve stejný den. Nebude-li možno zjistit, která z osob zemřela dříve, platí vyvratitelná domněnka, že zemřely zároveň.[51]

Obvykle vůbec nebývá při smrti zůstavitele jisté, kdo vlastnictví a ke kterým věcem nabývá. To je jisté až potvrzením o nabytí dědictví nebo vypořádáním dědictví (§ 482 a § 483 obč. zák.). Přesto se nejedná o nabytí tímto potvrzením či vypořádáním, nýbrž o nabytí ze zákona, ex lege, a to už okamžikem smrti zůstavitele.

O rozhodnutí o osobním stavu (§ 80 písm. a) o. s. ř.), které může vydat toliko soud, a o okamžiku smrti se zmiňuji podrobněji, protože má zásadní význam pro určení okruhu dědiců a rozsahu aktiv a pasiv v dědictví. Rozsah a hodnota majetku se v čase mění a pro potřebu dědictví se určuje ke dni úmrtí. Tímto rozhodnutím jsou všechny orgány vázány a nepřichází tedy v úvahu, aby si v rámci svého řízení řešily tuto otázku jako otázku předběžnou dle § 135 odst. 2 o. s. ř. Soud, resp. notář jako soudní komisař, je v řízení o dědictví tímto rozhodnutím vázán (§ 135 odst. 1 o. s. ř.).

2.2.2. Pozůstalost

K pojmu pozůstalost bych uvedla, že jde o zůstavitelem zanechaný majetek, tj. hodnoty, které jsou ocenitelné, mohou být předmětem prodeje, z něhož se odvozuje obvyklá či obecná cena věcí a práv (zejména majetkových, pokud smrtí nezanikají či nepřecházejí na jiné osoby jinak než děděním) náležejících zůstaviteli. Nejde jen o aktiva, ale také o pasiva. Po zemřelé fyzické osobě, která

[51] Holub, M., Pokorný, M., Bičovský, J.: Občan a vlastnictví v českém právním řádu, LINDE Praha, a. s. 2002, str. 161

nic nezanechala, tj. zemřela bez majetku, k dědickému nástupnictví nedochází. Ani odpovědnost za zůstavitelovy dluhy nemůže zatěžovat někoho, kdo po zůstaviteli nic nenabyl.

Předmětem dědění jsou především věci z vlastnictví zůstavitele bez ohledu na to, zda jsou v jeho držbě, zda je užívá, či zda s nimi může disponovat, zda jsou v tuzemsku či v cizině. Důležité v okamžiku smrti zůstavitele je bezesporu určení, co je a co není předmětem dědictví.

Předmětem dědictví jsou zejména věci movité a nemovité, dále pak věcná práva (např. věcná břemena), osobní majetková práva a závazky (pohledávky a dluhy zůstavitele).[52]

O nástupnictví do práv a závazků nelze mluvit tam, kde smrt způsobuje zánik závazků. To se týká zejména povinností, jejímž obsahem bylo plnění, které mělo být provedeno osobně dlužníkem, a práva, bylo – li plnění omezeno jen na osobu věřitele. Předmětem dědictví nejsou některá práva a povinnosti z nemajetkových a majetkových práv, která *zanikají smrtí zůstavitele,* zejména např.

- osobnostní práva uvedená v § 11 obč. zák.,
- některá práva vyplývající ze zákona o rodině,
- zastoupení na základě plné moci (podle § 33 b obč. zák.),
- práva, jejichž plnění je vázáno na osobu věřitele (zejména právo na bolestné a náhrada za ztížení společenského uplatnění - podle § 579 odst. 2 obč. zák.),
- předkupní právo (podle § 604 obč. zák.),
- právo na výživné (s výjimkou dlužných dávek),
- vyživovací povinnost podle zákona o rodině,
- právo na důchod (podle § 842 obč. zák.) s výjimkou dávek splatných do smrti oprávněné osoby,
- povinnosti vyplývající z pracovní smlouvy,
- peněžité nároky zaměstnavatele (s výjimkami uvedenými v § 260 odst. 3 zák. práce).

Předmětem dědictví také nejsou práva a povinnosti vyplývající ze společného jmění manželů (dříve bezpodílového spoluvlastnictví manželů) na základě

[52] Mácha, P.: Dědění, darování a převádění nemovitostí v praxi, NEWSLETTER Praha 1999, str. 19

ustanovení § 143 a násl. obč. zák., jelikož toto společné jmění zaniká smrtí jednoho z manželů (totéž platí i v případě prohlášení za mrtvého). Do pozůstalosti však vstupuje (po vypořádání společného jmění, o kterém vydá soud usnesení) příslušná hodnota podílu, která připadla na zůstavitele.

S děděním nemá nic společného přechod některých práv po zemřelé osobě na další subjekty na podkladě zvláštní právní úpravy. Tato práva smrtí zůstavitele nezanikají, ale *přecházejí* na jiné osoby *podle zvláštních zákonných ustanovení*, která přímo vylučují použití ustanovení občanského zákoníku týkající se dědění. Mezi tato práva patří zejména:

- práva z nájmu bytu (podle § 706 - 707 obč. zák.),
- peněžité nároky zaměstnance (podle § 260 odst. 2 zák. práce),
- peněžité nároky z nemocenského a ze sociálního pojištění,
- plnění z pojištění v případě, že pojistnou událostí je podle smlouvy smrt pojištěného,
- některá autorská práva (§ 29 autorského zákona),
- nároky založené restitučními zákony.

Naopak mezi věci, které jsou předmětem dědictví, náleží i byt ve vlastnictví podle zák. č. 72/1994 Sb. Ten ovšem může být i ve společném jmění manželů. Šlo-li o byt ve stavebním bytovém družstvu, náleží do dědictví tzv. zůstatková hodnota členského podílu, avšak o osudu bytu se rozhoduje podle ustanovení týkajících se přechodu bytu v případě smrti, nikoli podle ustanovení o dědictví.

K pohledávkám pozůstalosti se řadí např. i pohledávky za užití autorského práva. Do pozůstalosti spadá i podnik, který zůstaviteli patřil. Týká se to i podílu společníka veřejné obchodní společnosti nebo podílu komplementáře i komanditisty komanditní společnosti. Do pozůstalosti patří i práva akcionáře nebo společníka společnosti s ručením omezeným, stejně jako vypořádací podíl člena družstva.

Opomenout nelze ani věci, u kterých zůstavitel nebyl prokázaným vlastníkem, ale oprávněným držitelem v okamžiku smrti, jak stanoví § 130 obč. zák. Je to proto, že u takového držitele probíhá vydržecí doba dle § 134 odst. 1 obč. zák. a dědic si může dle § 134 odst. 3 obč. zák. započítat dobu, po kterou jeho právní předchůdce, tj. zůstavitel, měl věc nepřetržitě ve své držbě. Jde tedy

prakticky o rozhodnutí o právním předchůdcovství, nikoli jen faktickém. Kdyby totiž někdo z dědiců pokračoval jen fakticky v držbě, neměl by právního předchůdce a nemohl by si započítat jeho už proběhlou vydržecí dobu.

Přesné určení pozůstalosti není v praxi zpravidla jednoduché. Výše bylo naznačeno, že některá práva a povinnosti nepřecházejí na právní nástupce zůstavitele děděním, ale jejich přechod je upraven zvláštními právními předpisy. Jednou z nejproblematičtějších oblastí je přechod práv osobní povahy. Některé aspekty této otázky jsem již vymezila výše, přechod vybraných práv a povinností však považuji za natolik zajímavý, že bych se jemu chtěla nyní věnovat podrobněji.

Je důležité si uvědomit, že zůstavitel po sobě nezanechává jen věci (na což se často redukuje celé řízení o dědictví). Jeho vztahy, práva a závazky bývají složitější. Zůstavitel mohl za života vést spory, uplatňovat různé nároky na dávky, mít podány žádosti k úřadům, uplatněny restituční nároky, být nájemcem určitého majetku (včetně leasingu), být členem obchodní společnosti, mohl uzavřít smlouvy, ve kterých je třeba pokračovat.

Jedná se tedy o určitý komplex toho, co po sobě zůstavitel zanechal, a je důležité stanovit, kdo bude zůstavitele ve všech těchto vztazích nadále reprezentovat, ať už sám, jako tzv. univerzální dědic, nebo společně s dalšími dědici.

2.2.2.1 Zvláštní charakter některých práv a povinností zůstavitele a jejich přechod na jeho právní nástupce

2.2.2.1.1 Dědění nemovitosti

Velmi často je předmětem dědění, kromě movitých věcí také nemovitost. V těchto případech se nezřídka stává, že zůstavitel zemře v okamžiku, kdy uzavřel smlouvu o převodu nemovitostí, ale v době úmrtí na něho nepřešlo vlastnické právo. Řešení tohoto případu lze rozdělit do dvou základních fází, podle toho, v kterém okamžiku zůstavitel zemřel.

Pokud účastník smlouvy o převodu nemovitosti zemřel ještě *před podáním návrhu na vklad* do katastru nemovitostí, práva a povinnosti nezanikají, pokud nejsou vázána výhradně na osobu zůstavitele (§ 579 obč. zák.), ale přecházejí na dědice. I když vlastnické právo k nemovitosti na základě vkladu do katastru může přejít na nabyvatele až ke dni návrhu, nelze z toho dovozovat, že již vklad nemůže být proveden. Již uzavřením smlouvy totiž vznikají účastníku smlouvy závazky a vzhledem k tomu, že nejde o závazky, které by byly vázány na určitou osobu, ale o závazky majetkové povahy, smrtí nezanikají (§ 579 obč. zák.).[53] V případě, že zemře převodce, je ještě k datu úmrtí vlastníkem nemovitosti, která je předmětem smlouvy, protože do dne úmrtí nebyl podán návrh na vklad do katastru nemovitostí. Pouze soud v řízení o dědictví může rozhodnout, na koho přejdou dnem úmrtí zůstavitele předmětné nemovitosti, a na koho přejde závazek zůstavitele s tímto vlastnictvím spojený a založený uzavřením smlouvy. V řízení o dědictví může dojít k zániku či částečnému zániku závazku splynutím osoby dědice a druhého účastníka smlouvy.

Poněkud jiná situace nastává, zemře-li zůstavitel a za svého života uzavřel smlouvu, podle které má nabýt nebo pozbýt vlastnické právo k nemovitosti a *za jeho života byl podán návrh na vklad* do katastru nemovitostí, o kterém však nebylo dosud rozhodnuto. V tomto případě, soud projednávající dědictví musí dědické řízení přerušit dle § 109 odst. 2 písm. b) o. s. ř., až do pravomocného rozhodnutí o vkladu. Dle § 2 odst. 3 zák. č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, ve znění pozdějších předpisů, bude-li o návrhu na vklad rozhodnuto kladně, tj. vklad bude povolen, nastanou účinky vkladu zpětně ke dni podání návrhu. V případě, že je zůstavitel nabyvatelem, stane se pak vlastníkem se zpětnými účinky ke dni, kdy ještě žil, nezávisle na tom, že o vkladu bylo rozhodnuto až po jeho smrti. Ke dni úmrtí se tak zůstavitel stal vlastníkem nemovitosti, kterou je třeba projednat jako dědictví. Pokud se zůstavitel vlastníkem nestane, přichází v úvahu vzájemné vrácení si plnění. Soud během probíhajícího řízení před katastrálním úřadem musí přerušit dědické řízení, neboť se rozhoduje otázka, která má význam pro rozhodnutí

[53] Městský soud v Praze ze dne 31. 3. 1995 č. j. 33 Ca 228/94-15, Ad Notam, 4/1995, str. 90.

soudu (zda zůstavitel je, či není vlastníkem).[54] Popsaných případů se objevuje stále více v souvislosti s převody bytů (městských, družstevních..) do osobního vlastnictví.

2.2.2.1.2 Přechod práv a povinností ze stavebního spoření

Zajímavé je sledovat situaci, kdy dojde k úmrtí účastníka stavebního spoření. Právní úprava je zde poněkud odlišná od obecné úpravy obsažené v obč. zák. Speciální úpravu obsahuje zák. č. 96/1993 Sb, o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření (dále jen ZSS).

Paragraf 8 tohoto právního předpisu upravuje tři možné postupy, které mohou v souvislosti s úmrtím účastníka stavebního spoření nastat. První případ upravuje situaci, kdy zůstavitel zanechal manžela. V tomto případě přecházejí práva a povinnosti vyplývající ze stavebního spoření na tohoto manžela a soud k tomu přihlédne v řízení o dědictví. Uvedené platí i v případě, kdy pozůstalý manžel již je účastníkem jiného stavebního spoření. I v tomto případě se pozůstalý manžel stane účastníkem stavebního spoření zemřelého manžela a získá tak výhody obou stavebních spoření, neboť dle § 5 odst. 8 ZSS nesmí účastník stavebního spoření uzavřít další smlouvu o stavebním spoření, avšak jiný způsob nabytí práv a povinností ze stavebního spoření vyloučen není.[55]

V případě, že zůstavitel - účastník stavebního spoření, nezanechal manžela, stávají se práva a povinnosti vyplývající ze stavebního spoření předmětem dědictví. V případě, že je více dědiců, musí dědicové uzavřít takovou dohodu o vypořádání dědictví, dle které převezme tato práva a povinnosti pouze jeden z dědiců. Důvod tohoto omezení je zřejmý, zabraňuje tomu, aby se účastníky jednoho stavebního spoření stalo více osob. Dohoda dědiců uzavřená v rozporu s uvedeným ustanovením § 8 odst. 2 ZSS by nemohla být soudem schválena pro rozpor se zákonem a přicházelo by v úvahu dědění nároků dle § 8 odst. 3 ZSS. Podle tohoto ustanovení, nedojde-li mezi dědici k uzavření dohody dle odstavce

[54] Městský soud v Praze ze dne 30. 12. 1997 č. j. 24 Co 373/97-24

[55] Ryšánek, Z.: Důsledky úmrtí účastníka stavebního spoření a penzijního připojištění, Ad Notam, 1/1996, str. 1

2, smlouva o stavebním spoření zaniká ke dni smrti zůstavitele a v dědickém řízení se vypořádá pouze uspořená částka, včetně připsaných úroků a poměrné částky státní podpory ke dni úmrtí zůstavitele - účastníka stavebního spoření.

2.2.2.1.3 Přechod práva a povinností z penzijního připojištění

Trochu jiná situace nastává v případě úmrtí účastníka penzijního připojištění. Základní úpravu penzijního připojištění obsahuje zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem (dále jen z. o PP).[56] Tento zákon v podstatě s úmrtím účastníka penzijního připojištění spojuje zánik penzijního připojištění. Z toho však existují výjimky:

- Z podstaty pozůstalostní penze vyplývá, že u ní je přímo předpokladem pro vznik nároku úmrtí účastníka. Nárok vznikne fyzické osobě, kterou účastník určil ve smlouvě o penzijním připojištění.
- Ve smlouvě o penzijním připojištění má účastník dále možnost určit pro případ svého úmrtí fyzickou osobu, které vznikne nárok na odbytné.

V obou případech je úmrtí účastníka předpokladem pro vznik nároku oprávněné osoby přímo na základě zákona o penzijním připojištění, tedy mimo dědické řízení.

Podle § 25 zák. o penzijním připojištění se stávají nároky z penzijního připojištění předmětem dědictví, pokud účastník zemřel a nebyla mu vyplácena penze, nevznikl nárok na odbytné osobě určené ve smlouvě, nevznikl nárok na

[56] Činnost týkající se penzijního připojištění mohou provozovat pouze speciální právnické osoby, tzv. penzijní fondy. Dávkami penzijního připojištění jsou:
penze, kterou se rozumí pravidelná výplata peněžní částky po stanovenou dobu,
jednorázové vyrovnání, které účastníkovi náleží za podmínek stanovených penzijním plánem
odbytné, které náleží účastníkovi, který zaplatil příspěvky alespoň na 12 kalendářních měsíců a jehož penzijní připojištění zaniklo výpovědí nebo dohodou, pokud mu není vyplácena penze a nedošlo k převodu prostředků do jiného penzijního fondu, a fyzickým osobám určeným ve smlouvě, pokud účastník zemřel a nebyla mu vyplácena penze nebo vyplaceno jednorázové vyrovnání a pokud nevznikl nárok na pozůstalostní penzi.
Zákon o penzijním připojištění dále rozlišuje 4 druhy penzí, a to:
1. starobní penzi – nárok na ni vzniká, je - li podmínkou nároku dosažení určitého věku,
2. invalidní penzi – nátok na ni vzniká, je- li podmínkou přiznání invalidního důchodu z důchodového zabezpečení,
3. výsluhovou penzi – nárok na ni vzniká dosažením určité doby penzijního připojištění,
4. pozůstalostní penzi – nárok na ni vzniká úmrtím účastníka.

pozůstalostní penzi a existuje dědic nebo dědici. Nepřichází v úvahu přechod na základě odúmrti.

2.2.2.1.4 Majetková autorská práva

Dle § 26 odst. 2 zák. č. 121/2000 Sb. v platném znění (dále jen autorského zákona) jsou majetková práva předmětem dědictví. Mezi majetková práva patří právo dílo užít, právo na odměnu při opětovném prodeji originálu díla uměleckého a právo na odměnu v souvislosti s rozmnožováním díla pro osobní potřebu. Podrobnější úpravu obsahu všech těchto práv obsahují §§ 13 až 25 autorského zákona.

Zdědí-li majetková práva k dílu více dědiců, použijí se na jejich vztahy k dílu ustanovení o spoluautorech. Z právních úkonů týkajících se díla jsou oprávněni a povinni všichni spoluautoři společně a nerozdílně. O nakládání s dílem pak rozhodují jednomyslně. Pokud připadnou tato majetková práva státu, vykonává je svým jménem Státní fond kultury České republiky, a pokud jde o díla audiovizuální, Státní fond České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie. Příjmy z výkonu majetkových práv státu vykonávaných těmito fondy jsou příjmy těchto fondů. Na stát mohou tato práva přejít děděním ze závěti nebo odúmrtí.

2.2.2.1.5 Přechod práv a povinností společníka obchodní společnosti

Základní úprava přechodu práv a povinností společníka obchodní společnosti nebo akcionáře je upravena jak v části sedmé občanského zákoníku, kde je obsažena obecná úprava dědění, tak především v části druhé obchodního zákoníku, kde jsou obsažena ustanovení týkající se obchodních společností. Právní úprava u akciové společnosti plně akceptuje princip dědění akcií, a tedy i přechod akcionářských práv spojených s vlastnictvím akcií, tedy podílet se dle obchodního zákoníku a stanov akciové společností na jejím řízení, zisku a na likvidačním zůstatku při zániku společnosti.

Co se týče **veřejné obchodní společnosti**, z ustanovení § 88 odst. 1 písm. c) a § 91 obchodního zákoníku, které je dispozitivní, vyplývá, že pokud společenská smlouva nepřipouští dědění podílu, úmrtím společníka zaniká jeho členství ve společnosti a na dědice nepřechází a rovněž se zrušuje společnost, pokud se dle § 88 odst. 2 obch. zák. zbývající společníci změnou společenské smlouvy nedohodnou, že společnost trvá i nadále bez zemřelého společníka. Chce-li se dosáhnout opaku, musí společenská smlouva výslovně připustit dědění podílu, podíl zůstavitele zdědit jeho dědic nebo dědici a ve společnosti zůstat alespoň 2 společníci.

Dědic takového podílu pak pokračuje v účasti ve společnosti automaticky. To znamená, že se nemusí o účast ve společnosti přihlásit, jako tomu bylo před 1. 1. 2001. Dědic podílu je však oprávněn svou účast ve společnosti dle § 91 obch. zák. vypovědět. Takový dědic, který výpověď podal, není povinen osobně se podílet na činnosti společnosti, ani když takovou povinnost stanoví společenská smlouva.

Pokud však podíl nepřejde děděním na dědice, protože to společenská smlouva nedovoluje, vzniká dědici nárok na vypořádací podíl. Ten je potom také předmětem dědictví. Tyto skutečnosti musí notář jako soudní komisař zjistit ze společenské smlouvy.

Ohledně **společnosti s ručením omezeným** platí pravidlo obsažené v ustanovení §116 odst. 2 obch. zák. Podle tohoto ustanovení se zásadně vždy obchodní podíl zůstavitele ve společnosti s ručením omezeným dědí. Dědění obchodního podílu může společenská smlouva vyloučit. Nesmí se však jednat o společnost o jediném společníkovi, v té dochází totiž k dědění obchodního podílu vždy. Tedy i zde byl zrušen institut přihlášky dědice o účast ve společnosti. Dědici obchodního podílu i zde vzniká automaticky účast ve společnosti. Dědic se ovšem může u soudu (nikoliv soudu dědického) domáhat zrušení své účasti ve společnosti, nelze-li na něm spravedlivě požadovat, aby byl společníkem. Pak se nemusí osobně podílet na činnosti společnosti, ani když to stanoví společenská smlouva. U společnosti s jediným společníkem však takový postup možný není. Skutečnost zda obchodní podíl není vyloučen z dědění, musí notář jako soudní komisař zjistit ze společenské smlouvy.

Pokud nepřechází obchodní podíl na dědice, je předmětem dědictví dle § 150 odst. 1 obch. zák. vypořádací podíl. Uvolněný obchodní podíl zůstavitele pak přejde na společnost, která jej může převést na jiného společníka nebo na třetí osobu. Nedojde- li k tomuto převodu, musí valná hromada rozhodnout do šesti měsíců od zániku společenství zůstavitele (jeho úmrtí), buď o snížení základního kapitálu o vklad zůstavitele, nebo o tom, že ostatní společníci převezmou obchodní podíl zůstavitele v poměru velikosti svých obchodních podílů za úplatu ve výši vypořádacího podílu. V opačném případě může soud společnosti i bez návrhu zrušit a nařídit její likvidaci.

U **komanditní společnosti** platí ohledně kompementářů v důsledku ustanovení § 93 odst. 4 přiměřeně to, co bylo řečeno o veřejné obchodní společnosti, a ohledně komanditistů přiměřeně to, co bylo řečeno o společnosti s ručením omezeným. Ustanovení § 102 odst. 4 obch. zák. pak výslovně stanoví, že smrtí komanditisty se společnost neruší a jeho obchodní podíl na společnosti se dědí. Společenská smlouva může dědění podílu vyloučit a v takovém případě náleží do dědictví vypořádací podíl.

V případě **akciové společnosti** jsou dle § 156 odst. 10 obch. zák. akcie předmětem dědění a dědic se zároveň zděděním akcií stává společníkem neboli akcionářem společnosti. Akcionářský poměr ke společnosti úmrtím akcionáře tedy nezaniká a přechází na dědice bez dalšího. Pravidlo je kogentní a ani stanovy je nemohou změnit.[57]

V případě, že se dědí obchodní podíl, je třeba si uvědomit, že tento tvoří v obchodní společnosti jednotný celek, který má svou kvantitativní a kvalitativní stránku. Prvá z nich je upravena v obecných ustanoveních o obchodních společnostech v § 61 odst. 1 obch. zák, jako míra účasti na čistém obchodním jmění společnosti. Druhou stránku upravují speciálně ustanovení o jednotlivých právních formách obchodních společností.[58]

Přechodu děděním tedy podléhá jak kvantitativní tak kvalitativní stránka. Toto bude třeba zohlednit při oceňování obchodního podílu a zjišťování obvyklé ceny ve smyslu § 175o odst. 1 o. s. ř. Podle § 61 odst. 1 obch.zák. se podíl

[57] Eliáš, K.: Smrt člověka a obchodní společnosti, Ad Notam, 3/1997, str. 56
[58] Pokorná, J.: Obchodní společnosti po novelizaci obchodního zákoníku, Praha 1997, str. 23

oceňuje mírou účasti společníka na čistém obchodním majetku společnosti, jež připadá na jeho podíl. Tento způsob lze však výslovně použít pouze pro účely obchodního zákoníku. Toto ocenění zohledňuje jen kvantitativní stránku podílu. Můžeme je tedy k určení obvyklé ceny majetku v dědictví použít jen podpůrně, řekněme obdobně jako např. znalecké posudky pro zjištění hodnoty nemovitostí podle předpisů o oceňování majetku. Takové ocenění, které nabízí § 61 odst. 1 obch. zák., neodráží kvalitativní stránku podílu, tj. práva a povinnosti spojená s podílem, resp. obch. podílem. Pro takový způsob ocenění hovoří především praktičnost opřená rovněž o zásadu procesní ekonomie a lze ho využít v případech, kdy mezi dědici nejsou rozpory. Notář jako soudní komisař může takové ocenění provést dotazem na společnost dle § 128 o. s. ř. Domnívám se, že není vyloučeno využít podle § 120 odst. 4 o. s. ř. i souhlasného tvrzení účastníků. V dědických řízeních patří tento způsob zjištění skutkového stavu věci nakonec k jednomu z nejčastějších, soud jej může využít např. k tomu, aby potvrdil cenu zjištěnou jinak, jako cenu obvyklou ve smyslu § 175o odst. 1 o. s. ř.

V opačných případech, zejména při sporech dědiců, bude muset soudní komisař zpravidla využít k ocenění znaleckých posudků, neboť se jedná vesměs o materie, kde je třeba odborných znalostí.

2.2.2.1.6 Smrt člena družstva a přechod nájmu družstevního bytu

Z obdobného principu, na němž spočívá úprava právních následků smrti společníka obchodní společnosti, vychází obchodní zákoník i při úpravě právních následků smrti člena družstva. Jeho úmrtí má vždy za následek zánik členství (§ 232 odst. 1 věta prvá obch. zák.). I když členský vztah jako takový úmrtím člena zaniká, některá práva a povinnosti tvořící obsah daného vztahu přecházejí na právní nástupce zemřelého člena družstva, tj. na jeho dědice. Ovšem tím ještě nepřechází členství samotné. Obch. zák. v § 232 odst. 1 věta druhá hovoří o právu dědice požádat družstvo o členství, z čehož vyplývá, že ke vzniku členství dědice nedochází automaticky, ale že je k němu nutný projev vůle.

Smrtí dosavadního člena nedochází tudíž k přechodu jeho členství v družstvu na dědice, ale pouze ke vzniku práva dědice požádat o členství v družstvu.

Při zániku členství v družstvu za trvání družstva, má dosavadní člen nárok na vypořádací podíl (§ 233 odst. 1 obch. zák.). Tento nárok představuje majetkové vyrovnání s družstvem, přičemž jen toto právo majetkové povahy, jež smrtí oprávněného nezaniká (§ 579odst. 2 obč. zák.), může být předmětem dědictví. Notář jako soudní komisař nebo soud se dotáží družstva na majetkovou účast člena v družstvu a do soupisu aktiv a pasiv dědictví a následně do výroku dědického usnesení zařadí členská práva a povinnosti v družstvu odpovídající té majetkové účasti zůstavitele, kterou družstvo sdělí.

Vedle vypořádacího podílu či členských práv a povinností mohou být předmětem dědění po zůstaviteli, členu družstva, i jiná práva či pohledávky. Majetková účast zemřelého člena nemusela mít jen podobu členského vkladu, ale v případě zemědělských družstev si zčásti mohla podržet podobu tzv. majetkového podílu z transformace. Pak by předmětem byl tento majetkový podíl z transformace ve výši, v jaké existoval v době zániku členství zůstavitele. Zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvu, však v § 15 písm.c) počítá i s tím, že majetkový podíl z transformace mohl být vypočítán i jiné osobě než členu družstva, i v takovém případě se dědí majetkový podíl ve výši, v jaké existoval k datu úmrtí. Odlišná situace nastane, jestliže zůstavitel ještě za svého života vloží majetkový podíl z transformace do družstva, v takovém případě patří do dědictví vypořádací podíl nebo členská práva a povinnosti.

Jiná situace nastává v případě smrti člena bytového družstva. Problematiku bytových družstev, konkrétně problematiku přechodu nájemního vztahu k družstevnímu bytu upravuje občanský zákoník. Ten upravuje i případy úmrtí nájemce bytu jiného než družstevního, kdy přechod nájmu bytu není předmětem dědictví, ale platí zde zvláštní ustanovení § 706 odst. 1 a § 707 odst. 1 obč. zák.

Ovšem, jestliže zemře nájemce družstevního bytu[59], a nejde-li o byt ve společném nájmu manželů, přechází smrtí nájemce jeho členství v družstvu

[59] Nejvyšší soud ČR ze dne 29. 7. 1999 sp. zn. 21 Cdo 327/99, k pojmu družstevní byt a bytové družstvo

a nájem bytu na toho dědice, kterému připadl členský podíl (§ 706 odst. 2 ObčZ). Protože podle platné právní úpravy nepřichází v úvahu společné členství v družstvu více osob, s výjimkou manželů[60], bude nevyhnutelné v případě, že dědictví připadá více osobám, aby se mezi nimi rozhodlo, kdo se namísto zemřelého člena bytového družstva stane jeho nástupcem, jde-li o družstevní byt.

U družstevního bytu zaniká smrtí jednoho z manželů společný nájem bytu. Otázka, kdo bude dalším nájemcem je řešena v závislosti na tom, kdy bylo nabyto právo na družstevní byt. Dle § 707 odst. 2 věta druhá obč.zák., bylo-li nabyto za trvání manželství, a vzniklo-li tedy i společné členství manželů v družstvu, zůstává členem družstva a nájemcem bytu pozůstalý manžel a jemu také náleží členský podíl, k tomu přihlédne soud v dědickém řízení. Jinými slovy, členský podíl musí připadnout pozůstalému manželovi, resp. se k tomu přihlédne při vypořádávání společného jmění manželů a do dědictví připadne náhradová pohledávka.

Bylo-li právo na družstevní byt nabyto před uzavřením manželství a zemře-li manžel, který toto právo nabyl, přechází jeho smrtí členství v družstvu a nájem družstevního bytu na toho z dědiců, jemuž připadl členský podíl (§ 707 odst. 2 věta třetí obč. zák.). Tímto dědicem tedy může být, ale nemusí být pozůstalý manžel.

Tzn., že členství dědice v bytovém družstvu vzniká v okamžiku zdědění členského podílu, tj. v okamžiku smrti člena bytového družstva, aniž je ke vzniku tohoto nového členského vztahu třeba projevu vůle některého z jeho účastníků – dědice nebo družstva. Není vyžadován ani souhlas představenstva družstva, ani přihlášky dědice. Družstvu tedy nezbývá, než vzít tuto skutečnost na vědomí. Ustanovení § 706 obč. zák. předpokládá zdědění celého členského podílu.

Dojde-li k dohodě dědiců o vypořádání, soud tuto dohodu schválí, neodporuje-li zákonu nebo dobrým mravům (§ 482 odst. 2 obč. zák.). Dohoda, podle které nabývá členský podíl v bytovém družstvu více dědiců, kteří nejsou manžely, je v rozporu s § 700 odst. 3 obč. zák., tj. odporuje zákonu, a tudíž nemůže být

[60] Dle § 705a občanského zákoníku nevzniká mezi registrovanými partnery společný nájem bytu.

schválena. V případě, že nedojde mezi dědici k dohodě, nebo nebude soudem schválena, bude soud postupovat podle § 483 a § 484 obč. zák. a potvrdí dědicům nabytí dědictví podle dědických podílů. Zde nastává paradoxní situace, neboť soudní praxe se při potvrzování nabytí členských podílů přiklonila ke stanovisku, že v takovém případě je nutno potvrdit nabytí dědictví podle podílů k veškerému majetku, tedy i k členskému podílu v bytovém družstvu, je-li předmětem dědictví[61]. Jiné řešení neexistuje, neboť občanský zákoník a občanský soudní řád neumožňují soudu, aby v těchto případech, kdy nedojde k dohodě, sám rozhodoval o vypořádání dědictví mezi dědici, tj. o tom, kdo z nich nabývá konkrétní věci z dědictví, tedy i členský podíl v bytovém družstvu.[62] Takové rozhodnutí, podle kterého by členský podíl, resp. zůstatkovou hodnotu členského podílu nabyl jen jeden z dědiců a soud autoritativně rozhodl např. o tom, že ostatní dědicové budou uspokojeni v penězích či jiným majetkem, není možné. V případě dědické dohody však takový postup možný je. Při současné právní úpravě tak může dojít k postupu, který je absurdní. Soud neschválí dohodu o vypořádání dědictví, podle které má členský podíl v družstvu nabýt více dědiců, protože taková dohoda odporuje zákonu (§ 700 odst. 3 obč. zák.), vzápětí však podle § 483 a § 484 obč. zák. a § 175q odst. 1 písm. d) o. s. ř. nabytí tohoto podílu více dědicům potvrdí. Soudy ovšem tento rozpor právní úpravy nemohou vyřešit, neboť jsou povinny dodržovat zákon.

2.2.2.1.7 Podnik jako součást pozůstalosti

Zvláštním předmětem dědictví může být **např. podnik.** Typickým přechodem vlastnictví k podniku, jehož vlastníkem je fyzická osoba, je dědění, jehož hmotněprávní úpravu obsahuje občanský zákoník v § 476 a násl. obč. zák. Určitou úpravu otázek souvisejících s děděním podniku obsahuje i živnostenský zákon (§ 13 a § 57 odst. 1 písm. a) zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání ve z. p.p. – dále jen ŽZ) a obchodní zákoník (§ 11 odst. 1). Podnik ve

[61] Stanovisko občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČR, uveřejněné pod č. 31/1995 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek

[62] Pekárek, M.: Vypořádání majetkových nároků vyplývajících z členství v družstvu v případě smrti člena, Právní praxe, 4/1994, str. 205

smyslu § 5 obch. z. je penězi ocenitelný a převoditelný majetkový celek (soubor), který bezpochyby, v případě smrti podnikatele – fyzické osoby, tvoří součást dědictví.[63]

Z pojetí podniku vymezeného v § 5 obch. zák. i z dikce § 175 odst. 4 o. s. ř. plyne, že předmětem dědictví je podnik jako celek, nikoliv jeho jednotlivé komponenty (např. nemovitosti, technologické vybavení, inventář, apod.) jako samostatně ocenitelné předměty. Je-li podnik předmětem dědictví jako celek, vzniká problém, jak má být podnik zahrnut do pozůstalostního soupisu. Soudu, který rozhoduje v dědickém řízení, zákon v § 175m o. s. ř. ukládá zjistit zůstavitelův majetek a provést soupis aktiv a pasiv. Jak konkrétně má pozůstalostní soud postupovat, je-li součástí dědictví podnik, zákon výslovně neřeší.[64]

S děděním podniku jako celku je spojena nutnost stanovit skutečnou hodnotu podniku. Podnik je třeba ocenit s přihlédnutím k ceně, za jakou jej bylo možné prodat v době smrti zůstavitele. Obecná cena podniku se určí jeho oceněním jako celku, tedy souboru složek hmotné, nehmotné a osobní povahy, bez zřetele k tomu, že některé z těchto prvků jsou samostatně neocenitelné.

I přesto, co jsem nyní k dědění podniku uvedla, praxe dědických řízení se přiklání spíše k chápání podniku jako souhrnu samostatných nemovitých a movitých věcí, které jsou nabývány dědici jednotlivě. Důvodem pro to jsou jednak komplikace spojené s pokračováním provozu podniku, jednak snaha dědiců rozdělit mezi sebe v rámci vypořádání dědictví konkrétní movité či nemovité věci tvořící pozůstalost. Nejhodnotnější komponenty podniku jsou často převáděny mimo dědické řízení (např. „ smlouvou o postoupení kartotéky", jejímž předmětem je převzetí pacientů zemřelého lékaře jeho profesním kolegou).

---

[63] JUDr. PhDr. Brejcha, V.: Prodej – Dědění – Konkurz, Živnost a odborná praxe, C. H. Beck Praha 2000, str. 51

[64] V této souvislosti je třeba zmínit ustanovení § 18a odst. 1 KV, který říká, že podnik se do soupisu podstaty zapisuje jako soubor . Přitom však musí být zřejmé, co ke dni soupisu do tohoto souboru patří. Vzhledem k tomu, že základní účel tohoto pojetí se od funkce úpravy v § 175m o. s. ř. nijak neliší, lze hledisko konkurzního práva vzít v úvahu i zde.

S ohledem na uvedené nelze než doporučit majitelům podniku, zejména v případě rozsáhlejšího a zavedeného podniku, pořídit písemnou závěť a otázky přechodu podniku jako hospodářského celku v ní výslovně upravit.

Otázka, jak naložit s praxí svobodného povolání, pokud se mezi zákonnými nebo testamentárními dědici nenachází nikdo, kdo splňuje podmínky stanovené pro výkon dané profese, není v právních předpisech řešena vůbec.

V případě smrti zůstavitele, který je podnikatelem a provozuje svůj podnik na základě živnostenského oprávnění, je důležitý § 13 ŽZ, který určuje, že po smrti podnikatele mohou v živnosti pokračovat:

- není - li dědiců ze závěti, pak dědicové ze zákona
- jsou - li dědicové ze závěti, pak oni, a spolu s nimi i pozůstalý manžel nebo partner zůstavitele bez ohledu na skutečnost, je - li také dědicem; to však jen tehdy, je- li pozůstalý manžel nebo partner spoluvlastníkem majetku používaného k provozování živnosti
- pozůstalý manžel nebo partner sám, pokud je spoluvlastníkem majetku používaného k provozování živnosti, jestliže v živnosti nepokračují dědicové
- správce dědictví, pokud byl k zachování provozu podniku ustaven pozůstalostním soudem, a to jen do skončení dědického řízení.

I pro nabývání podniku dědici platí základní zásada dědického práva obsažená v § 460 obč. zák. I když k převzetí podniku dědicem dojde až po skončení řízení o projednání dědictví, účinky nabytí dědictví nastávají již k okamžiku smrti zůstavitele podnikatele, tj. ex tunc.

Uvedená zásada platí i pro dědění práv a povinností z pracovněprávních vztahů (§ 251a zák. pr.).[65]

---

[65] Ministerstvo práce a sociálních věcí zastává názor, že smrtí zaměstnavatele, který je fyzickou osobou, přecházejí na jeho dědice práva a povinnosti z pracovněprávních vztahů a nenabude – li jich žádný dědic, připadnou státu. Pracovní poměr se tak stane záležitostí státního orgánu. Odlišné stanovisko Ministerstva financí tomuto názoru odporuje s tím, že v případech stanovených v § 462 ObčZ nemá stát postavení dědice, ačkoli mu dědictví podle zákona připadá, a že na něj jakožto subjekt, který není dědicem, práva a povinnosti z pracovněprávních vztahů v případě smrti zaměstnavatele nepřecházejí. Práva a povinnosti z pracovněprávních vztahů nespadají totiž do dědictví, nýbrž přecházejí na určité subjekty podle § 251b ZPr jen v případech zákonem stanovených. Smrtí zaměstnavatele, který zemřel bez dědiců, končí tedy pracovní poměr všech jeho zaměstnanců bez dalšího a jedině jejich nároky, které vznikly ke dni skončení pracovního poměru, mohou být z dědictví uspokojeny jako zůstavitelovy dluhy podle § 472 ObčZ.

Mám zato, že z výše uvedené právní úpravy plyne, že dědic zdědí podnik bez osobní složky, pracovněprávní vztahy na něho přejdou podle § 251a ZPr a nejsou tedy součástí dědictví. V případě odúmrti připadne státu podnik rovněž bez jeho osobní složky, protože neexistuje žádné zákonné ustanovení, které by přechod pracovněprávních vztahů upravovalo.

Při aplikaci tohoto názoru v praxi je třeba řešit, jak a kdy skončí pracovní poměry zemřelého podnikatele. Zákoník práce sice upravuje zánik pracovního poměru smrtí zaměstnance, avšak obdobné ustanovení ohledně smrti zaměstnavatele neobsahuje. Nepřejdou – li tedy práva a povinnosti z pracovněprávních vztahů podle § 251a ZPr na dědice, nastávají zde problémy, které současná teorie ani praxe není schopna jednotně překlenout.

2.2.2.1.8 Zhodnocení právní úpravy přechodu vybraných práv na právní nástupce

Specifický charakter některých práv, jejichž přechod na právního nástupce zemřelého by při aplikaci pouze obecné úpravy dědického práva mohl být problematický, vyvolává nutnost existence zvláštní právní úpravy. Zejména si tak nedovedu v praxi představit absenci zvláštní právní úpravy následků smrti společníka obchodní společnosti, popř. člena družstva, což je však událost zcela běžná.

Za obzvláště zajímavé považuji zejména to, jak je v českém právu nakládáno s institutem podniku. Podnik je snad nejtypičtější věcí hromadnou s konkrétně stanoveným účelem. V případě smrti podnikatele by nejsnazším řešení byl přechod podniku jako celku na dědice, který by jeho další chod zajistil v souladu s jeho účelem. Bohužel takováto právní úprava ale v českém právním řádu výslovně chybí. I když bychom přechod podniku jako celku mohli při extenzivní interpretaci dovodit z Obchodního zákoníku, tak, jak jsem ostatně naznačila, praxe postupuje přesně opačně. Je zřejmé, že zachování podniku a jeho účelu může být po smrti podnikatele, velmi problematické, a to zejména s ohledem na konkrétní okruh dědiců. Dle mého názoru by však daná situace mohla být jednoduše řešena právní úpravou výslovně umožňují se souhlasem dědiců prodej

podniku již v průběhu dědického řízení a určitého fiktivního převedení aktiv tímto prodejem získaných do dědictví.

2.2.2.2 Přechod dluhů na dědice zůstavitele

Jak bylo uvedeno výše, pozůstalost není tvořena jen aktivy zůstavitele, ale na dědice přechází i zůstavitelova pasiva. Problematika přechodu dluhů na dědice je velmi zajímavá a v praxi také mimořádně náročná. Z hlediska systému právního řádu stojí na pomezí střetu práva dědického s právem závazkovým. Proto jsem se rozhodla se jí v této podkapitole své rigorózní práce věnovat trochu podrobněji.

Výše byla naznačena nedostatečnost české právní úpravy dědění v obecné rovině, a bohužel je nutné upozornit na skutečnosti, že jednou z nejpalčivějších oblastí je právě právní úprava přechodu dluhů na dědice. Položíme-li vedle sebe český zákoník se 3 paragrafy a zákoník německý (BGB) s jeho 50 paragrafy věnovanými téže otázce, není k tomu co dodat.

Nabytí dědictví nemusí být vždy jen majetkovým prospěchem - je-li dědictví zadluženo, může být i velice obtížným břemenem. Jak již bylo řečeno, společně s právy jsou předmětem dědického nástupnictví také povinnosti. Stejně tak, jako dědic nabývá při dědění majetková práva zůstavitele bez rozdílu, jsou-li mu tato práva známa či nikoli, vstupuje tak zároveň chtě nechtě, vědomě či nevědomě do zůstavitelova postavení jako dlužníka.

Východiskem pro rozhodování v těchto věcech je skutkový a právní stav, který zde byl ke dni zůstavitelovy smrti. V rámci dědického řízení dochází k soupisu zůstavitelova majetku a dluhů, to však neznamená, že by dědice zatěžovaly jen ty z dluhů, které budou sepsány v protokolu. Zařazení dluhu do soupisu, byť se souhlasem dědice nemá z jeho strany povahu uznání dluhu podle § 558 obč. zák. a nenastávají tím ani účinky uvedené v § 110 odst. 1 obč. zák. Pokud je do soupisu zařazena věřitelova pohledávka, která nebyla uplatněna u soudu či jiného orgánu v promlčecí době, nebrání to dědicům, aby v případném sporu vznesli námitku promlčení. Změna v osobě věřitele nebo dlužníka neovlivní běh promlčecí lhůty, která navzdory výměně nositele aktiv či pasiv

pokračuje nerušeně dál (§ 111 obč. zák.). Má-li promlčecí doba uplynout nedlouho po úmrtí zůstavitele, je nutné podat návrh k uplatnění práva ještě před skončením dědického řízení. Zůstavitelovi věřitelé mohou v takové situaci žalovat ty, o nichž lze mít důvodně zato, že jsou zůstavitelovými dědici. Přihlášení pohledávky u dědického soudu či soudního komisaře v řízení o dědictví tedy nemá účinky uplatnění práva a nemá nejmenší vliv na běh promlčecích lhůt. Rovněž dědicové jsou aktivně legitimováni k uplatnění nároku u soudu či jiného orgánu proti zůstavitelovu dlužníku ještě před skončením dědického řízení, jestliže hrozí promlčení. Podání takového návrhu je však považováno za jednání, kterým dal dědic jednoznačně najevo, že nechce dědictví odmítnout. Je však důležité si uvědomit, že zařazení dluhu do pasiv či pohledávky do aktiv dědictví samo o sobě ještě nesvědčí o existenci těchto závazků. [66]

Mezi pasiva dědictví se tedy řadí jednak **zůstavitelovy dluhy** (s výjimkou těch, které smrtí zanikají, nebo přecházejí na jiné subjekty jinak než cestou dědění, např. na základě zvláštního zákona, viz výčet výše) a jednak **povinnosti za podstatou dědictví.**

Dluhy této druhé skupiny vznikají teprve po smrti zůstavitele. Jedná se v prvé řadě o přiměřené náklady spojené s pohřbem zůstavitele (§ 470 odst. 1 obč. zák.), dále náklady spojené s řízením o dědictví, např. odměna správce dědictví, odměna notáře jako soudního komisaře, výlohy spojené s dokazováním.

Jak je ale možné zařazovat je do pasiv dědictví, když náš právní řád je založen na principu, že výše dluhů zůstavitele se zjišťuje k datu úmrtí? Přestože v občanském soudním řádu není nikde řečeno, že náklady pohřbu se zařazují do soupisu, z hmotněprávní úpravy obsažené v § 470 obč. zák. jasně vyplývá, že dědic odpovídá do výše ceny nabytého dědictví za přiměřené náklady spojené s pohřbem zůstavitele a za zůstavitelovy dluhy. Pro posouzení přiměřenosti nákladů spojených s pohřbem zůstavitele je určujícím kritériem zejména společenské postavení zůstavitele, místní zvyklosti, skladba majetku dědictví,

[66] R 51/1967

jeho cena, příp. čistá hodnota dědictví. Patří sem i náklady na pořízení náhrobku.[67]

Z hlediska uspokojení závazků postihujících dědice patří v případě likvidace dědictví prvé pořadí v rozvrhu výtěžku zpeněžení majetku zůstavitele přiměřeným nákladům pohřbu zůstavitele spolu s náklady zůstavitelovy nemoci, náklady spojenými s řízením o dědictví a případným splatným výživným (§ 175v odst. 2 o. s. ř.).

Zůstavitelovy dluhy samotné pak mohou mít velice rozmanitou podobu, zejména se jedná o půjčky, dluhy z titulu bezdůvodného obohacení, pohledávku pozůstalého manžela z vypořádaného majetku v SJM, náhradu škody, nedoplatky kupních cen, nedoplatky na různých již vyměřených poplatcích a daních atd. Zařazení těchto dluhů do soupisu nečiní v praxi větší problémy.

Problémy se však dříve objevovaly při zařazování solidárních dluhů do soupisu. Dle § 511 obč. zák. je solidární dluh takový dluh, kdy je právním předpisem nebo rozhodnutím soudu stanoveno nebo účastníky smlouvy dohodnuto, anebo vyplývá-li to z povahy plnění, že více dlužníků (mezi nimi i zůstavitel) má témuž věřiteli splnit dluh společně a nerozdílně, takže věřitel je oprávněn požadovat plnění na kterémkoliv z nich. I když se přechodem na dědice na povaze tohoto závazku zůstavitele nic nemění, zaujímá judikatura názor, že do pasiv se dluh zařadí jen poměrnou částí odpovídající podílu zůstavitele na společném dluhu.

S tímto přístupem české odborné praxe se však příliš neztotožňuji. Solidární povaha závazku má zvýšit naději věřitele na uspokojení pohledávky, a jak bylo výše objasněno, její podstatou je oprávnění věřitele požadovat uspokojení dluhu po kterémkoli z věřitelů. Je zřejmé, že zejména v případech, kdy půjde o pozůstalost vysoké hodnoty, bude právě dědic pro věřitele představovat „nejvhodnějšího kandidáta" pro uspokojení jeho pohledávky. Dědic tak v případě, že bude věřitelem vyzván k plnění, bude plnit dluh celý, ačkoli byla do soupisu zařazena jen jeho poměrná část. Je zřejmé, že splněním dluhu vzniká dědici regresní nárok vůči ostatním spoludlužníkům, jeho uplatnění však s sebou

[67] Knappová, M., Švestka, J. a kolektiv: Občanské právo hmotné, svazek III., ASPI Publishing, s. r. o. 2002, str. 309

může nést i vznik dalších, v dědictví původně nekalkulovaných nákladů (např. náklady soudního řízení apod.). Z těchto důvodů se domnívám, že by neměla být při vytváření soupisu zůstavitelových pasiv zařazována jen poměrná část solidárního dluhu, ale spíše jeho celá výše. Tento postup dle mého názoru plně koresponduje se samotnou povahu pasivní solidarity ve smyslu § 511 občanského zákoníku.

2.2.2.2.1 Míra odpovědnosti více dědiců za dluhy zůstavitele

Je-li více dědiců, odpovídá každý z nich za uvedené náklady a dluhy podle poměru toho, co z dědictví nabyl, k celému dědictví. Z tohoto ustanovení plyne, že odpovědnost dědice za uvedené náklady a dluhy je ohraničena cenou dědictví, tj. částkou vyjadřující výši aktiv dědictví.[68] Na rozdíl od dřívějších právních úprav, odpovědnost více dědiců za dluhy dědictví tížící nemá povahu odpovědnosti solidární, tedy odpovědnosti rukou společnou a nerozdílnou. Každý z více dědiců odpovídá za každý jednotlivý dluh jen v rozsahu ceny svého dědického podílu, např. jednou polovinou, jednou třetinou, třemi sedminami atd. Vyplývá to z § 470 odst. 2 obč. zák. Měřítkem uvedené odpovědnosti za dluhy dědictví tížící není však podíl, k němuž byl dědic povolán, ale podíl, kterého se mu dostalo podle potvrzení o nabytí dědictví, popř. podle schválené dohody o vypořádání dědictví.[69] Dědicové mohou v rámci dohody o vypořádání modifikovat jednotlivé své podíly, aniž by se takové počínaní považovalo za zkracování věřitelů.[70] Pokud by však dohodou měla být odpovědnost za dluhy

[68] Vrchní soud v Praze ze dne 24. 9. 1998 sp. zn. 9 Cmo 459/97, Obchodní právo, 11/1998, str. 23 - při úmrtí dlužníka ze směnky platí stejné zásady jako pro každé jiné dluhy. Tedy i dluhy zůstavitele ze směnky přecházejí za podmínek § 470 a § 471 občanského zákoníku na dědice. To znamená, že právní nástupce zemřelého odpovídá za zaplacení jeho dluhů včetně dluhů ze směnky nikoliv bezvýhradně, nýbrž pouze do výše ceny nabytého dědictví.

[69] Městský soud v Praze ze dne 30. 11. 1995 sp. zn. 24 Co 242/95, Ad Notam, 2/1996, str. 42 - dohoda o vypořádání dědictví, podle které má být dědictví, které není předluženo, rozděleno mezi dědice tak, že některý z nich převezme odpovědnost za dluhy dědictví ve výši, která přesahuje cenu majetku, který podle dohody nabývá na svůj podíl (a jeho dědický podíl by tak byl předlužen) odporuje zákonu. Soud v takovém případě podle § 482 odst. 2 ObčZ musí rozhodnout tak, že dohodu neschválí.

[70] Krajský soud v Brně ze dne 27. 2. 1998 sp. zn. 18Co 228/97, AD NOTAM, 2/1999, str. 36 – Na existenci dohody o vypořádání dědictví nemá žádný vliv skutečnost, že po jejím uzavření dědic zemřel. Samotný fakt, že některý z dědiců podle dohody o vypořádání dědictví z dědictví ničeho nenabývá, neznamená, že tato dohoda odporuje zákonu či dobrým mravům

dědictví tížící ve vztahu k jednotlivým věřitelům upravena odlišně než v poměru ceny jednotlivého podílu k celému dědictví, bylo by k tomu zapotřebí souhlasu dotčeného věřitele. Zákon sice tuto podmínku výslovně nestanoví, dle § 175b o. s. ř. je však věřitel zůstavitelův účastníkem řízení o dědictví také v případě, kdy se vypořádává jeho pohledávka.

Aktuální právní úprava odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele tak může v mnoha případech vést ke zhoršení postavení věřitele. Vezmeme-li si např. situaci, kdy věřitel má za zůstavitelem peněžitou pohledávku ve výši 100 000 Kč a dědictví bylo potvrzeno pěti dědicům, každému 1/5 dědictví. Každý z dědiců tak odpovídá za 1/5 zůstavitelova dluhu. V případě, že dluh nebude ze strany dědiců splněn řádně a včas, věřiteli nezbývá než iniciovat zahájení pěti soudních řízení, resp. řízení proti pěti žalovaným a nést všechny důsledky s touto situací spojené.

Komplikovanější je v této souvislosti pak ještě situace, kdy se řízení o dědictví neúměrně protáhne a věřiteli může hrozit promlčení jeho pohledávky. Ačkoli se dědictví nabývá smrtí zůstavitele, do pravomocného potvrzení nabytí dědictví nemůže za současné platné a účinné právní úpravy, věřitel znát, na kterého z dědiců přešel dluh odpovídající jeho pohledávce, resp. v jakém poměru odpovídají za tento dluh jednotliví dědicové. Judikatura tuto složitou situaci vyřešila založením solidární odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele do skončení dědického řízení[71], je ale zřejmé, že by tento problém měl být řešen i výslovným ustanovením zákona.

2.2.2.2.2 Výjimky z pravidla odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele do výše ceny nabytého dědictví

Z této zásady existují dvě výjimky, spočívající v odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele toliko děděným majetkem. Jde o případ *přenechání dědictví věřitelům k úhradě dluhů* a případ kdy dojde k *likvidaci dědictví* (§ 471 obč. zák.).

[71] Viz rozhodnutí R 42/74

Přenechání dědictví věřitelům k úhradě dluhů přichází však v úvahu jen tehdy, vyjde-li najevo předluženost dědictví a dědici dosáhnou dohody s věřiteli, o tom, že věřitelé se namísto placení spokojí s přenecháním jednotlivých věcí či hodnot z majetkové podstaty dědictví. Dohoda vyžaduje schválení soudem, který zvažuje zda neodporuje zákonu či dobrým mravům. Zmíněnou dohodu musí uzavřít všichni dědici na straně jedné a všichni věřitelé, jejichž pohledávky byly zařazeny do pasiv dědictví na straně druhé.[72] Z dohody musí být zřejmé, co který z věřitelů takto z dědictví nabývá (které jednotlivé majetkové položky, případně jaký spoluvlastnický podíl). Není-li v dohodě uvedeno, co má který věřitel nabýt, je neurčitá a nemůže být soudem schválena.

Využití tohoto způsobu řešení v praxi je však ojedinělé. Pokud totiž dědici zjistí předluženost dědictví, než by volili náročnou cestu uzavírání dohody s věřiteli o přenechání dědictví, využijí logicky jednodušší možnost, která se jim nabízí, a to odmítnutí dědictví, z něhož beztak nemají žádný prospěch.

Druhým případem omezení odpovědnosti za dluhy dědictví tížící jen na majetek pocházející z pozůstalosti je uspokojení věřitelů zcela nebo zčásti z výtěžku dražebního prodeje majetku z dědictví v řízení o likvidaci dědictví následujícím po projednání dědictví. K nařízení likvidace dědictví může dojít bez návrhu – z úřední povinnosti soudu, jestliže zjistí, že dědictví je předluženo a nedošlo k uzavření dohody dědiců s věřiteli o přenechání předluženého dědictví k úhradě dluhů, nebo na návrh dědice či věřitele, který se tím stává účastníkem řízení. (§ 175b o. s. ř.).

2.2.2.2.3 Stát v roli dědice odpovědného za dluhy zůstavitele

Pokud se v postavení dědice ocitne při dědické posloupnosti ze závěti stát, platí, co se týče odpovědnosti za dluhy dědictví tížící stejná pravidla. Ale jinak je

[72] Městský soud v Praze ze dne 30. 9. 1998 sp. zn. 24 Co 281/98, Ad Notam, 3/1999, str. 64 - dohodu o přenechání předluženého dědictví věřitelům musí uzavírat na jedné straně všichni dědici zůstavitele a na druhé straně všichni věřitelé, jejichž pohledávky byly zařazen do pasiv dědictví. Z dohody musí být zřejmé, co který z věřitelů takto z dědictví nabývá (které jednotlivé majetkové položky, případně jaký spoluvlastnický podíl). Není-li v této dohodě uvedeno, co má který věřitel nabýt, je neurčitá a nemůže být soudem schválena.

tomu, připadne-li státu dědictví, které nenabyl nikdo z dědiců jako odúmrť (§ 462 obč. zák.). Stát v tomto postavení má sice, co se týče odpovědnosti za dluhy, stejné povinnosti jako dědic (§ 472 odst. 1 obč. zák.), jenže na rozdíl od dědice se této povinnost nemůže vyhnout tím, že by dědictví odmítl. Z toho důvodu mu zákon zjednává jinou možnost jak se vypořádat s odpovědností za dluhy jej zatěžující. Paragraf 472 odst. 2 obč. zák. umožňuje státu v případě, že není možno uhradit peněžitý dluh zcela nebo zčásti penězi z dědictví, může stát použít k úhradě i věci, které jsou předmětem dědictví a které svou hodnotou odpovídají výši dluhu. Odmítne-li věřitel přijetí těchto věcí, může stát navrhnout likvidaci dědictví. Řešení pomocí likvidace dědictví není v tomto případě podmíněno předlužeností dědictví.[73] Státu je v těchto případech umožněno převést na věřitele některé věci z dědictví, např. nemovitost a přitom nejde o dohodu o přenechání dědictví věřiteli namísto placení, jejíž platnost by byla podmíněna schválením soudu v rámci řízení o dědictví. Jde o soukromoprávní úkon, který je právním důvodem k vyvolání věcně právní změny ve vlastnictví věci. Stát je k takovému úkonu legitimován potvrzením o nabytí dědictví vydaným v řízení o dědictví (§ 175s o. s .ř).

2.2.2.2.4 Odpovědnost dědice v situaci zisku jednotlivé věci z dědictví

Odpovědnosti za výše uvedené povinnosti není ušetřen ani ten z dědiců, na kterého zůstavitel v závěti pamatoval jednotlivou věcí nebo právem (§ 477 odst. 1 obč. zák.). Co do způsobu nabytí jde sice o jednotlivou konkrétní hodnotu z dědictví. Ale přitom zatíženou povinnostmi v rozsahu odpovídajícím ceně takové věci nebo práva v poměru k ceně celého dědictví. Takový nabyvatel nemá postavení odkazovníka, jakému se těšil subjekt podle právní úpravy v o. z. o.

[73] Nejvyšší soud ČR ze dne 17. 5. 2001 Jc 75/2001 21 Cdo 2143/2000, Soudní judikatura 6/2001, str. 276 - na návrh státu podle ustanovení § 472 odst. 2 věty druhé obč. zák. může soud nařídit likvidaci dědictví jen tehdy, jestliže peníze z dědictví nepostačují k úhradě přiměřených nákladů spojených s pohřbem zůstavitele a všech zůstavitelových peněžitých dluhů, za něž stát odpovídá podle § 472 odst. 1 obč. zák., jestliže stát nabídl věřitelům k úhradě jejich pohledávek věci z dědictví a jestliže věřitel (některý ze zůstavitelových věřitelů) tuto nabídku odmítl, a jen v případě, byl-li návrh podán před pravomocným skončením projednání dědictví.
Potvrdil-li soud usnesením, že dědictví připadá státu [§ 175q odst. 1 písm. b) o. s. ř.], nelze po právní moci tohoto usnesení na návrh státu podle ustanovení § 472 odst. 2 věty druhé obč. zák. nařídit likvidaci dědictví.

z roku 1811, když měl proti závětnímu dědici právo na vydání takové hodnoty, aniž by se s tímto dědicem spolupodílel na odpovědnosti za dluhy dědictví tížící. Tzv. *singulární sukcesi*, jakou bylo podle o. z. o. z roku 1811 nabytí určité hodnoty ze zanechaného majetku odkazem, naše dnešní právo nezná. Podle platné právní úpravy se i na toho, komu se z dědictví na podkladě závěti dostává jen jednotlivé věci, hledí jako na dědice. To znamená, že i on se v poměru ceny nabyté věci podílí na odpovědnosti za dluhy, které tíží dědictví.

Zákon připouští, aby zůstavitel mohl ve své závěti určit, jakou věc či jaké právo má dědic z dědictví dostat, není mu však dovoleno určit, jak má být mezi jednotlivé dědice rozvržena odpovědnost za dluhy dědictví tížící. Kdyby např. nemovitost, která podle závěti má připadnout některému z dědiců, byla zatížena zástavním právem zajišťujícím zůstavitelův dluh, neznamená to, že nabyvatel této nemovitosti je také osobně zodpovědný za splnění takového závazku. Jde totiž o závazek postihující celé dědictví. Odpovědnost dědiců za dluhy dědictví tížící se týká jen těch dluhů, které jeho smrtí nezanikají. K závazkům přecházejícím na dědice se řadí i vázanost smluvními projevy, i v případě, že k účinnosti smlouvy popř. k plnění podle ní do doby zůstavitelovy smrti nedošlo.

2.2.2.3 Způsob úhrady zůstavitelových dluhů

Jak jsem již uvedla výše, dědic neodpovídá za dluhy dědictví tížící jen věcmi nebo právy, které mu z dědictví připadly. V tom tkví určité riziko spojené s nabytím dědictví. Dochází při něm totiž ke splynutí majetku z dědictví s vlastním majetkem dědice, takže se zůstavitelovým věřitelům otvírá možnost uspokojit jejich splatné pohledávky i zpeněžením majetku dědice, který mu náležel před nabytím dědictví. Odpovídá-li dědic do výše ceny nabytého dědictví, jde o případ tzv. odpovědnosti „ pro viribus hereditatis".

Dědic v rámci své odpovědnosti za dluhy dědictví tížící, musí tyto uspokojovat podle pořadí popř. poměrně, jako v případě prodeje zanechaného majetku a jeho rozvrhu, jak by k němu mohlo dojít při likvidaci dědictví (§ 175v o. s. ř.)

Dědic tedy odpovídá za zůstavitelovy dluhy věcmi i jinými hodnotami (které mu připadly z dědictví) a svým vlastním majetkem, avšak jeho odpovědnost vůči věřitelům je omezena cenou nabytého dědictví. Pokud tedy dluh převyšuje cenu nabytého dědictví, zužuje se pro dědice objem tohoto dluhu. To však neplatí v případě zajišťovacího závazku – ručení, jelikož podle judikatury, smrt dlužníka nemá na závazek ručitele vliv. Ručitel nemůže vůči věřiteli uplatňovat námitku, že dědici dlužníka odpovídají za jeho dluhy jen do výše ceny nabytého dědictví.[74] Stejně tak ručitel – dědic ručí nadále za celý zůstavitelův dluh, i když jej zdědil v rozsahu užším.

2.2.3 Způsobilý dědic

Pojem způsobilý subjekt (způsobilý dědic) lze chápat ve dvojím smyslu. *Absolutní dědická způsobilost* - způsobilost vstoupit místo zůstavitele do zanechaných práv a povinností. Spočívá na objektivních okolnostech. Dědicem může být nejen fyzická osoba, ale i osoba právnická a stát. Dědicem se může stát jen ten, kdo se nápadu dědictví tj. okamžiku smrti zůstavitele, dožil.
Výjimka se připouští pouze v případě počatého dosud nenarozeného dítěte, u něhož se finguje způsobilost mít práva a povinnosti, narodí – li se živé. Do doby narození takového dítěte, nelze proto v projednávání dědictví pokračovat.

Pokud jde o právnickou osobu, může přicházet v úvahu jako dědic jen v případě dědění ze závěti. V době nápadu dědictví musí již existovat. I zde jsou však dvě výjimky. První platí pro případ, že právnická osoba v době nápadu dědictví ještě neexistuje, ale je již ve fázi zakladatelské. Druhá se vztahuje na právnickou osobu, která má být závětí teprve zřízena, jak je tomu v případě nadace.

Relativní dědická způsobilost - způsobilost konkrétní osoby povolané k dědictví, stát se zůstavitelovým nástupcem. Aby se fyzická osoba stala dědicem, musí být dědicem způsobilým a nesmí být z dědictví vyloučena

[74] Rc 62/73 1 Cz 78/72 [Sb.NS 73, 9: 492]

vyděděním. Zde se uplatňují subjektivní aspekty. Nezpůsobilým dědicem ve smyslu § 469 může být výlučně fyzická osoba.

Dědická nezpůsobilost toho, na koho se ustanovení § 469 vztahuje, nastává přímo ze zákona. Nepředpokládá se k ní nějaký úkon ze strany zůstavitele. Může být uplatněna každým, kdo má zájem na vyloučení nezpůsobilého dědice z okruhu dědiců. Nezpůsobilý dědic však může dědit, jestliže mu zůstavitel odpustil (§ 469 druhá věta). K prominutí dochází projevem vůle (výslovným či konkludentním) ze strany zůstavitele, za předpokladu, že je mu překážka vylučující někoho z dědění známa. Je zřejmé, že odpuštění se může týkat jen těch činů, které byly zůstaviteli známy, tedy, ke kterým došlo za jeho života. Jednou projevené odpuštění je neodvolatelné. Za činy, které mu předcházely, nelze opětovně vyvolat důsledky vyplývající z dědické nezpůsobilosti.

Byl – li nezpůsobilý dědic povolán k dědění ze zákona, jsou k dědictví *povoláni jeho potomci k nezkrácenému podílu*, který by jinak připadl jejich předku. Není-li těchto potomků, *zvětší se* o uvolněný podíl *dědické podíly ostatních dědiců*. Týká – li se dědická nezpůsobilost dědice ze závěti, *uvolní se dědický podíl dědicům ze zákona*.

Důvody dědické nezpůsobilosti jsou stanoveny v § 469. *Nedědí,*

1) kdo se dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům anebo

2) zavrženíhodného jednání proti projevu poslední vůle zůstavitelovy.

Ad 1) Uvedeného úmyslného trestného činu (spáchání nedbalostního trestného činu není důvodem dědické nezpůsobilosti) se dědic může dopustit v roli přímého pachatele, návodce či pomocníka. Není rozhodující zda ten, kdo se takového trestného činu dopustil, byl nebo mohl být trestně stíhán a odsouzen. Při rozhodování o této věci týkající se dědické nezpůsobilosti je soud podle § 135 odst. 1 o. s. ř. vázán rozhodnutím příslušných orgánů o tom, že byl spáchán trestný čin, a kdo jej spáchal. Došlo – li k takovému rozhodnutí, je soud takovým rozhodnutím vázán mimo jakýchkoli pochyb. Vyjde – li inkriminovaný čin najevo v rámci řízení o dědictví, mohlo by to být podnětem k trestnímu řízení (§ 109 odst. 2 písm. c) o. s. ř.). Jinak by bylo nezbytné posoudit uvedenou otázku

jako otázku předběžnou (135 odst. 2 o. s. ř.)[75]. Dědické právo odsouzeného dědice je však závislé na tom, zda mu zůstavitel tento čin odpustil. V některých případech je trestní stíhání pachatele vyloučeno, př. zemřel, nebo z jiných důvodu nemohl být pachatel trestně stíhán a odsouzen, např. v důsledku amnestie, promlčení, apod.. Nemění to nic na tom, že je nezpůsobilý po zůstaviteli dědit. Rozhodující je, aby k takovému trestnému činu došlo za života zůstavitele. Doba zjištění činu a odsouzení zde nemá význam. Jde-li o úmyslný trestný čin, namířený proti manželovi zůstavitele, musel být spáchán v době, kdy manželství trvalo. Dědická nezpůsobilost tu nastává přímo ze zákona. Abolicí nebo amnestií se tu nic nemění, tím se zhojí pouze následky podle práva trestního.

Dětmi a rodiči se tu rozumí i osvojenci a osvojitelé, nikoli však nevlastní děti či nevlastní rodiče.

Ad 2) Pojem „ zavrženíhodné jednání" je velmi tvárný. Jde o společenské posouzení podle okolností konkrétního případu. Nejčastěji se jedná o zničení závěti, její podvrh, falzum, ukrytí či zatajení apod. Zavrženíhodné jednání může spočívat ve zvýhodnění pachatele, které by mělo význam v souvislosti s děděním. Jedná se doslova o působení na „poslední vůli" a není výslovně zmíněna závěť sama. Není též podmínkou, aby ono zavrženíhodné jednání mělo opravdu výsledek, aby vedlo k napsání závěti podle nátlaku. Není podmínkou, aby k zavrženíhodnému jednání došlo před smrtí zůstavitele. Na poslední vůli zůstavitele je možné působit nejen za života (především k jejímu formování), ale také po jeho smrti (zejména zatajení, zničení, apod.)

---

[75] Městský soud v Praze ze dne 30. 12. 1997 sp. zn. 24 Co 315/97, Ad Notam, 2/1998, str. 45 - i když smlouva, podle které nabyl dědic od zůstavitele za jeho života majetek, byla označena jako smlouva kupní, může být takové nabytí majetku důvodem pro započtení na dědický podíl (§ 484 ObčZ), je-li prokázáno, že ve skutečnosti zůstavitel od nabyvatele žádné plnění nepožadoval (tj., že šlo o dissimulovaný právní úkon - darovací smlouvu, nebo že zůstavitel zaplacení kupní ceny nabyvateli prominul).
Při posuzování, zda se dědic dopustil úmyslného trestného činu, který zakládá dědickou nezpůsobilost (§ 469 ObčZ), je soud v řízení o dědictví vázán rozhodnutím příslušného orgánu, pokud bylo vydáno (§ 135 odst. 1 OSŘ). Jestliže však takové rozhodnutí vydáno nebylo (např. z důvodu amnestie, promlčení), řeší soud v dědickém řízení tuto otázku jako předběžnou (§ 135 odst. 2 OSŘ). Otázka, zda se dědic dopustil určitého konkrétního jednání je otázkou skutkovou a v případě sporu mezi účastníky se řeší postupem dle § 175k odst. 2 OSŘ . Otázka, zda takové jednání je trestným činem, je otázkou právní a řeší se postupem podle § 175k odst. 1 OSŘ.

V obou případech platí, že provinilec od počátku není dědicem. Jestliže nezpůsobilý dědic přece nabude dědictví a jeho nezpůsobilost se prokáže dodatečně, jde o případ uvedený v § 485 obč. zák., tj. o nabytí dědictví neoprávněným dědicem.

Na právní úpravu dědické nezpůsobilosti navazuje právní úprava institutu vydědění, i když podobnost obou institutů, co do výsledků je jen vzdálená. Právní úprava vydědění vytváří určitý protipól k právní ochraně tzv. neopominutelných dědiců (§ 479), která do značné míry omezuje pořizovací volnost zůstavitele, který po sobě zanechává potomky. Mezi institutem dědická nezpůsobilost a vydědění jsou však výrazné rozdíly:

- dědická nezpůsobilost se neomezuje jen na zůstavitelovy potomky a postihuje jak dědice ze zákona, tak dědice ze závěti. Naproti tomu vyděděním, ukáže-li se důvodným, je z dědění vyloučen ten, kdo by se mohl, byl-li by zcela pominut v závěti, dovolat její neplatnosti jako neopominutelný dědic v rozsahu povinného podílu, tj. nezletilý potomek v rozsahu celého zákonného podílu a zletilý potomek v rozsahu poloviny zákonného podílu. Na uvolněné místo po vyděděném dítěti nastoupí jeho dítě, ale jen do podílu odpovídajícího povinnému podílu předchůdce. Tj. není rozhodující, zda vzdálenější potomek je nezletilý či zletilý,[76]

- při dědické nezpůsobilosti již samo počínání dědice zakládající dědickou nezpůsobilost má za následek ztrátu práva na dědictví po zůstaviteli. K dědické nezpůsobilosti a tím i k vyloučení dědice z dědění dochází ipso iure, jsou-li pro to dány předpoklady v zákoně uvedené. Pokud k takovému rozhodnutí skutečně došlo. Na rozdíl od toho vydědění, i když jsou dány důvody v zákoně uvedené, může nastat jen na základě platného projevu vůle zůstavitele.[77] Ten musí

---

[76] Krajský soud v Brně ze dne 13. 11. 1998 sp. zn. 18 Co 310/98, AD NOTAM, 5/1999, str. 106 - Ustanovení § 469a ObčZ nevylučuje vydědění potomka, který je v době sepsání listiny o vydědění nezletilý. Při posouzení důvodnosti vydědění nezletilého potomka je třeba v konkrétním případě zkoumat nejen, zda se choval způsobem uvedeným v ustanovení § 469a odst. 1 písm. a), b), d) ObčZ [když při posouzení důvodnosti vydědění dle písm. c) bude třeba vycházet z pravomocného rozhodnutí soudu], ale též uvážit, zda s ohledem na věk vyděděného, jeho rozumové schopnosti a volní vlastnosti od něho bylo možno chování vylučující vydědění požadovat. Vyděděný nezletilý potomek se nemůže domáhat dědického podílu dle § 479 věta prvá ObčZ.

[77] Nejvyšší soud ČR ze dne 29. 5. 1997 Jc 67/97 2 Cdon 176/96, Soudní judikatura, 9/1997, str. 193 – vyděděním může zůstavitel vyloučit potomka z dědického práva i ohledně části majetku; vydědění je sankcí, která za splnění zákonných podmínek postihuje potomka zůstavitele, který je jinak neopominutelným dědicem;

splňovat obecné i zvláštní náležitosti pro platnost tohoto právního úkonu, zejména však dodržení přísných formálních požadavků, kterých je nutno dbát při zřízení závěti, [78]

- čin zakládající dědickou nezpůsobilost může zůstavitel dědici prominout nejen výslovně, ale i jinak než slovy, tedy způsobem nevyvolávajícím pochybnosti o tom, co chtěl projevit. Změnu postoje k vyděděnému, by však zůstavitel musel vyjádřit obsahově i formálně bezvadným projevem vůle směřujícím ke zrušení ustanovení závěti, v níž byl potomek vyděděn, popř. listiny o vydědění.

Důvody vydědění jsou taxativně vypočteny v § 469a odst. 1 písm. a) až d). Projev vůle obsahující jiný důvod vydědění by byl bez právních následků. [79]

Podle **písm. a)** zůstavitel může vydědit potomka, jestliže v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo v jiných závažných případech. Skutečnost, že důvodnost vydědění je poměřována dobrými mravy, klade důraz na objektivní hledisko a vylučuje případnou libovůli ze strany zůstavitele. Posouzení důvodnosti proti dědici namířeného úkonu vydědění, bude vždy záležet na posouzení okolností konkrétního případu (např. zda vyděděný měl možnost a příležitost zůstaviteli pomoc poskytnout, zda zůstavitel tuto pomoc neodmítal, posouzení nemohoucnosti, stáří, nemoci zůstavitele, pro které je odkázán na pomoc někoho jiného, atd.)

Náročné je mnohdy posouzení důvodnosti vydědění, jde-li o to, že vyděděný neprojevuje o zůstavitele opravdový zájem, jaký by jako potomek projevovat měl (**písm. b**)[80] nebo že vyděděný trvale vede nezřízený život (**písm.d**). I když je

---

uplatnění této sankce, jakož i rozsah jejího uplatnění, je však věcí zůstavitele, který může v listině o vydědění rozsah vydědění omezit.

[78] Bulletin advokacie, 2/1989, str. 71 sp. zn. 18 Co 135/86, Rc 25/89 – v jedné listině může být obsažen jak právní úkon obsahující závěť tak i vydědění, není rozhodující zda a jak je listina nazvána.

[79] Mikeš, J., Muzikář L.: Dědické právo: praktická příručka: kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního, 1. vydání, Linde Praha, a. s. 2003, str. 25

[80] Nejvyšší soud ČR ze dne 20. ledna 2004, sp. zn. 30 Cdo 2214/2002 - otázku, zda potomek o zůstavitele trvale projevoval opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl, je třeba posuzovat s přihlédnutím ke všem okolnostem případu a ve spektru dobrých mravů, které se ve společnosti ustálily. Jedním z hledisek, které je třeba vždy zkoumat je to, zda potomek zůstavitele měl reálnou možnost o zůstavitele projevit opravdový zájem, tj. zda zůstavitel měl sám zájem se s potomkem stýkat a udržovat s ním běžné příbuzenské vztahy; vydědění přichází v úvahu jen tam, kde zůstavitel o tento blízký příbuzenský vztah stojí, kde se ho nezájem potomka osobně citově dotýká, kde mu tento stav vadí; nikoliv pokud je mu tento stav lhostejný, případně kdy k němu sám i podstatně přispěl.

ponecháno na vůli zůstavitele vyvodit z tohoto počínání důsledky pro dědické nástupnictví, musí se i zde důvodnost vydědění posuzovat ve spektru dobrých mravů, které se ve společnosti ustálily.

V praxi vyvolává nejméně problémů vyloučení potomka z dědění z důvodu odsouzení pro úmyslný trestný čin, za nějž byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku (**písm. c**).

Podle § 469a odst. 2 obč. zák. má zůstavitel možnost, spolu s projevem o vyloučení svého nejbližšího potomka, např. syna, z dědictví vyjádřit svou vůli, aby důsledky vydědění byly vztaženy i na potomky vyděděného, kteří by jinak nastoupili na jeho místo. Nezáleží na tom, zda by proti nim samým bylo možno uplatnit některý z důvodů vydědění či nikoli.

Nutnou náležitostí projevu zůstavitelovy vůle obsahující ustanovení o vydědění je výslovné uvedení důvodu vydědění, jinak by tento projev neměl právní následky. V zájmu předcházení sporům mezi dědici je žádoucí, aby skutečnosti, které jsou dle názoru zůstavitele důvodem pro vydědění potomka, byly blíže časově i místně specifikovány.

Také pro odvolání vydědění platí, že musí mít stejnou formu jako vydědění samo.

2.2.4. Právní důvod dědění

Dalším neodmyslitelným předpokladem dědického nástupnictví je některý z důvodů dědění svědčící určité osobě. Naše dědické právo uznává pouze dva dědické tituly, a to *zákon* a *závěť*.

Pokud jde o dědění ze zákona, svědčí dědický titul osobě, která je v určitém zákonem vymezeném vztahu k zůstaviteli (§ 473 – 475a obč. zák.), přičemž dědicové jsou povoláni k dědění v zákonem stanoveném pořadí.

Právním důvodem dědění může být také jednostranný projev vůle zůstavitele, tj. závěť.

Platný obč. zákoník již nezná jako právní důvod dědění tzv. *smlouvu dědickou*, kterou znalo právo dřívější, platné do konce roku 1950. Dědická smlouva měla svou oporu v o. z. o. z roku 1811. Jednalo se smlouvu, která

mohla být uzavřena jen mezi manžely, a to formou notářského zápisu. Jejím obsahem byl jednak slib jedné strany, že se druhé straně v případě smrti slibujícího má dostat všechen zanechaný majetek nebo jeho část, jednak přijetí tohoto slibu druhou stranou. Dědění na základě dědické smlouvy mělo přednost před děděním ze závěti i před děděním ze zákona. Na rozdíl od závěti, jako jednostranného projevu zůstavitelovy vůle byla slibující strana vázána svým závazkem vůči druhé straně a nemohla jej jednostranně zrušit. Smlouva mohla být zrušena zase jen smlouvou (zrušující) , která musela mít stejnou formu jako smlouva dědická, tj. notářský zápis.[81]

Oba dědické tituly, tj. zákon a závěť se navzájem nevylučují. Je tedy možné, aby v jednom konkrétním případě došlo k souběhu (*kumulaci*) dědických titulů.[82]

O kumulaci dědických titulů mluvíme ve dvojím slova smyslu:

- jednak z hlediska předmětu dědictví, které mohou současně dědit jak dědicové ze zákona, tak dědicové ze závěti,
- jednak z hlediska určitého dědice, který může současně dědit jak ze zákona, tak ze závěti.

Setkají – li se však oba tituly v osobě jednoho dědice, nemůže dědic z jednoho titulu dědictví odmítnout a z druhého přijmout.

K souběhu obou titulů může dojít v těchto případech:

- existuje sice platná závěť, ale zůstavitel nepořídil v závěti celým svým majetkem, takže ohledně zbývajícího nastane dědění ze zákona,
- existuje sice platná závěť, zůstavitel v ní pořídil celým svým majetkem, ale některý ze závětních dědiců nedědí, takže ohledně jeho podílu nastává dědění ze zákona,
- zůstavitel pořídil závětí, v níž odkázal veškerý svůj majetek dědicům ze závěti, avšak nerespektoval ustanovení § 479 obč. zák. a některý z tzv. *neopominutelných dědiců* se dovolal neplatnosti závěti. Závěť je pak v té části, v níž zůstavitel nerespektoval právo neopominutelného dědice neplatná, a tomuto

[81] Svoboda, E.: Dědické právo, VESMÍR Praha 1921, str. 64

[82] Knapp, V.: O dědických titulech podle československého práva a o povinném dílu, Socialistická zákonnost 5/1984, str. 271 - 272

dědici se musí dostat jeho zákonný podíl (u nezletilého dědice) nebo 1/2 tohoto podílu (u zletilého dědice).[83]

Výlučně ze závěti se dědí tehdy, zanechal – li zůstavitel platnou závěť, v níž pořídil ohledně celého svého majetku, který je předmětem dědění.

Výlučně ze zákona se dědí v těchto případech:

- zůstavitel nezanechal žádnou závěť, takže nastupují zákonní dědicové v pořadí stanoveném dědickými skupinami,
- zůstavitel zanechal závěť, ale ta je zcela neplatná,
- zůstavitel pořídil pro případ smrti platnou závětí, avšak žádný ze závětních dědiců dědictví nenabyl (např. proto, že se nedožil smrti zůstavitele),
- zůstavitel pořídil pro případ smrti závětí, v níž veškerý majetek odkázal závětním dědicům, avšak zanechal pouze nezletilé potomky, kteří se dovolali neplatnosti závěti podle § 479 obč. zák.

Na konec je třeba uvést, že dědictví, které nenabude žádný dědic, tj. ani zákonný, ani závětní, připadne státu jako *odúmrť* neboli *caducum* (§ 482 obč. zák.).

U závětních dědiců zákon nepřipouští tzv. akrescenci neboli přírůstek dědických podílů závětního dědice (§ 461 odst 2 věta druhá obč. zák.). Nenabude – li tedy závětní dědic dědictví, jeho podíl nepřirůstá ostatním závětním dědicům, ale nastupuje ohledně něj dědění ze zákona.

Pokud jde o souběh (konkurenci) dědění ze závěti a dědění ze zákona, byl ze společenského hlediska přikládán v nedávném období větší význam posloupnosti ze zákona. Právní úprava platná do 1. 1. 1992 uvedenou tendenci akcentovala v mnohem větší míře, než je tomu nyní. Uvádělo se, že lépe odpovídá požadavku soudržnosti rodiny a posilování příbuzenských svazků mezi blízkými osobami. Při obhajování tohoto postulátu se argumentovalo tím, že právní úprava dědění ze zákona předchází v zákoně systematicky právní úpravě dědění ze závěti, že mezi dědici ze závěti je vyloučeno přirůstání dědických podílů (akrescence), že

[83] Muzikář, L.: Dědické podíly a jejich výpočet, druhá část – souběh dědění ze zákona a ze závěti, AD NOTAM 2/1997, str. 31

závěť v níž není respektována ochrana některých zákonných dědiců (tzv. neopominutelných dědiců) je neplatná.

Toto nazírání mělo svůj negativní dopad i v praxi, bylo – li nezbytné některé sporné otázky týkající se závěti vyřešit ve sporném soudním řízení. K podání návrhu spojeného s důkazní povinností byl nesprávně odkazován ten, kdo byl v závěti po formální stránce bezvadné označen za dědice, ačkoli to měl být ten, kdo tvrdil, že závěť není pravá (nepochází od zůstavitele) nebo není platná pro nedostatky projevu vůle osoby, která závěť zřídila.[84]

Tyto názory, nepříznivé testovací volnosti, jsou v současné době překonány. Ani v současné době však nelze pochybovat o tom, že co do četnosti počet případů dědické posloupnosti ze zákona převyšuje počet případů dědické posloupnosti ze závěti. Ze samotné této skutečnosti však nelze usuzovat na přednost dědění ze zákona před děděním ze závěti.

Přesto však i tehdy platilo, že závěť byla silnějším dědickým titulem než zákon. Pokud totiž zůstavitel pořídil platnou závětí, vyloučil tím zákonnou dědickou posloupnost. O to více platí uvedená charakteristika závěti jako dědického titulu nyní, kdy došlo k výraznému posílení pořizovací volnosti zůstavitele.

Jeden a týž dědic může být povolán k dědění jak ze závěti, tak ze zákona v části, na kterou závěť nedopadá. Platná právní úprava - na rozdíl od právních úprav dřívějších – připouští, aby taková osoba nabyla dědictví jak ze závěti, tak ze zákona (§ 461 odst. 1). Neuplatňuje se tedy zásada římského práva: *Nemo pro partes testatus, pro parte intestatus decedere potest.* Nepřipouští se však možnost odmítnout dědictví opírající se o jeden z důvodů dědění a přijmout dědictví z druhého důvodu. Projev o odmítnutí nebo přijetí postihuje nerozlučně oba důvody dědění.

Proto je třeba hned na začátku dědického řízení zjistit, zda zůstavitel nepořídil a neuložil závěť. U okresních soudů byla dříve vedena evidence závětí podle bydliště pořizovatelů na základě zpráv notářů, u nichž pořizovatelé uložili

[84] Knappová, M., Švestka, J. a kolektiv: Občanské právo hmotné, svazek III., 1. vydání Praha, ASPI Publishing, s. r. o. 2002, str. 286

závěti do úschovy. Od 1. 1. 2001 je však situace jiná. Notář, který sepíše závěť do notářského zápisu nebo u něj pořizovatel svou závěť uloží, musí tuto skutečnost oznámit tzv. Centrální evidenci závětí (CEZ), kterou vede notářská komora ČR. CEZ je v provozu od 1. 1. 2001. Do té doby měl notář oznamovací povinnost vůči okresnímu úřadu, příslušnému podle místa bydliště pořizovatele.

2.2.5. Okamžik nabytí dědictví a právně relevantní projev vůle dědice o přijetí či odmítnutí dědictví

Okamžikem smrti zůstavitele se zakládá dědická posloupnost současně s přechodem zanechaného majetku na dědice, jak je to patrné z ustanovení § 460. V tom se současná právní úprava výrazně odlišuje od právní úpravy dědického práva v obecném zákoníku občanském z roku 1811. Podle ní se smrtí zůstavitele povolanému dědici nabízelo (deferovalo) právo na dědictví, zatímco k přechodu zanechaného majetku na dědice došlo až odevzdáním dědictví na základě rozhodnutí soudu. Dědic se o dědictví musel aktivně ucházet podáním dědické přihlášky. Na rozdíl od právní úpravy dědění podle Obecného zákoníku občanského z r. 1811, se podle platné právní úpravy vyžaduje od povolaného dědice aktivita k tomu, aby se dědicem v pravém slova smyslu vlastně nestal. S jeho pasivitou by byl spojen opačný účinek, tj. že dědictví přijímá.

Jak při závětním dědictví, tak při dědictví ze zákona se fyzická osoba stává dědicem bez své vůle, jakmile nastane okamžik delace. Ustanovení § 460 je kogentní povahy. Nic na tom nemůže změnit ani sám zůstavitel, i kdyby ve své závěti povolal někoho za dědice k pozdějšímu datu nebo až nastane budoucí nejistá událost (s odkládací podmínkou). Podle současné úpravy nepřichází v úvahu **tzv. svěřenské náhradnictví (fideikomisární substituce)**, o němž jsem se podrobněji zmiňovala v kapitole 1.4 této práce. Uvedený institut měl oporu v o. z. o. z r. 1811 (§ 608 - § 617) platném na našem území do konce roku 1950 a spočíval v tom, že zůstavitel ustanovil v závěti dědice (tzv. předního dědice) a zároveň v ní ustanovil, že za určité podmínky (casus substitutionis) dědictví nabyté tímto dědicem připadne dědici dalšímu (substitutovi, náhradnímu dědici). Casus substitutionis spočívala buď v úmrtí dědice ustanoveného na prvním místě

(pak se mluvilo o náhradnictví pro případ smrti - mortis causa), nebo v něčem jiném, např. v uzavření manželství náhradním dědicem, v nabytí zletilosti tohoto dědice. Občanský zákoník č. 141/1950 sb. vyloučil, aby osud zděděného majetku byl závislý na nějaké budoucí nejisté události. Stejně tak současný občanský zákoník č. 40/1964 Sb. v § 478 stanoví, že jakékoli podmínky připojené k závěti nemají právní následky. Dle § 859 odst. 2 obč. zák. v platném znění, dnem 1. dubna 1964 zanikají všechna omezení vyplývající ze svěřenecké ho náhradnictví.

Delační princip aktuálního českého dědického práva však s sebou přináší řadu problémů. Již několikrát jsem ve své práci uvedla, že dědictví se nabývá k okamžiku smrti zůstavitele. Je však znovu velmi důležité upozornit, že dědic se skutečně „stane" dědicem, tj. získá možnost neomezeně realizovat práva k předmětu pozůstalosti až teprve právní mocí usnesení o dědictví. Dědic tedy nabývá dědictví k okamžiku smrti zůstavitele, ale vždy zpětně až právní mocí soudního rozhodnutí. Ačkoli se tento přístup nemusí zdát problematický, zejména v podmínkách české justice tomu tak je.

Je celkem zbytečné dnes připomínat, že uplatnění zásady rychlosti a hospodárnosti není v českém soudnictví činí v praxi nemalé obtíže. Objeví-li se v průběhu dědického řízení jakýkoli incidenční spor, je zřejmé, že dědici nabudou dědictví sice dle právní úpravy zpětně ke dni smrti zůstavitele, ale fakticky je jím dědictví deklarováno až po několika letech. Prezentováno na příkladu se tak může stát, že zůstavitel zemře 1.1. 2005 a o dědictví bude rozhodnuto až 20.4. 2007. Dědic sice nabude dědictví k 1.1. 2005, ale fakticky s jeho předmětem nemohl po období dvou let disponovat, resp. jeho možnost jakékoli dispozice byla pouze omezená.

Nejvíce je tento problém zřetelný v případě, že předmětem dědictví je nemovitost. Představme si např. situaci – zůstavitel zemře a zanechá dva syny a jednu nemovitost – rodinný dům, ve kterém bydlí jeden z jeho synů. Současně zanechá zůstavitel listinu o vydědění, kterou vydědí syna druhého. Tento druhý syn ale listinu o vydědění napadne žalobou. První syn tak sice nadále obývá nemovitost, ale prakticky s ní nemůže jakkoli nakládat, neboť mu nabytí dědictví nebylo ještě potvrzeno. Zajímavé by tak bylo jistě sledovat, jak by tento první syn uzavíral smlouvy např. o opravě této nemovitosti a už vůbec si nedovedu

představit, jak by např. mohl na přestavbu této nemovitosti získat hypoteční úvěr. V katastru nemovitostí je stále veden jeho otec. Řízení o neplatnosti vydědění se může táhnout i několik let, což se v praxi nezřídka stává, a nakládání s nemovitostí je tak prakticky znemožněno.

Ještě komplikovanější by pak tato situace mohla být v případě, že předmětem dědictví bude pouze spoluvlastnický podíl na nemovitosti. Předpokládáme-li, že vlastníci ostatních spoluvlastnických podílů nejsou dědicové, pak tito prakticky do skončení dědického řízení nemohou s nemovitostí nakládat, mohou s ní maximálně hospodařit, a to jen za předpokladu, že jejich spoluvlastnické podíly budou představovat většinu.

Z výše uvedených důvodu se také v odborné literatuře někdy hovoří o zvláštním charakteru usnesení o dědictví. Existují i odborníci, jež jej označují za rozhodnutí konstitutivní mající účinky ex tunc, tj. jakési zvláštní rozhodnutí, jež kombinuje prvky obou, jak rozhodnutí konstitutivního, tak rozhodnutí deklaratorního.[85] Domnívám se, že se o konstitutivní rozhodnutí nejedná, protože z ustanovení § 460 občanského zákoníku jednoznačně vyplývá, že dědictví se nabývá okamžikem smrti zůstavitele. Je zřejmé, že musí existovat určitý proces, jímž bude nabytí dědictví dědici potvrzeno – deklarováno. Tento proces byl měl být dostatečně rychlý a měl být obsahovat i právní úpravu, jež napomůže řešení výše uvedených situací.

V současné době Česká republika takovouto právní úpravu má, v praxi však není příliš aplikována. Jedná se o § 175r o.s.ř., který umožňuje nakládat nebo činit jiná opatření přesahující rámec obvyklého hospodaření s věcmi nebo jiným majetkem náležejícím do dědictví během dědického řízení. Podmínkou tohoto postupu je předchozí svolení soudu. Je zřejmé, že toto ustanovení je možné využít pouze v případě, že budou s konkrétním právním úkonem týkajícím se věci nebo jiným majetkem náležejícím do dědictví souhlasit všichni potenciální dědicové, kteří jsou účastníky dědického řízení.[86]

---

[85] Viz např. http:// juristic.zcu.cz/plzen/sw/kpo/3obcan.doc

[86] Bureš, Drápal, Mazanec a Krčmář ve svém komentáři k občanskému soudnímu řádu uvádějí, že postačí souhlas nadpoloviční většiny dědiců počítaný dle velikosti jejich dědických podílů. Navazují tak na novou hmotněprávní úpravu obsaženou v § 480a odst. 2 občanského zákoníku. Viz Bureš, J., Drápal,L., Krčmář, Z., Mazanec, M.: Občanský soudní řád, Komentář k prvnímu dílu, C.H.Beck, 7. vydání, 2006, str. 865. Ačkoli je to

Z výše vymezených příkladů by tak toto ustanovení mohlo být v praxi použito pouze ve druhém případě. Jestliže by tak dědici chtěli např. prodat spoluvlastnický podíl k pozemku o výši ideální 1/10 vlastníku spoluvlastnického podílu o výši ideálních 9/10, museli by mí k tomuto úkonu souhlas soudu. Bohužel nám však k tomuto přistupují ještě otázky související s formou a obsahem samotného právního úkonu a také v případě nemovitosti následně s realizací intabulace nového vlastníka. Jestliže by dědicové chtěli prodat výše vymezený spoluvlastnický podíl se souhlasem soudu, domníváin se, že by bylo možné kupní smlouvu formulovat tak, že jako prodávající budou uvedeni všichni účastníci dědického řízení. K této smlouvě pak bude přiloženo usnesení soudu dle § 175r o.s.ř., jímž soud smlouvu schválí. Zvláštní by bylo sledovat reakci katastru nemovitostí na návrh na vklad nového vlastníka podpořený touto smlouvou. Katastr by totiž musel zavkladovat nového vlastníka na základě projevu vůle osoby, jež není jako vlastník v katastru nemovitostí vedena (do skončení dědického řízení je v katastru nemovitostí veden jako vlastník zůstavitel). Ačkoli by tedy došlo k převodu vlastnického práva v souladu s právním řádem České republiky, obávám se, s ohledem na zkušenosti s rozhodování katastru nemovitostí, že by nový vlastník měl s vkladem práva výrazné problémy. Snad možná z tohoto důvodu se tak soudy ani k aplikaci § 175r o.s.ř. příliš neuchylují.

K okamžiku nabytí dědictví lze tak v současné chvíli zhodnotit pouze následující. Dědic nabývá dědictví okamžikem smrti zůstavitele, ale na jeho potvrzení si vždy musí „počkat", neboť do práv a povinností k zděděnému majetku vstupuje až právní mocí usnesení o dědictví. Mezi okamžikem smrti a okamžikem právní moci tohoto rozhodnutí nám tak vzniká určité „právní vakuum", kdy dědicové sice, pokud tak bude později potvrzeno, jsou již vlastníky zděděného majetku, nemohou s ním ale plně disponovat. Proto je dle

---

obsaženo v hmotněprávní úpravě považuji takový postup za zcela nereálný, neboť v této fázi přece ještě nebylo dědictví potvrzeno a nejsou tak známy dědické podíly!!! I když můžeme uvažovat o tom, že je soudní komisař může předběžně „odhadnout", nelze dle mého názoru na předběžných informací stavět právní úkony se všemi jejich právními následky. Jak bychom poté řešili situaci, kdy dovolíme prodat např. nemovitost dědici, u něhož lze předpokládat, že nabude ¾ dědictví, a následně se objevili noví dva dědicové, podíl původního dědice se tak zmenšil na ¼ a oba dva noví dědicové měli za to, že získají nemovitost nikoli podíl na peněžitých prostředcích získaných jejím prodejem.

mého názoru vhodné vždy zvážit možnost ustanovení správce dědictví a také věnovat průběhu dědického řízení zvláštní pozornost tak, aby mohlo být ukončeno co nejdříve. Tímto ale narážíme na stále stejné problémy české justice.

Odmítnutí dědictví

Podle současné úpravy, k dědictví povolaný dědic se nemusí dostat do postavení, o které nestojí. Má právo se rozhodnout, zda se chce či nechce stát právním nástupcem zůstavitele. Zákon umožňuje dědici dědictví odmítnout dle § 463. Platné odmítnutí nastoluje situaci, že dědic, ať závětní či zákonný, přestává být dědicem *ex tunc*, tj. už ke dni smrti zůstavitele. Totéž platí pro stát, či právnickou osobu jako dědice. Opakem je přijetí dědictví. Důležité je, jakým způsobem se tak může podle zákona stát. Omezení stanoví § 465: *„dědictví nemůže odmítnout dědic, který svým počínáním dal najevo, že dědictví nechce odmítnout"*[87] např. převod věcí z dědictví na jiné osoby, uplatňování zůstavitelových pohledávek, dovolání se relativní neplatnosti závěti, podání žaloby na vydání dědictví od nepravého dědice, placení dluhů zůstavitele z prostředků náležejících do dědictví aj.

Pro nepřípustnost odmítnutí není rozhodující, zda si takto dědic počínal před poučením o dědickém právu a možnosti dědictví odmítnout nebo až po tomto poučení. Odmítnutí dědictví, má-li mít požadované následky, musí splňovat náležitosti, od nichž se nelze odchýlit.

Odmítnutí dědictví je totiž jednostranným, výslovným a adresovaným projevem vůle spojeným s nezvratnými hmotněprávními účinky. K odmítnutí dědictví se vyžaduje **výslovný projev vůle** (na rozdíl od přijetí dědictví, kdy stačí i konkludentní projev vůle) učiněný ústně u soudu, popř. u notáře jako soudního komisaře, u něhož se vede řízení o dědictví nebo písemným prohlášením jemu zaslaným.[88] Uvedený projev vůle adresovaný někomu jinému, např. spoludědici by byl bez právních následků. Zástupce dědice může dědictví

[87] Knapp, V. a kol.: Občanské právo hmotné, svazek II., CODEX Praha 1995, str. 433 – 434

[88] Městský soud v Praze ze dne 30. 8. 1996 sp. zn. 24 Co 214/96, Ad Notam, 1/1997, str. 20] - neučiní-li dědic, který byl vyrozuměn o svém dědickém právu, o možnosti odmítnout dědictví a o následcích tohoto odmítnutí, ve lhůtě podle § 464 ObčZ žádné prohlášení, hledí se na něj po marném uplynutí lhůty stejně, jako by prohlásil, že dědictví neodmítá.

odmítnout jen podle zvláštní plné moci, která ho k tomu výslovně zmocňuje. Za dědice, který je v době smrti nezpůsobilý k právním úkonům, může dědictví odmítnout jeho zákonný zástupce. K tomuto úkonu je však zapotřebí schválení úkonu rozsudkem soudu (§ 28 obč. zák.). Naproti tomu k právnímu úkonu, kterým zákonný zástupce za zastoupeného dědictví neodmítá nebo je přijímá, není podle ustálené judikatury schválení soudu nezbytné. Právo odmítnout dědictví je ryze osobním právem toho, na koho by jinak dědictví přešlo. S tím do určité míry koliduje ustanovení § 14 odst 1 písm. b) zák. č. 328 / 1991 Sb., o konkursu a vyrovnání, podle kterého *„úpadce může odmítnout přijetí daru nebo odmítnout dědictví jen se souhlasem správce"*.[89]

Lhůta k odmítnutí dědictví činí jeden měsíc ode dne, kdy byl v úvahu připadající dědic soudem popř. soudním komisařem vyrozuměn o tom, že je povolán po zůstaviteli za dědice, poučen o možnosti dědictví odmítnout a o následcích odmítnutí. Projev vůle dědictví odmítnout nebo přijmout má své místo až po smrti zůstavitele. Projev vůle učiněný v tomto ohledu ještě za zůstavitelova života by byl bez právních následků.

Pro platnost prohlášení o odmítnutí dědictví není relevantní, zda odmítnuvší, v době, kdy tuto vůli projevil, měl správnou představu o rozsahu a ceně zůstavitelem zanechaného majetku, jakož i o dluzích přecházejících na dědice.

Je-li dědictví právně účinným způsobem odmítnuto, má se zato, že k nápadu dědictví původně povolaným dědicem nedošlo. V takovém případě je k dědictví povolán ten, kdo by jako dědic přicházel v úvahu, kdyby se původní dědic nápadu dědictví nedožil. Platným prohlášením o odmítnutí dědictví se původně povolaný dědic vylučuje z dědění nejen ohledně majetku, který mu byl v době uvedeného prohlášení znám, ale i takového, který třeba později vyjde najevo, např. při dodatečném řízení o dědictví. Jednou učiněné prohlášení o odmítnutí či neodmítnutí dědictví nelze zbavit účinnosti pro omyl dědice o stavu aktiv a pasiv dědictví.

K odmítnutí dědictví nemůže dědic připojit výhrady ani podmínky. V takovém případě by se vycházelo z toho, že dědictví neodmítl. Prohlášení o

[89] Viz rovněž § 246 nového insolvenčního zákona tj. zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení

odmítnutí či neodmítnutí dědictví nelze odvolat. Platná právní úprava rovněž neumožňuje odmítnout dědictví jen zčásti, např. ze zákona a neodmítnout např. podle závěti. Jiné právní řády tuto možnost připouštějí.

Právo dědictví odmítnout či neodmítnout je majetkovým právem a jako takové přechází na dědice toho, kdo se sice nápadu dědictví dožil, ale zemřel dříve než mohl dát najevo, že chce dědictví přijmout nebo odmítnout. V takovém případě dochází k *tzv. transmisi dědictví* - dědic dědice má právo dědictví po svém zůstaviteli odmítnout, jestliže dědictví po druhém zůstaviteli, tedy svém bezprostředním předchůdci, neodmítne.

Nejistota, kdo je tedy skutečným dědicem tak s ohledem na shora uvedené může být odstraněna trojím způsobem:

- dá - li dědic svým počínáním ve vztahu k zanechanému majetku najevo, že dědictví nechce odmítnout,[90]
- prohlásí - li povolaný dědic, že dědictví neodmítá, a to písemným projevem vůle zaslaným soudu (notáři), u něhož se vede řízení o dědictví po zůstaviteli, nebo do protokolu při jednání u tohoto orgánu,
- marným uplynutím zákonné lhůty jednoho měsíce (příp. lhůty prodloužené) od vyrozumění o nápadu dědictví a o možnosti dědictví odmítnout, aniž by v této lhůtě povolaný dědic prohlásil, že dědictví odmítá.

Jiný způsob vyrozumění o dědickém nápadu stanoví zákon pro dědice neznámého a pro dědice neznámého pobytu. Z § 468 vyplývá, že se k takovému dědici nepřihlíží, byl – li o svém dědickém právu vyrozuměn vyhláškou soudu a nedal v určené lhůtě o sobě vědět. S jeho nečinností se tedy nespojují účinky neodmítnutí dědictví. Dodatečně se však může svého práva s odkazem na § 175y odst. 2 o. s. ř. domáhat žalobou podle § 485 an. o. z..

[90] Krajský soud v Brně ze dne 19. 2. 1996 sp. zn. 18 Co 324/95, Ad Notam 3/1996, str. 68 – dovolal-li se potomek relativní neplatnosti závěti (§497 ObčZ), dal tím najevo, že chce dědit, a proto již nemůže dědictví odmítnout (§465 ObčZ).

3. Dědické skupiny – specifikace a předpoklady nástupu, podmínky dědění pro dědice v nich

3. 1. Obecná charakteristika a předpoklady nástupu jednotlivých dědických skupin

Novelizací obč. zák. č. 509/1991 Sb., přibyla s účinností od 1. 1. 1992 další, čtvrtá dědická skupina a okruh dědiců skupiny třetí se rozšířil o děti sourozenců, tj. synovce a neteře.

Do okruhu zákonných dědiců se řadí manžel, partner[91], příbuzní v přímé linii (děti, vnuci, pravnuci – descendenti, rodiče, prarodiče – ascendenti), dále příbuzní v pobočné linii (1. stupně - sourozenci, 2. stupně - synovci, neteře, 3. stupně – strýcové, tety) a dále pak osoby, které žily se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a z toho důvodu byly odkázány výživou na zůstavitele. Jak je patrno z tohoto výčtu, vychází se z příbuzenského, rodinného nebo obdobného vztahu těchto osob k zůstaviteli. Mezi dědice ze zákona nelze tedy zařadit právnické osoby ani stát.

Příbuzenství samo o sobě nezjednává právo na dědictví v konkrétní věci. Záleží totiž na tom, v jakém stupni příbuzenství, popř. rodinném vztahu k zůstaviteli jsou osoby, které by mohly být povolány za dědice ze zákona. Zákonní dědici jsou podle současné právní úpravy rozděleni do čtyř dědických skupin v závislosti na stupni příbuzenství, resp. existenci jiného zákonem kvalifikovaného vztahu k zůstaviteli.

Pořadí dědických skupin stanovené v zákoně je závazné v tom smyslu, že nejprve jsou povoláni k dědění dědicové první skupiny. Druhá skupina je k dědění povolána jen za předpokladu, že dědictví nenabude ani jediný ze zůstavitelových potomků. Okolnost, že je tu pozůstalý manžel nebo partner, jehož dědickému nástupnictví nic nepřekáží, sama o sobě nestačí k tomu, aby mohl dědit v první skupině sám.

Dědicové třetí skupiny jsou povoláni, nedědí – li ani zůstavitelův manžel nebo partner, ani některý ze zůstavitelových rodičů. Čtvrtá skupina dědiců ze zákona, zemřel – li zůstavitel po 31.12.1991, bude k dědění povolána za

[91] Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů

předpokladu, že dědictví nepřipadne žádnému z dědiců třetí skupiny, tedy ani sourozenci zůstavitele nebo potomku sourozence, popř. ani tzv. spolužijící osobě.[92]

Obecně platí, že dědicové téže skupiny jsou povolání dědit společně, nikdy nemůže dojít k tomu, že by vedle sebe dědili dědicové různých skupin.

3. 2. Specifikace dědických skupin a podmínky dědění pro dědice v jednotlivých dědických skupinách

Do ***první skupiny*** zákonných dědiců patří nejbližší členové zůstavitelovy rodiny, tj. především *děti* a *manžel nebo partner*. Tito dědicové mají při nabytí dědictví rovné postavení, dědictví jim připadá rovným dílem. Pokud jde o děti zůstavitele, nezáleží na tom, jsou – li zrozeny z manželství nebo mimo manželství, jestliže ve druhém případě zůstavitel svoje otcovství uznal před příslušným orgánem, nebo jeho otcovství určil soud.

Z hlediska právního nástupnictví se nečiní rozdíl mezi dětmi pokrevními a osvojenými.

Předpokladem pro dědění manžela je trvající manželství se zůstavitelem v době jeho smrti, podmínkou není soužití ve společné domácnosti.[93] Naopak skutečné soužití se zůstavitelem, obdobné poměru rodinnému nezjednává spolužijící osobě postavení, které zákon určuje manželovi (vztah druha a družky). Skutečnost, že taková osoba je matkou dětí zůstavitele, rovněž nemá vliv na její postavení se zřetelem k dědickému nástupnictví.

S účinností od 1. července roku 2006 byl do první dědické skupiny zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů zařazen také partner. Předpokladem dědění partnera je existence registrovaného partnerství mezi zůstavitelem a partnerem v době smrti zůstavitele.

Uvolní – li se dědický podíl, který by měl připadnout některému z dědiců této skupiny, přirůstá tento podíl ostatním dědicům povolaným v této skupině

[92] Mikeš, J.: Dědictví a právo, Informatorium Praha 1993, str. 158
[93] Jehlička ,O., Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář., 1.vydání, C. H. Beck Praha 1997, str. 388

k dědění (*akrescence*). Nenabude – li však takový podíl zůstavitelovo dítě, např. odmítne dědictví, dochází ke zvětšení podílů ostatních dědiců z tohoto přírůstku jen tehdy, nemá – li odpadnuvší dědic potomky, kteří by nastoupili na jeho místo. [94]

Např.

Po zůstaviteli zůstala manželka a tři děti. Dědictví připadá v tomto případě manželce a dětem rovným dílem, tedy každému z nich jednou čtvrtinou. Pokud by manželka z nějakého důvodu nedědila, připadlo by dědictví pouze dětem, každému z nich tedy jednou třetinou, o uvolněný podíl manželky by se podělily rovným dílem. Obdobně, odpadlo – li by z dědění některé z dětí, aniž by na jeho místo nastoupili jeho potomci, připadl by na každého ze zbývajících dědiců, tedy i na manželku, podíl ve výši jedné třetiny dědictví.

V zákoně je pamatováno i na případ, kdy některé ze zůstavitelových dětí dědictví nenabude. Má – li takové dítě rovněž děti, které v poměru k zůstaviteli jsou jeho vnuky, nabývají uvolněného podílu namísto svého bezprostředního předka, tj. zůstavitelova syna nebo zůstavitelovy dcery. Nedědí – li ani vnuci nebo některý z nich, nastupují do jejich podílů stejným dílem jejich potomci, tj. v poměru k zůstaviteli jejich pravnuci (§ 473 odst. 2 obč. zák.).

Nedědí – li některé ze zůstavitelových dětí a nastupují – li na jeho místo jeho děti, tedy zůstavitelovi vnuci, dochází k dělení dědictví podle kmenů (in stirpes), neboť vnukům, bez ohledu na jejich počet může z dědictví po zůstaviteli (jejich dědovi) připadnout dohromady jen takový podíl, který měl připadnout jejich bezprostřednímu předku, tedy synovi nebo dceři zůstavitele. Tito potomci druhého, popř. třetího stupně reprezentují osobu svého bezprostředního předka, který by jinak dědil, kdyby nebylo okolností vylučujících jejich dědické nástupnictví. O takto zprostředkovaném nástupnictví se mluví jako o *právu reprezentace*.

Pokud jde o pozůstalého manžela nebo partnera, dědí v první skupině jen za předpokladu, že spolu s ním nabude dědictví aspoň jeden ze zůstavitelových

[94] Muzikář, L.: Dědické podíly a jejich výpočet, první část – dědění ze zákona, dědění ze závěti, AD NOTAM 1/1997, str. 8

potomků. Je jedno, zda jde o syna, dceru, vnuka, vnučku, popř. pravnuka nebo pravnučku. Podíl manžela nebo partnera, kterým je povolán k dědění, není na rozdíl od dřívějších právních úprav určen nějakým pevným způsobem (dříve v této skupině nemohl dědit méně ani více než jednu čtvrtinu dědictví), takže část, které se má manželovi nebo partnerovi dostat, závisí na počtu zůstavitelových dětí podílejících se na dědictví. Čím víc je zůstavitelových dětí, tím menší je podíl manžela nebo partnera, a naopak. V žádném případě nemůže podíl manžela nebo partnera, dědí – li v první skupině, přesáhnout jednu polovinu, neboť pro dědění manžela nebo partnera v této skupině je nezbytným předpokladem, aby spolu s ním dědil aspoň jeden ze zůstavitelových potomků, kterému by tak připadla druhá polovina dědictví.[95]

Má – li zůstavitel s pozůstalým manželem majetek ve *společném jmění manželů,* musí v rámci řízení o dědictví dojít nejprve k vypořádání tohoto majetku, které provádí z úřední povinnosti soud. Do aktiv dědictví se pak zahrne jen ta část společného majetku, která by připadla zůstaviteli, a o ni se pak dělí k dědění povolaní dědici včetně manžela.

Zanechá – li zůstavitel jediného potomka, připadne mu celé dědictví, jestliže zůstavitelův manžel nebo partner v té době již není naživu nebo dědictví odmítne nebo z jiných důvodů dědictví nenabude.

Druhá skupina dědiců je, jak jsem již výše uvedla, k dědění povolána jen za předpokladu, že dědictví nenabude žádný ze zůstavitelových potomků, jelikož pozůstalý manžel nebo partner sám v první skupině dědit nemůže.

Jako dědici druhé skupiny jsou k dědění povoláni:

a) *zůstavitelův manžel nebo partner* – nejméně k jedné polovině dědictví, a nedědí – li žádný z ostatních dědiců této skupiny, k celému dědictví,

a) *zůstavitelův otec,*

c) *zůstavitelova matka,*

d) *osoby spolužijící*, tj. osoby, které žily se zůstavitelem ve společné domácnosti nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí a z toho

[95] Mikeš, J.: Dědictví a právo, Informatorium Praha 1993, str. 39

důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo na něj byly odkázány výživou.[96]

Dědici ad b) až d) jsou k dědění povoláni stejným dílem. Přichází – li v konkrétním případě v úvahu jako dědic otec, matka a jedna osoba splňující předpoklady dědění dle písm. d), v konkurenci s pozůstalým manželem nebo partnerem, připadá každému z nich jedna šestina dědictví, což představuje v součtu polovinu, zatímco druhá polovina dědictví připadá pozůstalému manželovi nebo partnerovi.

Mezi dědici ad a) až d) může docházet ke zvětšování jejich dědických podílů (*akrescence)* o uvolněné podíly buď manžela, partnera nebo některého z členů této podskupiny. Uvolní – li se např. dědický podíl, který by měl připadnout zůstavitelovu otci, nezvětšuje se o tento podíl jen matčin podíl, ten se zvětšuje jen o poměrnou část, protože stejným způsobem se zvětší i podíl osoby ad d).

Ve druhé skupině se neuplatňuje *princip reprezentace,* takže do uvolněného podílu rodičů nebo některého z nich nenastupují - jak to umožňovala dřívější právní úprava před 1. 4. 1964 - jeho děti, tj. sourozenci zůstavitele. Ti mohou být k dědictví povoláni až jako dědici třetí skupiny.

Zatímco příbuzenský vztah vyplývající z manželského svazku, popřip. registrovaného partnerství se zůstavitelem nebo z rodinných příbuzenských vztahů nevyvolává pochybnosti, lze jej prokázat matričními doklady, rozhodnutím soudu, je vztah založený soužitím se zůstavitelem v délce nejméně jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti (§ 115 obč. zák.) a péčí spolužijící osoby o společnou domácnost nebo její odkázaností výživou na zůstavitele předmětem leckdy velmi svízelného dokazování. Tyto osoby jsou povolány k dědění v důsledku hodnocení jejich soužití se zůstavitelem, které vytváří vztahy blízké vztahům rodinným. Proto zde záleží na splnění všech stanovených předpokladů.

Osobou spolužijící bude nejčastěji druh nebo družka. Není vyloučeno, aby v této skupině některý z nich dědil vedle manželky nebo manžela zůstavitele. Do této skupiny mohou patřit i pěstouni, kterým byl zůstavitel svěřen do pěstounské péče. Není vyloučeno, že uvedené podmínky mohou být splněny např. u

[96] Fiala, J. a kol.: Občanské právo /2/, Doplněk Brno 1992, str. 160

sourozenců zůstavitele, popř. u některých jeho vzdálenějších příbuzných (synovce, neteře, strýce, tety, tchána, zetě, snachy aj.).

Spolužijícími ve vztahu k zůstaviteli s právem na dědictví po něm v rámci dědění ze zákona mohou být i muž a žena, kteří jsou manžely. Každý člen tohoto manželského páru má postavení samostatného dědice. To, co takto nabudou, netvoří však předmět jejich společného jmění, protože věci nabyté za trvání manželství dědictvím nebo darem nespadají do tohoto majetkového společenství. Zdědí – li takto např. rekreační chatu, bude tato stavba v jejich podílovém spoluvlastnictví.

Ve ***třetí skupině*** jsou k dědění povoláni:

a) *zůstavitelovi sourozenci* (bratr, sestra, osoby osvojené rodičem zůstavitele),

b) *osoby spolužijící* (tj. ti, kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti, pečovali z tohoto důvodu o společnou domácnost nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele).

Nedědí – li některý ze sourozenců zůstavitele, nabývají jeho dědický podíl stejným dílem jeho děti. Jde o změnu oproti předchozí právní úpravě, podle které děti sourozenců, tj. synovci a neteře zůstavitele, nepatřili do okruhu dědiců ze zákona.

K dědění ve třetí dědické skupině dojde, nedědí – li ani zůstavitelův manžel nebo partner, ani některý ze zůstavitelových rodičů. Jestliže tyto osoby samy nabývají dědictví, vylučují z možnosti dědění sourozence zůstavitele.

Pokud jde o osobu spolužijící, může se podílet na dědění jako dědic ve druhé skupině, dědí – li spolu s ní aspoň jeden z ostatních dědiců této skupiny, tj. buď manžel nebo partner zůstavitele, nebo některý z jeho rodičů. Připadá – li dědictví po zůstaviteli pouze jedné z vyjmenovaných osob, činí dědický podíl zmíněné osoby polovinu zanechaného majetku.

Dostane – li se tato osoba, která sama ve druhé skupině dědit nemůže, do třetí dědické skupiny, ve které jí mohou konkurovat sourozenci zůstavitele, může na ni připadnout menší podíl z dědictví, než by jí za shora uvedených předpokladů připadl ve skupině druhé. Velikost jejího dědického podílu je zde odvislá od početnosti zůstavitelových sourozenců, kterým nebrání nic v tom, aby dědictví nabyli.

Jak jsem již uvedla při výkladu o dědicích první a druhé skupiny – manžel (příp. partner) zůstavitele může dědit buď v první skupině, dědí – li s ním aspoň jeden ze zůstavitelových potomků, anebo v druhé skupině. Postavení manžela (příp. partnera) ve druhé skupině se oproti jeho postavení ve skupině první nezhoršuje. Zatímco v první skupině mohl dědit maximálně polovinu, v druhé mu připadá minimálně polovina, anebo celé dědictví (nic mezi tím), nepřipadne – li dědictví žádnému z ostatních dědiců druhé skupiny. Nemůže se tak dostat do konkurence se sourozenci zůstavitele.

U tzv. spolužijící osoby takové záruky jako u manžela (příp. partnera) při skluzu do třetí skupiny nejsou. Kdyby tato osoba dědila ve druhé skupině, mohla by jí připadnout nejvýše polovina dědictví (kdyby s ní dědil aspoň jeden z dědiců této skupiny), ve třetí skupině může sice nabýt celé dědictví, nedědí – li žádný další z dědiců této skupiny, ovšem v konkurenci s větším počtem zůstavitelových sourozenců, popř. na jejich místo nastupujících dětí může být její podíl značně menší.

Podle platné právní úpravy se v tomto směru neprojeví rozdíl mezi sourozenci plnorodými a polorodými, jak tomu bylo před 1. 4. 1964, kdy nabyl účinnosti občanský zákoník č. 40/1964 Sb. Jestliže některý ze sourozenců žil se zůstavitelem ve společné domácnosti způsobem zakládajícím dědické právo z jiného než příbuzenského vztahu se zůstavitelem, nemohou mu dle rozhodnutí Nejvyššího soudu z 28. března 1952 Cz 87/1952 č. 99/ 1952 Sbírky rozhodnutí připadnout dva dědické podíly, dědí stejně jako ostatní sourozenci.

Z morálního hlediska by se mohlo jevit spravedlivější, aby zůstavitelův sourozenec, který sdílel společnou domácnost se zůstavitelem po dobu nejméně jednoho roku před jeho smrtí a který z tohoto důvodu pečoval o společnou domácnost nebo byl na zůstavitele odkázán výživou, byl ve srovnání s ostatními sourozenci, kteří třeba o potřeby zůstavitele nejevili zájem, zvýhodněn.[97] Bylo namítáno, že toto zvýhodnění může zajistit zůstavitel sám tím, že o svém majetku pořídí na případ smrti závětí, ve které povolá spolužijícího sourozence

[97] Tvrdý, J.: Dědické právo sourozence jako příbuzného a jako člena domácnosti, Socialistická zákonnost 4/1967, str. 247

k nabytí vyššího než jen sourozeneckého podílu. Toto řešení má však jednu slabinu. Nepamatuje na situaci, v níž zůstavitel, který vzhledem ke svému zdravotnímu stavu je na pomoc druhé osoby odkázán, trpí např. duševní poruchou, která jej činí k právnímu úkonu, jako je závěť, neschopným.

Dnešní teorie i praxe se shoduje s výše uvedeným názorem Nejvyššího soudu, tj. sourozenec – člen domácnosti není dědicky zvýhodněn oproti ostatním sourozencům zůstavitele.

Ve ***čtvrté skupině*** jsou k dědictví povoláni stejným dílem *prarodiče zůstavitele* (děd, bába), a nedědí – li žádný z nich, dědí stejným dílem *jejich děti* (§ 475a).

Tato skupina dědiců, bude k dědění povolána, nepřipadne – li dědictví žádnému z dědiců třetí skupiny, tedy ani sourozenci zůstavitele nebo potomku sourozence, popř. ani tzv. osobě spolužijící.[98]

V této skupině přichází v úvahu dva páry rodičů zůstavitele, a to jednak prarodiče z otcovy strany a jednak prarodiče ze strany matčiny. Každému z těchto párů by měla připadnout polovina dědictví po zůstaviteli. Nenabude – li dědictví např. jeden z prarodičů zůstavitele z otcovské strany, připadne jím uvolněný podíl právem reprezentace jeho dětem, tj. strýcům a tetám zůstavitele. Pokud by žádný z potomků prarodiče zůstavitele dědictví nenabyl, připadne jeho podíl druhému prarodiči z otcovské strany, tj. dojde k akrescenci (přirůstání) dědických podílů.

Teprve tehdy, nedědí - li tento prarodič ani jeho potomci, uvolní se podíl vyhrazený prarodičovskému páru z otcovské strany pro prarodičovský pár z mateřské strany.

Okruh dědiců ze zákona se tak uzavírá prvními descendenty prarodičů zůstavitele, tj. příbuznými zůstavitele v linii pobočné ve 3. stupni – strýcové a tety zůstavitele. Bratranci a sestřenice zůstavitele ani další vzdálenější osoby z příbuzenstva zůstavitele již do okruhu zákonných dědiců podle současné právní úpravy nepatří.

---

[98] Mrzena, E.: Dědění ve čtvrté dědické skupině, AD NOTAM 1/2000, str. 8

3. 3. Stát v roli právního nástupce zůstavitele

Okruhem dědiců zařazených do čtvrté skupiny se dědické nástupnictví po zůstaviteli při dědění ze zákona uzavírá. Další příbuzní, jako např. děti strýce či tety, tj. bratranci a sestřenice, nepřicházejí jako dědici ze zákona v úvahu, ledaže by některý z nich splňoval podmínky pro dědění ve druhé nebo ve třetí skupině jako tzv. osoba spolužijící.

V případě, že zůstavitel nepořídil o svém majetku na případ smrti závětí nebo sice závěť zanechá, ale nelze ji pro nedostatky formální či obsahové, nebo pro nedostatek způsobilosti pořizovatele k tomuto právnímu úkonu považovat za platnou, nebo v závěti ustanovený dědic dědictví z nějakých důvodů nenabude, a nemá žádné zákonné dědice, popř. osoby, které by k dědění ze zákona přicházely v úvahu, z nějakých důvodů dědictví nenabudou, připadne dědictví podle § 462 obč. zák. státu.

Při uvedeném přechodu majetku zůstavitele na stát se stát nestává dědicem,[99] nemůže tudíž jako dědic např. dědictví odmítnout, avšak obdobně jako dědic odpovídá za zůstavitelovi dluhy, jakož i za přiměřené náklady pohřbu, ale s jistými odchylkami. Není – li totiž možno uhradit peněžitý dluh zcela nebo zčásti penězi z dědictví, může stát použít k úhradě i věcí, které jsou předmětem dědictví a které svou hodnotou odpovídají výši dluhu. Odmítne – li věřitel přijetí těchto věcí, může stát navrhnout likvidaci dědictví (§ 472 odst. 2 obč. zák.).

Státu může takto připadnout i jen část dědictví, když nejsou zákonní dědici a závětí nebyl vyčerpán všechen zanechaný majetek nebo, když se uvolní podíl, který měl připadnout některému ze závětních dědiců, a nenabude jej žádný ze zákonných dědiců.

Vedle případu, v němž připadne státu dědictví, jehož nenabyl žádný dědic (tedy jako odúmrť), se mohou vyskytnout i případy, kdy je stát povolán za

[99] Krajský soud v Hradci Králové ze dne 13. 3. 1996 sp. zn. 17 Co 679/95, Právní rozhledy, 10/1996, str. 481 - stát může být dědicem po zůstaviteli pouze tehdy, když jej zůstavitel v závěti dědicem ustanovil.2. Jestliže stát, který není závětním dědicem (i když mu to ukládá pravomocné usnesení okresního soudu vydané podle § 175k OSŘ), podá žalobu na určení dědického práva nebo jeho popření, je třeba žalobu zamítnout pro nedostatek jeho aktivní legitimace, neboť k podání žaloby o dědickém právu je oprávněn pouze dědic nebo ten, kdo tvrdí, že je dědic.

dědice závětí. Je – li tomu tak, pak se jeho postavení v ničem neliší od postavení jiných osob jako dědiců.

3.4 Zhodnocení aktuální právní úpravy dědických skupin

Současná právní úprava dědických skupin, jakož i dědění ze zákona jako celku, byla po roce 1989 vystavěna na základech socialistické právní úpravy. Zákonodárci však nelze upřít snahu o odstranění nejkřiklavějších odrazů koncepce právní úpravy let padesátých a jim následujících, zejména je nutné v této souvislosti pozitivně zhodnotit opětovné zakotvení čtvrté dědické skupiny do českého právního řádu. Ačkoli lze jistě namítat její určitou strohost, neshledávám v české právní úpravě zákonných dědických skupin výraznějších nedostatků, s nimiž by si již praxe neporadila. Za jediný lze snad považovat výše nastíněnou absenci výslovné právní úpravy postavení spolužijícího sourozence zůstavitele jako dědice ze zákona.

Nelze se ovšem nepozastavit i nad otázkou, zda nebude v budoucnu vhodné právní úpravě dědických skupin koncipovat trochu jinak. Zejména si kladu otázku, zda nebude vhodné se více zabývat postavením manžela jako právního nástupce zůstavitele[100]. V současné právní úpravě je v případě existence potomků výše jeho dědického podílu přímo závislá na počtu potomků, zatímco ve druhé dědické skupině mu vždy přísluší nejméně polovina majetku. Tento problém dle mého názoru souvisí s podstatou manželství jako institutu regulovaného právem, jež v sobě ovšem vždy nepopsatelně skrývá i řadu aspektů morálních. Jak bude popsáno níže, v Rakousku náleží manželu vždy minimálně jedna třetina dědictví (bez ohledu na počet potomků zůstavitele). Rovněž tak je zvláštně upraveno právo manžela na přednostní odkaz spočívající v právu nadále obývat obydlí a v nároku na všechny movité věci tvořící vybavení domácnosti. V neexistenci rozsáhlejší právní úpravy postavení manžela jako dědice ze zákona, resp. jeho nároků v případě smrti druhého z manželů, je tak možné spatřovat asi nejzávažnější „otazník" aktuální české právní úpravy, jež by jistě v novém občanském zákoníku měl najít svou odpověď.

[100] A to i s ohledem na rakouskou právní úpravu, viz kapitola 9 této práce.

4. Exkurs do aktuální právní úpravy dědění v Rakousku

Jak již bylo výše několikrát uvedeno, v Rakousku platí stále obecný zákoník občanský z roku 1811 (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – dále jen ABGB). Právní úprava dědického práva je obsažena v jeho části druhé (s názvem O právech věcných), zejména v ustanoveních §§ 531-824 (hlava osmá až patnáctá druhé části ABGB). Zákonné posloupnosti dědické je pak konkrétně věnována hlava třináctá druhé části ABGB.

Je nutno zmínit, že rakouská právní úprava dědického práva je založena na jiném principu než naše. Dle § 460 obč. zák. se dědictví nabývá smrtí zůstavitele. Rakouské právo však setrvalo na principu Obecného zákoníku občanského z roku 1811, tj. smrtí zůstavitele se dědici právo na dědictví nabízí (deferuje), přičemž k přechodu zanechaného majetku na dědice dochází až odevzdáním dědictví na základě rozhodnutí soudu.[101]

Ve své práci jsem několikrát naznačila nedostatečnost současné české právní úpravy dědického práva, blížeji se o některých problémech ještě zmíním v závěrečných kapitolách své práce. Na tomto místě však považuji za vhodné stručně shrnout aktuální rakouskou právní úpravu, neboť je oproti aktuální české právní úpravě mnohem propracovanější a obsahuje také řadu institutů, které v současném českém právním řádu znatelně chybí.

Rakouskou právní úpravu tak chci ve své práci využít jako určité comparandum proti české právní úpravě a ze závěrů provedeného srovnání také vyjít při svých závěrečných úvahách de lege ferenda.

4.1 Dědické tituly

Rakouské právo v současné době rozlišuje tři dědické tituly, a to dědickou smlouvu (*Erbvertrag*), jednostranné pořízení pro případ smrti (Testament) a zákon. Vychází plně z principu autonomie vůle stran[102], přednost před ostatními dědickými tituly má dědická smlouva. Není-li jí, následuje závěť a zákon jako dědický titul přichází v úvahu teprve poté, není-li zde konkrétní

[101] Podrobně viz str. 106 a násl.
[102] Autonomie vůle zůstavitele je omezena ustanoveními o tzv. povinných podílech. Viz níže.

projev vůle zůstavitele. Obdobně jako v českém právu však není vyloučeno, aby dědické tituly obstály i vedle sebe, platí však, že dědic může být povolán k dědění jednoho a téhož podílu pouze jedním dědickým titulem. Povolání téhož dědice k více podílům na základě různých dědických titulů však vyloučeno není (§ 533 a 534 ABGB).

Právní úprava dědických smluv je obsažena v § 602 ABGB a dále pak ve dvacáté osmé hlavě druhé části ABGB, v ustanoveních §§ 1249-1254. Dle § 602 ABGB může být dědická smlouva uzavřena pouze mezi manžely, z dědické smlouvy nemohou nabýt práva jiné osoby než manželé.[103] Zůstavitel může dědickou smlouvou pořídit pouze o třech čtvrtinách svého majetku, jedna čtvrtina vždy musí zůstat volná. Pokud chce zůstavitel i tuto čtvrtinu ponechat dědici smluvnímu, může tak učinit závětí. Dědická smlouva představuje velmi specifický dědický titul, k jehož vzniku je na rozdíl od testamentu třeba projevu vůle dvou subjektů, jedná se o smlouvy, tedy dvoustranný právní úkon, a na jehož základě může být ustanoven dědicem vždy pouze manžel zůstavitele. Proto se také tento dědický titul v praxi objevuje jen zřídka, situace v Rakousku je z hlediska „využití" jednotlivých dědických titulů příliš neliší od situace v České republice, nejčastějším dědickým titulem je i v této zemi stále zákon.

4.2 Dědicové ze zákona (dědické skupiny)

Rakouské právo upravuje konkrétní okruh zákonných dědiců částečně odlišným způsobem než právo české. Zákonní dědicové jsou v rakouském právu rozděleni do dvou základních skupin. První skupinu tvoří pouze manžel, popř. manželka zůstavitele a druhou skupinu tvoří tzv. příbuzní, kteří jsou pak dále rozděleni do tzv. parentel. Pro účely rakouského dědického práva se za příbuzné považují pouze pokrevní příbuzní. Mezi zákonné dědice v rakouském právu tedy patří:

1. Manžel, popř. manželka zůstavitele

[103] Rummel, P.: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, 1. Band, zweite Auflage, Wien, 1990, str. 663-664

a

2. Příbuzní zůstavitele, kterými jsou:
   - Děti zůstavitele nebo jejich potomci, a pokud jich není pak i:
   - rodiče a jejich potomci (sourozenci nebo synovci a neteře zůstavitele), a pokud jich není pak
   - prarodiče zůstavitele a jejich potomci a není-li jich pak praprarodiče zůstavitele.

Zákonná dědická posloupnost příbuzných je, jak již bylo výše naznačeno do čtyř tzv. parentel (příp. též linií), pro jejich vzájemný vztah platí, že následující parentela nastupuje teprve tehdy, nedědí-li žádný dědic z parentely předcházející.

1. Parentela (§ 730 odst. 1 ABGB)

První parentelu tvoří přímí potomci zůstavitele (děti, vnuci, pravnuci). Žijí-li děti zůstavitele, dělí se mezi ně dědictví rovným dílem (tj. podle „hlav"). Nežije-li některé z dětí zůstavitele, nastupují na jeho místo jeho potomci, kteří dědí rovněž rovným dílem. Zemřelo-li některé z dětí zůstavitele bezdětné, rozdělí si jeho podíl ostatní děti rovným dílem.

2. Parentela (§ 730 odst. 2 ABGB)

Nedělí-li žádný z potomků zůstavitele, nastupuje druhá parentela, do které patří rodiče zůstavitele a jejich potomci (sourozenci zůstavitele a jejich potomci). Žijí-li rodiče zůstavitele, dědí každý z nich polovinu dědictví. Nežije-li některý z rodičů zůstavitele, platí právo reprezentace, tj. na jeho místo nastupují jeho potomci. Teprve nemá-li žádné potomky, uvolní se jeho dědický podíl pro druhého z rodičů zůstavitele.

3. Parentela (§ 730 odst. 3 ABGB)

Nedědí-li žádný z dědiců druhé parentely, nastupuje parentela třetí, do níž patří prarodiče zůstavitele a jejich potomci (strýcové a tety zůstavitele a jejich potomci).

4. Parentela (§ 730 odst. 4 ABGB)

Teprve nedědí-li ani žádný z dědiců třetí parentely, nastupuje parentela čtvrtá, do níž patří pouze praprarodiče zůstavitele, nikoli však již jejich potomci.

Nedědí-li některý z praprarodičů, nedědí již ani jeho potomci. Rakouské právo v této souvislosti hovoří o tzv. hranici dědického práva (Erbrechtsgrenze)[104], tj. přesně určuje, jaký příbuzenský vztah ještě rakouské právo považuje za natolik blízký k tomu, aby byl právním důvodem přechodu majetku zemřelé osoby.

Vedle této zákonné posloupnosti příbuzných stojí v rakouském právu zákonná dědická posloupnost manželů. Manžel, který žil v den smrti se zůstavitelem v platném manželství, je v souladu s § 757 ABGB dědicem ze zákona, výše jeho dědického podílu je závislá na tom, s kterými příbuznými jeho dědické právo konkuruje. Dědí-li spolu s potomky zůstavitele (první parentela) – činí jeho podíl vždy jednu třetinu dědictví. Dědí-li rodiče zůstavitele a jejich potomci, nebo prarodiče a jejich potomci (druhá a třetí parentela) – činí zákonný podíl manžele zůstavitele dvě třetiny dědictví. Měl-li by namísto prarodiče dědit jeho potomek, získává manžel navíc i tuto část dědictví, která by jinak přináležela potomkovi prarodiče.

Bez ohledu na to, zda je manžel zůstavitele dědicem ze závěti, ze zákona nebo není dědicem, vždy má ze zákona nárok na tzv. zákonný přednostní odkaz – tj. má právo dále obývat obydlí, ve kterém manželé bydleli a dále má nárok na všechny movité věci, které spadaly do společné domácnosti manželů[105] (Vorausvermächtnis). Nárok na tento přednostní odkaz vzniká přímo ze zákona, zůstavitele může nárok na přednostní odkaz vyloučit pouze vyděděním manžela.

Srovnáme-li tedy českou právní úpravu dědiců ze zákonu a právní úpravu rakouskou, je zřejmé, že rakouské právo vychází z principu vyšší míry ochrany pozůstalého manžela, a to zejména v těch případech, kdy měl zůstavitel více potomků. Na rozdíl od českého práva, kdy v případě, že zůstavitel po sobě zanechal manžela a tři děti, má manžel nárok na ¼ dědictví, přiznává rakouské právo manželu v takové situaci vždy 1/3 dědictví. Dle rakouského práva by tak ve stejné situaci pozůstalému manželu připadla 1/3 dědictví, zatímco každému z potomků pak 2/9 dědictví. Rovněž tak je nutné si povšimnout širšího rozsahu okruhu zákonných dědiců v rakouském právu. Na rozdíl od českého práva,

[104] Viz Koziol, H., Welzer, R.: Grundriss des bürgerliches Rechte, Band II, Manz Kurzlehbücher, Wien, 1996, str. 307

[105] Rouček, F.,Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské rusi, Praha, 1936

v němž je hranice dědického práva dána prarodiči a jejich dětmi, považuje rakouské právo za zákonné dědice také praprarodiče zůstavitele. V rakouském právu je tak zřejmý vyšší zájem na tom, aby majetek zemřelé osoby přešel na jeho dědice, kteří jsou s ním v určitém, byť vzdáleném pokrevním svazku, a nikoli na stát.

4.3 Právo na povinný díl, povinní dědicové

I když rakouské právo akcentuje ve vyšší míře zásadu autonomie vůle subjektů než právo české, zůstává i v něm zachována právní ochrana některých příbuzných zůstavitele, kteří by v případě, že by zůstavitel nepořídil o svém majetku závětí nebo dědickou smlouvu, vždy byli dědici ze zákona. Rakouské právo v této souvislosti hovoří o tzv. povinných, popř. nutných dědicích (Noterben) a jejich nároku na tzv. povinný podíl (Pflichtteil).

V souladu s ustanoveními §§ 762 a 763 ABGB mají nárok na povinný podíl, jenž ABGB striktně odlišuje od termínu Erbteil, tj. dědický podíl, potomci zůstavitele, předci zůstavitele a manžel zůstavitele za podmínky, že by jim přináležel nárok na dědický podíl ze zákona. S ohledem na výše uvedené o dědicích ze zákona a pořadí parentel v rakouském právu tak můžeme shrnout, že může existovat vedle sebe nárok na povinný podíl potomků zůstavitele a manžela zůstavitele, nikdy však nemohou mít postavení povinných dědiců současně potomci a předci zůstavitele.

Potomci zůstavitele a manžel zůstavitele mají nárok na polovinu toho, co by získali jako zákonní dědici, předci mají nárok pouze na třetinu toho, co by jinak činil jejich zákonný dědický podíl. Na rozdíl od aktuální právní úpravy českého dědického práva je tak okruh povinných (neopomenutelných) dědiců v rakouském právu širší, neboť zahrnuje i předky a manžela zůstavitele. Rakouské právo však dále nerozlišuje zletilé a nezletilé potomky a přiznává jim bez rozdílu nárok pouze na polovinu toho, co by činil jejich zákonný dědický podíl. Autonomie vůle zůstavitele je tak v této oblasti v rakouském právu výrazněji omezena než v právu českém, i když je nutné opětovně zdůraznit, že

srovnáme-li obě právní úpravy z tohoto hlediska obecně, je v rakouském právu zásada autonomie vůle silnější.[106]

Rakouský obecný zákoník občanský dále upravuje různé způsoby zmenšení nebo zvýšení povinného podílu a v ustanoveních §§ 768, 770 a 773 pak dále vydědění. Zůstavitel může svým jednostranným právním úkonem vydědit povinné dědice, jestliže:

a) dědic neposkytl zůstaviteli pomoci ve stavu nouze,
b) dědic byl odsouzen k trestu odnětí svobody na doživotí nebo na dobu dvaceti let za úmyslný trestný čin,
c) dědic vede život způsobem trvale se příčícím veřejné mravnosti.

Manžel může být dále vyděděn také pokud hrubě zanedbal svou povinnost pomáhat druhému manželovi (povinnost vzájemné manželské pomoci). Nárok na povinný podíl nemají také ti, u nichž je dán některý z důvodů dědické nezpůsobilosti.

Zvláštním případem vydědění je tzv. vydědění v dobrém úmyslu (Enterbung in guter Absicht - § 773 ABGB). Zůstavitel může vydědit svého povinného dědice, který je marnotratný nebo je předlužen, pokud má obavu, že by v důsledku jeho chování nezbylo z jeho povinného podílu již nic na jeho děti. V takovém případě však musí zůstavitel povinného dědice vydědit jen ve prospěch těchto jeho dětí.

Důvody vydědění jsou tedy v rakouském právu velmi obdobné důvodům, jež upravuje český občanský zákoník. Rovněž tak i v rakouském právu musí zůstavitel vždy uvést výslovně důvod vydědění tak, aby odpovídal smyslu i znění zákona. V české praxi činí prokázání důvodů vydědění činí s výjimkou důvodu dle § 469a OZ odst. 1 pís. d) (odsouzení pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku) velké obtíže, lze se tedy domnívat, že i v Rakousku tomu bude s výjimkou důvodu ad b) výše nejinak. Pravděpodobně z tohoto důvodu rakouské právo výslovně stanovuje, že v případě, je-li vydědění neúčinné z důvodu nedostatku zákonného důvodu,

[106] Viz níže – úprava odkazů, renunciačních smluv, darování pro případ smrti apod.

má povinný dědic nárok pouze na povinný podíl, nikoli však nárok na dědický podíl. Účinně vyděděny dědic má dle ustanovení § 795 ABGB vždy právo na nezbytnou výživu.

Velmi zajímavé by dle mého názoru bylo sledovat zejména praktické využití tzv. vydědění v dobrém úmyslu a jeho prokázání v případném soudním sporu iniciovaném vyděděným dědicem.

4.4 Právní úprava odkazů a darování pro případ smrti v Rakousku

Na rozdíl od platného a účinného českého občanského zákoníku obsahuje rakouský ABGB v §§ 647- 694 také právní úpravu odkazů (Vermächtnis). Odkaz je v rakouském právu interpretován jako věnování pro případ smrti a na základě odkazu dochází ke vzniku velmi specifického trojstranného právního vztahu mezi zůstavitelem, omezenou osobou a obmyšlenou (oprávněnou) osobou (odkazovníkem). Omezenou osobou je vždy dědic zůstavitele, obmyšlenou osobou může být kdokoli, kdo splňuje obecně podmínky dědické způsobilosti. Při odkazu může být také dle § 652 ABGB nařízena obecná nebo fideikomisární substituce.[107]

Odkazem může být vše, čím může zůstavitel volně disponovat a co má majetkovou hodnotu. Odkazem se zakládá právo proti omezené osobě, tj. dědici požadovat vydání předmětu odkazu. Právo na vydání odkazu, resp. toho, co je jeho předmětem vzniká buď v okamžiku, kdy je dědictví odevzdáno dědici (omezené osobě) nebo byl-li odkaz vázán na splnění podmínky, okamžikem, kdy byla tato podmínka splněna.

Rakouský ABGB však v této souvislosti rozlišuje okamžiku vzniku práva na vydání odkazu (Anfallstag) a tzv. „výplatní den (Zahlungstag)", tj. den, kdy může být odkaz nejdříve skutečně vydán. Ačkoli tedy právo na vydání odkazu vzniká v okamžiku výše uvedeném, výplatní den nastává až rok po smrti zůstavitele. Výjimkou jsou odkazy, jejichž předmětem jsou pouze jednotlivé věci z dědictví, malé odměny (mzdy) za služby a dobročinné odkazy, které mají být vydány ihned, tj. u nich nastává výplatní den ihned po smrti zůstavitele.

[107] Viz níže.

Vlastníkem odkázané věci, resp. nabyvatelem odkázaného práva se obmyšlená osoba stává až vydáním odkazu, od výplatního dne má však právo na požitky z odkázané věci plynoucí a přechází na něj také nebezpečí ztráty či poškození věci a všechny zákonné povinnosti s odkazem související (např. povinnost platit daně, poplatky apod.).[108]

Právní úprava odkazů je v rakouském právu velmi složitá a do podrobnosti rozpracovává odlišné postupy v návaznosti na odlišnou povahu předmětů odkazu. Za velmi zajímavou lze považovat zejména otázku, kdy je předmětem odkazu pohledávka nebo dluh zůstavitele. Odkáže-li zůstavitel pohledávku, kterou má vůči třetí osobě, dochází v podstatě k postoupení pohledávky mortis causa, neboť obmyšlená osoba vstupuje okamžikem nabytí odkazu do postavení věřitele. Jestliže odkáže zůstavitel obmyšlené osobě pohledávku, kterou má vůči ní, tj. obmyšlená osoba je v postavení dlužníka, dochází k zániku závazku prominutím dluhu.[109]

Zůstavitel může odkázat i dluh, kterou má vůči obmyšlené osobě. Dle rakouského práva to má za následek povinnost omezené osoby - dědice dluh uznat. Rakouské právo v této souvislosti hovoří o titulu tzv. legálního dluhu (Legatsschuld). Obmyšlená osoba má tak jistotu, že smrtí zůstavitele se na jeho postavení věřitele prakticky nic nezmění, dědic jeho dlužníka je povinen mu dluh zaplatit. Tuto situaci je nutné odlišit od situace, kdy zůstavitel odkáže svému věřiteli stejnou peněžitou částku, kterou dluží, a výslovně neuvede, že jde o odkaz dluhu. V takovém případě se nepředpokládá, že chtěl odkázat dluh a omezená osoba musí „platit dvakrát", tj. jako dědic odpovědný za dluhy zůstavitele a jako omezená osoba z odkazu (§ 667 ABGB)

Rakouské právo neomezuje vůli zůstavitele, ten tedy může odkazy v podstatě zatížit i celé dědictví. Dědic je ze zákona povinen všem obmyšleným předmět odkazu vydat, má ale právo na náhradu účelně vynaložených nákladů a na odměnu za svou „námahu". Nestačí-li zanechané dědictví k pokrytí všech odkazů, uspokojí se přednostně odkaz výživného (§ 691).

---

[108] Gschnitzer, F.: Österreichisches Erbrecht , Springer Verlag, Wien, 1983, str. 95

[109] Je diskutabilní, zda by v tomto případě české právo nedalo přednost zániku závazku splynutím dlužníka a věřitele.

Právo zůstavitele pořídit o svém majetku odkazy považuji za velmi důležitý institut dědického práva, který je plně v souladu se zásadou autonomie vůle subjektu. Absence právní úpravy odkazů je tak bezesporu negativním prvkem současné české právní úpravy, nelze se však současně nepozastavit nad otázkou odpovědnosti obmyšlené osoby za dluhy zůstavitele. Rakouské právo o odpovědnosti obmyšlených osob mlčí, za dluhy stejně jako v českém právu odpovídají dědicové[110]. Dle mého názoru by však měla být určitým způsobem odpovědnost obmyšlené osoby z odkazu za dluhy zůstavitele rovněž řešena, zejména v případech, kdy hodnota předmětu odkazu přesahuje konečnou hodnotu dědicem nabytého dědického podílu.

Rakouské právo na rozdíl od aktuální české právní úpravy umožňuje také darování pro případ smrti. Jeho právní úprava je obsažena v § 956 ABGB a v souladu s tímto ustanovením se na darování pro případ smrti pohlíží jako na odkaz. O darovací smlouvu jako závazkový právní vztah jde teprve tehdy, jestliže obdarovaný výslovně prohlásí, že dar přijímá, a obdarovaný se výslovně vzdá práva dar odvolat. [111] Oba projevy vůle musí být obsaženy na jedné listině. Nesplnění obligatorní písemné formy má za následek neplatnost darovací smlouvy.

Předmět daru musí být odevzdána obdarovanému po smrti dárce, zatížená je pozůstalost, neboť se jedná o zůstavitelův dluh. Obdarovaný může s darem disponovat již za dárcova života a může jej úplatně nebo bezúplatně převést, neboť je vlastně věřitelem. Předmětem daru může být jakákoli majetková hodnota, tedy i pohledávka dárce za obdarovaným.

Rakouské právo nevychází ve své koncepci darování pro případ smrti z římského „donatio mortis causa", ale z německého modelu „donatio post obitum", to znamená, že na tento vztah není nazíráno jako na darování vázané na podmínku spočívající v nastoupení právní události – smrti, ale jako na smlouvu s časovým omezením – tj. na smlouvu, jejíž účinnost nastává okamžikem smrti

[110] Blíže viz níže.
[111] Rummel, P.: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, 1. Band, zweite Auflage, Wien, 1990, str. 1472

dárce.[112] Právo na vydání předmětu daru je pohledávkou, která je splatná tímto okamžikem, obdarovaný je tedy věřitelem pozůstalosti a má přednostní postavení před obmyšlenými osobami z odkazů.

4.5 Fideikomisární substituce (svěřenecké náhradnictví)

Dalším zvláštním institutem dědického práva, jehož právní úpravu současný český občanský zákoník postrádá a jež souvisí s akcentací zásady autonomie vůle zůstavitele, je tzv. fideikomisární substituce neboli svěřenecké náhradnictví. Jeho právní úprava je stále obsažena v § 608 a násl. ABGB. [113]

Rakouské právo rozeznává dva typy náhradnictví, a to náhradnictví obecné a fideikomisární substituci. Náhradnictví obecné znamená, že zůstavitel určí pro případ, že některý z dědiců nenabude dědictví, dědice náhradního. V případě fideikomisární substituce zůstavitel určí svého dědice, současně však stanoví, že tento dědic je povinen dědictví v případě, který je ve fideikomisární substituci výslovně specifikován, přenechat dědictví dědici náhradnímu. Nejčastěji se v praxi objevuje náhradnictví mortis causa, zůstavitelův dědic nabude pozůstalost na celý svůj život, do své smrti, a „ náhradnímu dědici - poddědicovi" je pozůstalost deferována teprve po smrti předního dědice. Dožije-li se poddědic B smrti předního dědice A, nabude pozůstalostního jmění podle závěti zůstavitele Z jako jeho dědic, nikoli jako dědic předního dědice. Dochází tedy k transmisi dědického práva.[114]

Fidekomisární substituce může být založena projevem vůle zůstavitele, který zakáže svému závětnímu dědici, aby ohledně majetku, který mu přenechává, pořídil pro případ své smrti závětí. Rakouské právo tento případ nazývá „mlčky učiněnou fideikomisární substitucí" (§ 610 ABGB).

Přední dědic, který nabývá dědictví, jež je fideikomisární substitucí vázáno pro náhradního dědice, má tedy nepochybně zvláštní postavení. Dle rakouské práva se stává vlastníkem nabytých věcí, jeho vlastnické právo je však omezené

[112] Gschnitzer, F.: Österreichisches Erbrecht , Springer Verlag, Wien, 1983, str. 99
[113] Rummel, P.: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, 1. Band, zweite Auflage, Wien, 1990, str. 701
[114] Knapp, V.: Poznámky o fideikomisární substituci, AD NOTAM, 5/1995, str. 110-111

– jeho postavení tak v podstatě odpovídá postavení oprávněného držitele. Jeho autonomie vůle, jež byla plně zaručena zůstaviteli, je tedy projevem vůle zůstavitele učiněným v souladu se zákonem, omezena. Protože předmětem dědictví bývají často věci dlouhodobější povahy, je nutné se pozastavit i nad otázkou, v jaké míře může zůstavitel určit náhradní dědic, tj. zda existuje určité omezení fideikomisární substituce.

V praxi může dojít k situaci, kdy zůstavitel odkáže svému dítěti nemovitost s tím, že po jeho smrti to musí zdědit jeho prvorozený potomek a po něm opět prvorozený potomek atd. Je tedy zřejmé, že fideikomisární substituce musí být určitým způsobem ohraničena, neboť bez stanovené hranice by tak mohl zůstavitel svou vůlí „znehodnotit" vlastnické právo k určité věci „jednou provždy". Rakouský obecný zákoník občanský neobsahuje žádné ohraničení, pokud zůstavitel určuje za náhradní dědice své současníky (ve smyslu věkovém). Hranice je však striktně dána, pokud se fideikomisární substituce vztahuje na ty osoby, které nebyly v době sepsání závěti ještě zrozeny. U nich se může v případě, jsou-li předmětem dědictví peněžité částky a věci movité, svěřenecké náhradnictví určit až do druhého stupně. Jsou-li předmětem odkazu věci nemovité, může být náhradní dědic určen maximálně do prvního stupně (§§ 611 a 612 ABGB).

4.6 Renunciační smlouva

V rakouském právu zůstala v ustanovení § 551 ABGB zachována také právní úprava tzv. renunciační smlouvy neboli smlouvu o vzdání se dědictví (Erbverzicht). Renunciační smlouva může být uzavřena pouze se zůstavitelem tím, kdo může nakládat se svým dědickým právem. Smlouva musí mít formu notářského zápisu nebo soudního protokolu. Vzdání se dědictví se vztahuje jak na dědický podíl ze zákona, tak na povinný podíl. Není-li ve smlouvě ujednáno něco jiného, působí takové zřeknutí se dědictví i na potomky. Předmětem renunciační smlouvy může být i pouze právo povinný podíl nebo právo na odkaz.

4.7 Přijetí, odmítnutí dědictví, okamžik nabytí dědictví v rakouském právu, odpovědnost za dluhy

Rakouské právo nespojuje okamžik nabytí dědictví s okamžikem smrti zůstavitele, jak tomu činí právo české, naproti tomu vychází stále z jednotlivých teorií ležící pozůstalosti (Ruhende Nachlass).

K tomu, aby dědic nabyl pozůstalost je třeba tzv. dědické přihlášky (Erbserklärung), která je obecně chápána jako jednostranné a neodvolatelné prohlášení o přijetí dědictví (§ 799 ABGB). V širším slova smyslu může být dědickou přihláškou rozuměn jak projev vůle směřující k nabytí dědictví – přijetí dědictví (Antretung), tak projev vůle směřující k odmítnutí dědictví (Ausschlagung). Konkrétní právní úprava dědické přihlášky je obsažena v zákoně o soudním řízení ve věcech nesporných č. 111/2003 (Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren außer Streitsachen – AußStrG). Přijetí dědictví může být učiněno písemně nebo ústně do protokolu, lze jej učinit pouze výslovně. K přijetí dědictví prostřednictvím zástupce je třeba zvláštní plné moci.

Před přijetím dědictví se na pozůstalost hledí tak, jako kdyby byla dosud v držení zůstavitele. Přijetím dědictví vstupuje dědic do postavení zůstavitele, vůči třetím osobám vystupují zůstavitel a dědic, který dědictví přijal jako jedna osoba (§ 547 ABGB). Přijetí dědictví je možné učinit bezvýjimečně nebo s tzv. výhradou právního dobrodiní soupisu (§ 800 ABGB). Při bezvýjimečném přijetí dědictví odpovídá dědic za pozůstalost celým svým majetkem, při přijetí s výhradou právního dobrodinní soupisu odpovídá dědic za pozůstalost celým svým majetkem, ale pouze do výše nabytého dědictví.

Dědic má právo dědictví odmítnout výslovným projevem vůle učiněný ústně do protokolu nebo písemně. Odmítnutí dědictví je třeba odlišovat od vzdání se dědictví renunciační smlouvou, odmítnutí nemá žádné účinky vůči potomkům dědice, jenž se dědictví vzdal.

Rakouské právo dále rozeznává pojem odevzdání dědictví (Einantwortung), k němuž dochází poté, co byl dědic, který podal dědickou přihlášku, uznán (§ 819 ABGB). I když dědic vstupuje do postavení zůstavitele již přijetím dědictví,

až do odevzdání dědictví je pozůstalost stále oddělena od jeho majetku. Dluhy za pozůstalostí mohou být uspokojeny pouze z pozůstalosti.

Odevzdáním dědictví se pozůstalost spojuje s majetkem dědice. Přijetím dědictví dědic přejímá i odpovědnost za závazky zůstavitele a rakouské právo v této souvislosti klade důraz na odlišení dvou „nebezpečných" situací:

a) nebezpečí, které vzniká při přijetí předluženého dědictví, pro dědice a jeho věřitele a
b) nebezpečí, které vzniká pro zůstavitelovy věřitele, přijetím dědictví předluženým dědicem.

Dědic, který dědictví přijímá, se může ochránit před nepříznivými důsledky přijetí předluženého dědictví prostřednictvím výhrady právního dobrodiní soupisu spojené se „svoláním pozůstalostních věřitelů (konvokace věřitelů – Gläubereinberufung). Věřitelé se naproti tomu mohou před nepříznivými důsledky nabytí pozůstalosti předluženým dědicem prostřednictvím „oddělení pozůstalosti od jmění dědice (separatio bonorum)".

Dědic, který přijme dědictví bezpodmínečně, odpovídá za dluhy zůstavitele celým svým majetkem. Dědic, který přijme dědictví s výhradou právního dobrodiní soupisu, pak ručí, jak již bylo výše naznačeno celým svým majetkem, ale pouze do výše nabytého dědictví. Právní úprava provedení soupisu je obsažena v AußStrG, soupis pořizuje soudní komisař.

Svolání pozůstalostních věřitelů se děje soudní vyhláškou v průběhu dědického řízení, jíž jsou věřitelé vyzváni, aby se ve stanovené lhůtě přihlásili (§ 814 ABGB). Svoláním věřitelů dochází ze zákona k odkladu splatnosti jejich pohledávek, dědic si prostřednictvím tohoto svolání může učinit představu o stavu zůstavitelových pasiv. Za závazky zůstavitele, jejichž věřitelé se nestihnou přihlásit, odpovídá jen, zbyla-li mu z pozůstalosti po uspokojení všech přihlášených věřitelů ještě aktiva. V návaznosti na výsledek konvokace:

a) dědic zjistí, že dědictví není předluženo – uhradí dluhy v plné výši,
b) dědic zjistí, že dědictví je předluženo – v takovém případě může podat dědic návrh na konkurs pozůstalosti. I když nepodá návrh na konkurs, je dědic povinen uspokojit věřitele dle výše dědictví podle jejich zákonného pořadí, které by jinak měli při konkursu.

Uspokojí-li dědic některé věřitele před ukončením lhůty, jež byla soudní vyhláškou ke svolání pozůstalostních věřitelů stanovena, nebo uspokojí-li některé věřitele bez ohledu na výsledek svolání věřitelů, je povinen poté uspokojit i věřitele, kteří se nestihli přihlásit v soudem stanovené lhůtě a to v tom rozsahu, ve kterém by byli uspokojeni, kdyby k porušení povinnosti dědice nedošlo.

Oddělení pozůstalosti může do odevzdání dědictví navrhnout kterýkoli z pozůstalostních věřitelů. Jestliže dojde k podání tohoto návrhu, pozůstalost musí být složena do soudní úschovy nebo jí musí být ustanoven kurátor. Stav tohoto oddělení pozůstalosti setrvá až do uspokojení pohledávek nebo do jejich zajištění.

Je-li více dědiců, kteří přijalo dědictví bezpodmínečně, zakládá rakouské právo na rozdíl od práva českého, jejich solidární odpovědnost za závazky zůstavitele. Mezi sebou se pak dědicové vypořádají dle nabytých dědických podílů. Přijali-li dědicové dědictví s výhradou právního dobrodiní soupisu, odpovídají za závazky rovněž solidárně, to však jen do odevzdání dědictví. Po odevzdání dědictví odpovídá každý z dědiců za závazky nepřevyšující výši dědictví jen podle poměru jím nabytého dědického podílu (§ 821 ABGB).

Rakouské právo tedy zjevně více dbá na ochranu zůstavitelových věřitelů než právo české. Zcela logicky zakládá v průběhu dědického řízení solidární odpovědnost dědiců za závazky zůstavitele, navíc pak také výslovně upravuje právo věřitele vést exekuci proti jednotlivým věcem z pozůstalosti ještě před odevzdáním dědictví dědici, a to za podmínky, že dědic může s danou věcí dle soudního rozhodnutí již volně disponovat (§ 822 ABGB).

4.8 Stát v roli právního nástupce v rakouském právu

Stát může být v Rakousku, stejně jako v České republice, ustanoven dědicem jen ze závěti. Rovněž tak rakouské právo stejně jako právo české, upravuje odúmrť, tj. situaci, kdy není dědiců, kteří by mohli dědictví převzít. Dle rakouského obecného zákoníku občanského, není-li dědiců nebo nechtějí-li tito dědictví přijmout, považují se za dědice přiměřeně osoby oprávněné z odkazu (§ 726 ABGB). Teprve, není-li ani těchto, připadá dědictví jako odúmrť státu

(§ 760 ABGB). Stát v takovém případě nemá postavení dědice, nepřechází na něj patentová práva ani nároky z životního pojištění zůstavitele.

Připadne-li dědictví státu jako odúmrť, odpovídá stát také za závazky zůstavitele. Jeho postavení je přitom stejné jako postavení dědice, který přijal dědictví s výhradou právního dobrodiní soupisu.

Odúmrť je v Rakousku velmi výjimečnou záležitostí, dle publikace Gschnitzera Österreichisches Erbrecht došlo např. v roce 1983 v Rakousku k odúmrtí pouze v 269 případech při 6207 úmrtích, z toho u 266 případů se jednalo o velmi chudé zůstavitele.[115]

[115] Gschnitzer, F.: Österreichisches Erbrecht, Springer Verlag, Wien, 1983, str. 26

5. Právní úprava dědění ze zákona v návrhu nového občanského zákoníku

5.1 Vývoj kodifikace občanského práva jako celku od zákona č. 40/1964 Sb. k návrhu paragrafového znění nového občanského zákoníku

Po událostech z listopadu 1989 bylo vzhledem k změněným společenským, politickým a hospodářským podmínkám zcela zřejmé, že platný občanský zákoník novým poměrům nemůže vyhovět. Z jeho osmi částí byly relativně použitelné sotva tři, a to ještě za podmínky jejich podstatných změn. Za této situace se přistoupilo k nouzovému řešení, tj. k urychlené a obsáhlé novelizaci občanského zákoníku s cílem provizorně vyřešit tehdy aktuální nedostatky do doby celkové rekodifikace občanského práva. Řešením byla obsáhlá novela přijatá jako zák. č. 509/1991 Sb. Tato novela však ve skutečnosti přispěla ke konzervaci dosavadní koncepce socialistického právního systému v soukromoprávní oblasti. Zlepšení přinesla jen mírné, a to zejména tím, že změnila ustanovení o věcných právech a obligacích tak, aby se aspoň částečně přiblížila evropské konvenci. Zásadní a podstatné, byť jen dílčí, změny představovalo odstranění úpravy rozlišující různé formy vlastnictví a nahrazení ustanovení o službách úpravou obecných obligačních institutů a jednotlivých smluvních typů. Odstraněny byly také nejkřiklavější projevy socialistické právní terminologie vytvořené v 60. letech. Dodnes je však občanský zákoník ovládán mnoha principy, které jsou na hony vzdálené moderním evropským kontinentálním kodexům. Pro příklad uvedu ty nejkřiklavější projevy pozůstatků socialistické legislativy.

Občanský zákoník byl postaven na myšlence jednoty zájmů společnosti a jednotlivce (zájmy jednotlivce byly podřízeny zájmům společnosti).

Vadu právního úkonu stíhá obč. zák. ve většině případů absolutní neplatností (§ 37 až 40), na rozdíl od evropských kontinentálních úprav vycházejících ze zásady relativní neplatnosti, kdy je ponecháno na vůli dotčené osoby zda se neplatnosti dovolá.

Další takovou zásadou občanského zákoníku je zásada rovnosti subjektů v majetkových vztazích (§ 2). Přitom základ konstrukce soukromého práva není

v principu rovnosti, ale v principu autonomie vůle. Příkladem budiž odmítnutí právní relevance zůstavitelových podmínek a příkazů v závěti.

V průběhu 90. let 20. století a v prvních letech 21. století byl občanský zákoník novelizován více jak třemi desítkami novel. Ty sledovaly zejména aproximaci našeho občanského práva směrnicím EU a evropským standardům. Žádná z nich však významem ani rozsahem nepřekonala novelu č. 509/1991 Sb.

První rekodifikační pokus se uskutečnil ještě za existence Československa před rokem 1993, kdy byl na úřadu vlády ČSFR vypracován pod vedením profesorů V. Knappa a K. Planka návrh paragrafového znění občanského zákoníku. Po rozdělení federace další práce na tomto projektu v ČR ustaly.

V polovině 90. let minulého století byl pod záštitou Ministerstva spravedlnosti ČR vypracován návrh koncepce nového občanského zákoníku, publikovaný i v odborném tisku.[116] Práce na tomto návrhu později rovněž ustaly. Projekt nebyl doveden ani do stádia věcného záměru.

Z rozhodnutí ministra spravedlnosti O. Motejla z ledna 2000 byly práce na přípravě nového občanského zákoníku obnoveny, resp. zahájeny jako nové bez přímé vazby na předchozí dva pokusy. Na tomto podkladě byl vypracován věcný záměr rekodifikace, který byl schválen vládou 18. dubna 2001.[117] Z tohoto věcného záměru vychází předkládaný návrh paragrafového znění občanského zákoníku.[118]

Návrh sleduje celkový příklon k evropským kontinentálním konvencím. Základním ideovým zdrojem rekodifikace je vládní návrh občanského zákoníku bývalého Československa z r. 1937, který nebyl jako zákon přijat kvůli událostem následujícím po mnichovské dohodě. Vycházel totiž z rakouského obecného zákoníku občanského (ABGB) z r. 1811 v konfrontaci s novějšími evropskými zákoníky, zejména německým a švýcarským.

Návrh občanského zákoníku vychází z ideje, že funkční určení soukromého práva je sloužit člověku jako prostředek k prosazování jeho svobody. Za

[116] Návrh koncepce občanského zákoníku, Právní praxe č. 5-6/1996, XLIV. Ročník, str. 363 - 368
[117] Návrh koncepce občanského zákoníku, Právní praxe č. 1-2/2001, XLIV, str. 61 – 37
[118] www.juri§tic.cz, návrh nového občanského zákoníku, viz rovněž Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva, Praha, Linde, 2001

základní princip soukromého práva tak pokládá princip autonomie vůle subjektů a nikoli rovnost osob, jak je to dosud.

5.2 Právní úprava dědění de lege ferenda – obecná charakteristika

Návrh nového občanského zákoníku obsahuje právní úpravu dědického práva v hlavě třetí části třetí. Navrhovaná právní úprava je rozčleněna do 234 ustanovení, jež jsou rozdělena do sedmi dílů (právo na pozůstalost, pořízení pro případ smrti, odkaz, zákonná posloupnost, povinný díl – započtení na povinný díl a dědický podíl, právo některých osob na zaopatření, přechod pozůstalosti na dědice).

Ve své rigorózní práci jsem se zabývala vybranými instituty dědického práva a zejména zákonnou posloupností dědickou. S ohledem na rozsah nové právní úpravy dědického práva se jí ve své práci nemohu dopodrobna zabývat, i když je bezesporu zajímavé sledovat změny, které nás v budoucnu v této oblasti čekají. Nová úprava dědického práva bude oproti té současné natolik rozsáhlá, že by vydala na samostatné téma rigorózní práce. Takže jen stručně nastíním oblasti, které budou v souvislosti s novou kodifikací občanského zákoníku poznamenány změnou a které také nejvíce navazují na témata zpracovávaná v této práci.

Navrhovaná právní úprava dědického práva vychází z jiných principů než právní úprava dosavadní. V nových ustanoveních je posílena především autonomie vůle zůstavitele, zejména, pokud jde o úpravu dědění ze závěti a vydědění, zároveň však bude brán zřetel i na zájmy zůstavitelovy rodiny, rozšířen bude okruh zákonných dědiců, obnoveny budou instituty dědické smlouvy, odkazu, dědického nástupnictví a vykonavatele závěti. Nebude zřejmě obnoven institut ležící pozůstalosti (heredita iacens), příznačný pro dědické právo platné v českých zemích před r. 1950.

Nový občanský zákoník také pojmově rozlišuje pozůstalost a dědictví. Pozůstalost bude definována jako majetek zanechaný zůstavitelem, který může přejít na dalšího vlastníka (ať již cestou dědění nebo odúmrtí), dědictví jako majetek přejímaný po zůstaviteli jeho dědici. Změn dozná i právní úprava dědické nezpůsobilosti. Z dědictví bude vyloučen, kdo se vůči zůstaviteli, jeho předku, potomku nebo manželu dopustí činu povahy úmyslného trestného činu

(podmínkou dědické nezpůsobilosti tedy nebude odsouzení pro tento čin), jestliže mu jej zůstavitel neprominul (§ 1262 návrhu paragrafového znění nového OZ – dále jen návrhu)[119]. Nově bude z dědictví vyloučen nejen ten, kdo se dopustí zavrženíhodného jednání proti zůstavitelově poslední vůli, ale i ten, kdo zůstavitele k projevu poslední vůle donutí nebo lstivě svede, a rovněž ten, kdo projevení zůstavitelovy poslední vůle překazí.

Připravovaný občanský zákoník také opětovně do českého práva zavádí možnost zřeknutí se dědictví smlouvou se zůstavitelem sepsanou ve formě veřejné listiny, kterou znalo naše právo do roku 1964. Pro případ, že zůstavitel bude mít zákonné dědice avšak nikoli nepominutelné, umožní se mu, aby v listině se stejnými formálními náležitostmi jako závěť prohlásil, že pozůstalost nenabudou (tzv. negativní závěť).

Úprava dědění ze závěti bude v podstatě zachována, dojde však k průlomu upravujícímu absolutní přednost závětních dědiců před zákonnými, a to tak, že odpadne-li některý ze závětních dědiců, přiroste jeho podíl ostatním závětním dědicům, avšak pouze za podmínky, že zůstavitel povolá závětí několik dědiců za současného vyjádření, že si přeje, aby jim připadla pozůstalost celá (§ 1282 a násl. návrhu).

Rovněž tak bude upraveno náhradnictví. Do nové úpravy bude vtělen institut obecného náhradnictví (tzn. zůstavitel závětí určí, kdo bude dědit v případě, že povolaný dědic se nedožije zůstavitelovy smrti, či se jí dožije, ale nebude s to dědit pro nezpůsobilost, nebo dědictví odmítne apod.). Bude obnoven i institut svěřenského nástupnictví neboli fideikomisární substituce, (tzn. zůstavitel závětí určí, kdo bude dědit po závětním dědici), ačkoli se rekodifikační komise ještě před několika měsíci klonila k závěru opačnému. [120]

5.3 Úprava zákonné posloupnosti dědické – návrh právní úpravy de lege ferenda

V navržené systematice zákona narozdíl od současné předchází úprava dědění na základě dědické smlouvy nebo závěti úpravě dědění ze zákona. Důvodem pro

[119] Znění – březen 2007

[120] Blíže k návrhu nového občanského zákoníku viz Eliáš, K., Zuklínová, M.: Návrh občanského zákoníku (část první až čtvrtá), návrh pracovní komise, Ministerstvo spravedlnosti, 2005

tuto změnu je fakt, že dědění z dědické smlouvy či ze závěti má přednost před děděním ze zákona. Nový občanský zákoník obsahuje v dílu čtvrtém hlavy třetí části třetí právní úpravu zákonné posloupnosti, na níž pak navazuje právní úprava povinného dílu, započtení na povinný díl a na dědický podíl (díl pátý) a právo některých osob na zaopatření (díl šestý). Právní úprava přechodu pozůstalosti na dědice je pak upravena v dílu sedmém.

K zákonné posloupnosti dědické dochází, nedojde-li k posloupnosti podle dědické smlouvy nebo podle závěti. Nový občanský zákoník zachovává systém dědických skupin (tříd), ale v určité modifikované podobě. V současné sobě rozeznává návrh pět dědických tříd, přičemž okruh zákonných dědiců bude rozšířen na úroveň existující v našem dědickém právu před její redukcí v r. 1950.

V prvé skupině budou k dědictví povolání potomci zůstavitele, a to na prvém místě jeho děti. Pokud některému ze zůstavitelových dětí nevznikne právo na dědictví, přechází jeho podíl na jeho potomky, mezi něž se rozdělí rovný dílem. Stejný díl z dědictví jako každému z dětí náleží i manželovi, popř. registrovanému partnerovi zůstavitele.

V druhé skupině dědí zůstavitelovi rodiče, manžel nebo registrovaný partner zůstavitele a osoby trvale (nejméně jeden rok) žijící se zůstavitelem ve společné domácnosti. Dědění v prvé a druhé skupině je navrženo shodně se stávající úpravou (§ 473 – 474 platného obč. zák.).

Ve třetí dědické skupině dědí rovným dílem zůstavitelovi sourozenci a tzv. osoby spolužijící.

Ve čtvrté skupině dědí prarodiče zůstavitele a nedědí-li žádný z nich, pak dědí rovným dílem jejich děti.

Pátá dědická skupina pamatuje na prarodiče rodičů zůstavitele, tj. dědí zůstavitelovi pradědové a prababy. K takovéto úpravě zákonodárce přistoupil z důvodu nutnosti přihlédnout ke stále se prodlužující délce lidského života na straně jedné a k četnosti případů náhlé a někdy i hromadné smrti mladých lidí nebo lidí středního věku (např. v důsledku dopravní havárie, zločinu apod.). Takovéto případy se zřejmě nebudou vyskytovat často, ovšem je spravedlivější pamatovat v takových případech na přežívající prarodiče rodičů zůstavitele, než přiřknout dědictví cestou odúmrti státu.

V § 1412 návrhu je pak upraveno několikeré příbuzenství, přičemž platí, že je-li někdo zůstavitelem příbuzný z více než jedné strany, má z každé strany dědické právo, které by mu náleželo jako příbuznému z této strany.

Rovněž tak poskytuje nová právní úprava ochranu nepominutelným dědicům, jimž dle § 1413 navrhovaného paragrafového znění náleží z pozůstalosti povinný díl.[121] Nepominutelnými dědici jsou obdobně jako nyní děti zůstavitele a nedělí –li, pak jejich potomci. Mění se ale výše povinného dílu, nezletilým potomkům bude nadále náležet pouze ¾ jejich zákonného dědického podílu a zletilým tolik, kolik by činila jeho jedna třetina. Jako povinný díl může být zanechán dědický podíl nebo odkaz (§ 1415 navrhovaného paragrafového znění). K nařízení zůstavitele, která omezují povinný díl, se nepřihlíží.

V souladu s právní úpravou ochrany nepominutelného dědice pak konstruuje nový občanský zákoník vydědění jako vyloučení práva na povinný díl. Důvody vydědění zůstávají víceméně stejné jako v aktuální právní úpravě, pouze nadále bude možné vydědit pro odsouzení pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze. Stejně jako v rakouském právu pak bude možné také vydědit dědice i pro zadlužení nebo marnotratnost, jestliže bude obava, že se pro potomky nezachová jeho povinný díl, ale to pouze tak, že povinný díl připadne potomkům vyděděného dědice.

Nově je ale výslovně upraveno, že neopomenutelný dědic nemá nárok na podíl z pozůstalosti (proto také ne na „dědický podíl"), ale jen na peněžní částku rovnající se hodnotě jeho povinného dílu.

Připravovaný občanský zákoník se inspiruje rakouskou právní úpravu i dílu šestém hlavy třetí třetí části, kde je upraveno právo některých osob na zaopatření. Ten, kdo by jinak byl nepominutelným dědicem, ale nemá právo na povinný díl, má právo na nutnou výživu, pokud není schopen se sám živit a takové výživy se mu nedostává (§ 1436 navrhovaného paragrafovaného znění). Právo na nutné zaopatření náleží i pozůstalému manželu, který se zůstavitelem sdílel společnou domácnost, a to až do uzavření nového manželství, pokud se není schopen sám živit a nedostává se mu zaopatření jinak.

[121] Nová právní úprava také rozlišuje „dědický podíl" a „povinný díl", obdobně jak tomu činí právní úprava rakouská. Viz kapitola 9 této práce.

6. Zhodnocení současné právní úpravy dědického práva a závěrečné úvahy de lege ferenda

Ve své práci se poměrně rozsáhle zabývám historickým vývojem dědického práva, se zaměřením na zákonnou posloupnost dědickou, od jeho kořenů až po současnou úpravu na území české republiky. V jejích jednotlivých částech jsem nastínila klady a zápory aktuální právní úpravy a stručně jsem uvedla právní úpravu rakouskou. V této závěrečné kapitole své práce bych tedy chtěla stručně shrnout, které aspekty současné právní úpravy považuji za problematické a jak by dle mého názoru mohla vypadat právní úprava dědění v budoucnu. S ohledem na to, že dnes již existuje i návrh paragrafového znění nového občanského zákoníku, naskytla se mi příležitost při mých závěrečných úvahách de lege ferenda konfrontovat s mými názory i možnou budoucí právní úpravu.

Jedním z největších nedostatků aktuální právní úpravy, který byl v této práci několikrát připomenut, je její přílišná strohost, která je stále ještě pozůstatkem „předrevolučního" zákonodárství. V předcházející kapitole jsem uvedla, že v navrhované právní úpravě nového občanského zákoníku je dědickému právu věnováno 234 ustanovení. Z tohoto pohledu by se mohl zdát, že jde o krok směrem dopředu, ovšem nemohu se nepozastavit nad otázkou, zda není navrhovaná právní úprava bohužel zase až extrémně rozsáhlou. Nejsem si jistá, zda je česká společnost, na dle mého názoru příliš kasuistický, návrh nového občanského zákoníku připravena. Je pravdou, že současná právní úprava dědického práva má k dokonalosti a propracovanosti daleko, na druhou stranu ale na řadu jejích nedostatků našla odpověď odborná praxe. Kam bude směřovat české právo, jestliže se nový občanský zákoník snaží podchytit všechny aspekty a souvislosti každého právního problému? Obávám se této situace, neboť je bohužel již známo, že chce-li česká právnická veřejnost v zákoně mezeru najít, tak ji tam najde. Nemohu k tomuto ještě nedodat, že i v rámci sestavování mé práce se počet ustanovení v navrhovaném občanském zákoníku stále zvyšoval a není ani v tuto chvíli jasné, zda je nyní již počet ustanovení o dědickém právu konečný.

Při studiu návrhu nového občanského zákoníku jsem si v řadě případů nebyla jistá samotným významem konkrétního ustanovení a rovněž nesouhlasím s opětovným zaváděním starší terminologie, jež dle mého názoru bude v „zaběhnuté" právnické praxi působit velký zmatek.

Za největší nedostatek aktuální právní úpravy považuji vedle již připomenuté stručnosti, příliš úzký rozsah dědických skupin. Domnívám se, že česká moderní společnost již dozrála k názoru, že by měl být především podporován přechod práv zemřelého na právní nástupce z řad osob mu blízkých. V této souvislosti proto pozitivně hodnotím, že návrh nové právní úpravy okruh zákonných dědiců rozšiřuje, ostatně tak, jak tomu činil i rakouský obecný zákoník občanský. I v nové právní úpravě však zůstává polemickou otázkou problematika dědického podílu spolužijícího sourozence, který má vždy nárok jen na jeden dědický podíl. Domnívám se, že pokud tento sourozenec pečuje např. o dlouhodobě nemocného zůstavitele, měl by být oproti ostatním sourozencům zvýhodněn. Není dobré spoléhat v tomto případě na závěť, protože zůstavitel může být omezen ve způsobilosti k právním úkonům, mezi které patří i závěť.

Za jeden z nejvýraznějších otazníků současného českého dědického práva ale považuji problematiku právní úpravy postavení manžela jako dědice ze zákona. V deváté kapitole této práce jsem uvedla, jak se s postavením manžela jako zákonného dědice vypořádala rakouská právní úprava. V té má manžel zvláštní postavení vedle dědiců – příbuzných, jejichž pořadí a podíly jsou pak upraveny dle jednotlivých dědických skupin. Při studiu materiálů a literatury při sestavování této práce jsem se snažila nalézt důvod pro to, proč se zákonodárce v roce 1950 od této koncepce právní úpravy postavení manžela odklonil. Nový občanský zákoník v mnoha směrech z rakouské právní úpravy vychází, v případě postavení manžela jako zákonného dědice tomu však tak není. Pouze manželovi přiznává právo na nezbytné zaopatření po smrti zůstavitele, a to jen v případě, že žil se zůstavitelem ve společné domácnosti. Rovněž tak dle § 1438 navrhovaného paragrafového znění přechází na pozůstalého manžela vlastnické právo k věcem, které tvoří základní vybavení rodinné domácnosti, a to i když není dědicem.

I když nejsem zastáncem výraznějších změn „již zaběhnuté právní úpravy", domnívám se, že postavení manžela v případě zákonné posloupnosti dědické, by mělo nalézt zvláštní právní úpravu, tak jak je tomu v rakouském právu. Manželovo postavení by tak v případě, že by např. měl nárok vždy na 1/3 pozůstalosti, bylo výrazněji jistější a dle mého názoru by také mohlo přispět k rovnováze vztahů mezi manželi a jejich potomky. Takováto právní úprava by tak chránila manžela zůstavitele např. v situaci, kdy by až při dědickém řízení zjistil, že zůstavitel – jeho manžel měl mimo manželství, v kterém se narodily čtyři děti, dalších šest dětí – manžel by v takovém případě měl nárok pouze na 1/11 dědictví.

Rovněž tak by mohlo přispět k rychlejšímu řešení rozpadlých manželství – z vlastní zkušenosti znám případ, kdy manžel nežil se svou manželkou déle než 15 let ve společné domácnosti, měl novou partnerku, se kterou měl i dalšího potomka. Poté, co se dozvěděl, že je vážně nemocný, chtěl i ihned svou rodinnou situaci řešit, jeho manželka však k rozvodu nedala souhlas a celou záležitost tak uměle prodlužovala. Po smrti manžela měla veškeré nároky ze zákona, zatímco jeho družka nebyla k dědění vůbec povolána. Domnívám se, že při stanovení výše dědického podílu manžela ze zákona si bude každý více vědom následků takovýchto situací.

Problémy v praxi vyvolává i právní úpravy ochrany nepominutelných dědiců. Souhlasím plně s jejím principem, tj. výslovným zakotvením práva potomků zůstavitele, tj. osob, ke kterým má zůstavitel i vyživovací povinnosti, na určitou ochranu v případě smrti jejich předka. Představme ale situaci, kdy je závětnímu dědici odkázán např. byt, nepominutelný dědic se dovolá neplanosti závěti v odpovídající části – pak může nastat situaci, kdy se bytová jednotka, jež měla být ve výlučném vlastnictví závětního dědice, stane předmětem podílového spoluvlastnictví závětního dědice a dědice nepominutelného. Je zřejmé, že takto nastalá situace nebude vyhovovat ani závětnímu ani nepominutelnému dědice a je možné, že budou muset řešit zrušení a vypořádání spoluvlastnictví soudní cestou, což je zdlouhavé a nákladné.

Proto opět pozitivně hodnotím navrhovanou právní úpravu, dle které má nepominutelný dědic nárok na povinný díl, jenž je ale vždy vyplacen v penězích.

Závětní dědic tak může nabýt dědictví, jež mu bylo odkázáno, ale s povinností uhradit povinný díl nepominutelnému dědici. Rozhodnutí uhradit jej prodejem nabytého dědictví je však již jeho svobodným, zákonem nepodmíněným rozhodnutím. Této povinnosti se závětní dědici mohou zprostit odmítnutím dědictví.

Tato rigorózní práce také upozornila na některé další problematické aspekty právní úpravy přechodu práv na dědice jako celku. Jednou z nejdůležitějších otázek dědického práva, je dostatečné zakotvení autonomie vůle zůstavitele, jenž by měl mít co nejširší možnost o svém majetku pro případ smrti svobodně a vážně pořídit. Současná právní úprava zakotvuje právo pořídit o majetku testamentem, autonomie vůle zůstavitele je však omezena poměrně striktní právní úpravou neopomenutelných dědiců. Chybí právní úprava dědické smlouvy i náhradnictví.

Z toho, co bylo již výše uvedeno o navrhované právní úpravě, však mohu zhodnotit, že zásada autonomie vůle bude prosazována ve vyšší míře, než je tomu dosud. Její důraznější uplatňovaní je znatelné nejen v rozšíření dědických titulů o dědickou smlouvu, ale i v „navrácení" se k tradičním institutům odkazu a obecného náhradnictví. Dle § 1765 návrhu nového občanského zákoníku se připouští i darování pro případ smrti.

Výrazným krokem jež by měl napomoci odstranit současné praktické problémy při aplikaci platného a účinného občanského zákoníku, je již zmiňovaná navrhovaná výslovná právní úprava dědické smlouvy a rovněž tak navrhovaná právní úprava renunciační smlouvy. Důsledky jejich absence v dnešním českém právu lze demonstrovat na následujících příkladech.

Zůstavitel za svého života daruje 1. z neopomenutelných dědiců nemovitost s tím, že druhou nemovitost přibližně stejné ceny odkáže závětí 2. neopomenutelnému dědici s příkazem započíst 1. neopomenutelnému dědici dar na jeho dědický podíl. V případě, že mezi obdarováním a smrtí zůstavitele uběhne několik desítek let (což není vůbec výjimečný případ), poměr hodnot nemovitostí bude často stále stejný avšak rozdíl v ceně v době darování a při projednání dědictví, bude natolik velký, že dar započtený na podíl 1. neopomenutelného dědice bude zdaleka nedostatečný a 1. neopomenutelný dědic

bude moci klidně namítnout relativní neplatnost závěti.. Přitom 1. neopomenutelný dědic byl zvýhodněn již za života (měl tak zajištěné bydlení), zatímco 2. musel „čekat až na úmrtí zůstavitele." Zůstavitel tak, pokud se nechce vzdát vlastnického práva k druhé nemovitosti již za života a chce mít jistotu, že druhý dědic nebude zkrácen, nemá prakticky možnost tuto situaci právně ošetřit.

Ještě typičtější a markantnější je situace, kdy se spoludědici vzdají svých podílů ve prospěch jednoho z dědiců. Např. v dědickém řízení po zůstaviteli se zřeknou manželka se synem v dohodě o vypořádání dědictví domu zůstavitele ve prospěch dcery, která si potřebuje zajistit bydlení pro svou rodinu. Podle naší platné právní úpravy však nelze ošetřit, aby v případě dědění po manželce, tedy matce sourozenců, přešel její druhý dům na syna, který se zřekl společně s matkou dědictví po otci ve prospěch své sestry. Přitom obecný zákoník občanský připouštěl smluvní vzdání se i jen určité věci. Situace se pak v praxi řeší náhradním a nedokonalým způsobem, kdy manželka ustanoví v závěti dědicem svého domu syna a dceru požádá s ohledem na to, že se jí již za života matky dostalo majetkového vyrovnání, aby závěť v plném rozsahu respektovala. Jde však v podstatě jen o morální výzvu. Je též možné, aby matka vydala synovi dlužní úpis, který pak syn event. předloží v dědickém řízení. Obě cesty jsou však velmi nedokonalé, proto doufám, že nový občanský zákoník bude pro řešení těchto vztahů výrazným přínosem.

Na druhé straně ale, co se týče speciální úpravy dědické smlouvy uzavřené mezi manžely, nejsem si jista, zda půjde o krok kupředu. Za situace tak vysoké rozvodovosti manželství v ČR se mi úprava obsažená v § 1365[122] návrhu nového občanského zákoníku jeví poněkud problematickou. Lze předpokládat, že ve většině případů nebudou mít rozvedení manželé zájem, aby dědická smlouva uzavřená za trvání manželství zůstala účinnou, ba právě naopak. Rozvede – li soud manžele podle § 24a zákona o rodině, bude pak postaven před mnohdy složité procesní dokazování příčin rozvratu manželství v řízení o zrušení dědické smlouvy

[122] § 1365 odst. 1 návrhu občanského zákoníku - znění březen 2007 – rozvodem manželství se neruší práva a povinnosti z dědické smlouvy, ledaže dědická smlouva určí něco jiného. Po rozvodu manželství se každá strana může domáhat, aby dědickou smlouvu zrušil soud. Soud návrhu nevyhoví, směřuje – li proti tomu, kdo nezapříčinil rozvrat manželství a s rozvodem nesouhlasil.

V průběhu studia materiálů a podkladů pro vypracování této práce mě také velmi zaujal institut tzv. fideikomisární substituce tj. svěřenského náhradnictví, kterým se podrobněji zabývám v části 1. 4 své práce. Úprava tohoto institutu byla obsažena již v o. z. o. z roku 1811. Možnost využívání institutu fideikomisární substituce při zřizování závěti vzala za své dnem 1. 1. 1951, kdy nabyl účinnosti zákon č. 141/1950 Sb. V souladu se zásadami jakými byl ovládán, bylo vyloučeno, aby osud zděděného majetku byl závislý na nějaké budoucí nejisté události. Stejně tak současný občanský zákoník č. 40/1964 Sb. v § 478 stanoví, že jakékoli podmínky připojené k závěti nemají právní následky. Přitom platný rakouský občanský zákoník ABGB nadále úpravu fideikomisární substituce obsahuje v § 608 a násl. Současná rakouská úprava je v podstatě stejná jako v obecném zákoníku občanském. Domnívám se, že znovuzavedení tohoto institutu do našeho právního řádu by bylo velmi prospěšné. Dnes existuje spousta případů, kdy spoludědici souhlasí s tím, aby jeden z dědiců např. převzal nemovitost, ale pod podmínkou, že ji tento nesmí za svého života zcizit. Počítají tak třeba s tím, že po smrti dědice přejde vlastnictví např. na jejich děti, či na ně samotné. Typicky se jedná o případy, kdy jsou dva sourozenci, z nichž jeden je svobodný, bezdětný, žije sám a žil se svým rodičem společně v děděné nemovitosti a druhý sourozenec má bydlení zajištěno. Chybějící fideikomisární substituce se pak nahrazuje tím, že dědic, který nemovitost převezme, se zavazuje spoludědicům podmíněně vyplatit hodnotu nemovitosti v případě jejího jakéhokoli zcizení. Přitom v případě využití fideikomisární substituce by stačilo, aby zůstavitel na toto pomyslel ve své závěti.

Když jsem začala psát tuto práci, navrhovaný nový občanský zákoník se znovuzavedením tohoto institutu dědického práva nepočítal. Tento fakt jsem hodnotila spíše negativně, neboť osobně mám zato, že jejím opětovným zařazením do českého občanského práva by se předešlo řadě soudních sporů.

Na počátku tohoto roku, kdy se ke mně dostala zatím poslední verze paragrafovaného znění občanského zákoníku, jsem tak pozitivně kvitovala, že se institut svěřeneckého (v návrhu svěřenského) nástupnictví do nového občanského zákoníku přece jen dostal. Dle § 1290 návrhu je množné, aby zůstavitel nařídil, že dědictví má přejít po smrti dědice nebo v určitých jiných

případech na svěřenského nástupce jako následného dědice. Toto nařízení musí být dostatečně určité. Jestliže zůstavitel označí více svěřenských nástupců, z nichž někteří v době smrti zůstavitele jako osoby ještě neexistují, zanikne svěřenské nástupnictví, jakmile jmění nabude první svěřenský nástupce z těch, kteří nebyli zůstavitelovými současníky. Je zřejmé, že se autoři návrhu nechali inspirovat právní úpravou sousedních německy mluvících zemí a fideikomisární substituci omezili, což je opět prvkem jistě pozitivním.

Na závěr si neodpustím ještě malou poznámku o navrhované právní úpravě odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele. V předchozích částech této práce jsem důrazně upozornila na nevhodnost současné právní úpravy odpovědnosti dědiců za dluhy zůstavitele, zejména na neexistenci solidární odpovědnosti dědiců za dluhy v průběhu dědického řízení.

Proto považuji za nutné rovněž pozitivně zhodnotit navrhovanou právní úpravu obsaženou v § 1478 nového občanského zákoníku, která již, dle mého názoru plně v souladu se zájmem na ochraně věřitelů pozůstalosti, zakotvuje princip solidární odpovědnosti více dědiců za dluhy zůstavitele.

Aktuální právní úprava přechodu práv na právní nástupce, respektive právní úprava dědění ze zákona není v současném českém právu dokonalá. Navrhovaný nový občanský zákoník v mnoha směrech přináší jisté zlepšení, nejsem si ale jistá, zda s ohledem na jeho přílišnou kazuistiku a návrat k dle mého názoru již zastaralé terminologii přinese skutečné řešení. Jako cestu k optimální právní úpravy tak vidím redukci navrhované právní úpravy tak, aby právní úprava byla stále ještě přehledná a srozumitelná.

Resumé

Diese Arbeit beschäftigt sich besonders mit dem Thema der rechtlichen Regelung der ausgewählten Institute des Erbrechts in der Tschechischen Republik. Ihr Ziel besteht in kurzer Erinnerung der historischen Entwicklung der Regelung des Erbrechts von seinen Anfangen in alten Roma bis zum Tschechischen Bürgerlichen Gesetzbuch aus dem Jahre 1964 und dann in Verurteilung der aktuellen Rechtsregelung ausgewählten Institute in der Tschechischen Republik.

Jeder Mensch wird einmal Erblasser, und darum meine ich, dass gute Kenntnisse der Rechtsregelung der Erbfolge sind eigentlich nötig für jeden. Das ist auch der Grund, weil ich mich diesem Thema in meiner Rigorosum Arbeit widmen wollte. Tod ist unahndenkbarer Teil unseren Lebens, es ist aber sehr wichtig zu verstehen, das er heißt immer nicht nur ein sehr trauriges Erlebnis für allen, die waren Nahen dem Gestorbenen, sondern auch eine wichtige rechtliche Tatsache. Nach dem Tod eines Menschen soll sein Vermögen abwickelt werden. In der Praxis treffen wir Juristen dann sehr oft damit, dass die traurigen Momente nach dem Tod des Erblassers sehr schnell mit gespannten Beziehungen zwischen allen potentiellen Erben abwechselt werden, besonders da, wo der Erblasser wirklich ein sehr großes Vermögen nachgelassen hat. Die konkreten Rechtsbestimmungen, die sich mit Erbfolge beschäftigen, sind dann sehr wichtig und sollten perfekt sein.

In meiner Arbeit gebe ich viel Informationen über aktuellen Tschechischen Regelungen der Erbrecht und vergleiche sie mit historischen Rechtsregelung, nicht nur in der Tschechischen Republik, sondern auch in anderen Ländern. Meine Arbeit ist in sechs Kapitel geteilt. Das erste widmet sich der allgemeinen Charakteristik des Erbrechts im Kontext auf der vorigen historischen Entwicklung. Sie enthält Information über das Erbrecht in den Gesetzen aus der Zeit vor Christus und über die römische gesetzliche Erbfolge, sie erinnert an die Entwicklung in dem neunzehnten Jahrhundert, dass heißt die Regelung des Erbrechts und der gesetzlichen Erbfolge in dem Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch, und an die Entwicklung nach dem zweiten Weltkrieg.

Meritum meiner Arbeit besteht aber in den folgenden Kapiteln. Das zweite Kapitel bringt kurze Zusammenfassung der aktuellen Regelung des Erbrechts in der Tschechischen Republik und erklärt seine Grundinstitute. Beschäftigt sich besonders mit der Rechtsregelung des Nachlasses und der Verantwortlichkeit der Erben für die Schulden des Erblassers. Die gesetzliche Erbfolge, besonders die Parentelen der Erbe sind dann in dem dritten Kapitel analysiert.

Die Geschichte der Tschechischen Republik enthält gemeinsamen 300 Jahren der Entwicklung mit Österreich. Dieses zeigt sich auch im Recht und deshalb entschied ich mich auch, in meiner Rigorosum Arbeit, die aktuellen Rechtsregelungen der Erbfolge in beiden Ländern zu vergleichen. Diese Komparation ist dann in dem vierten Kapitel enthält.

In der Tschechischen Republik verlaufen jetzt die Rekodifikationsarbeite, deren Ziel das neue Bürgerliche Gesetzbuch ist. Ich hatte so die Möglichkeit auch die zubereitende Regelung zu beurteilen (Kapitel 5). Das letzte Kapitel meiner Arbeit (Kapitel 6) widmet sich einer kurzen Zusammenfassung ihrer Enthalt und bring besonders meine Beurteilung der aktuellen Rechtsregelung und meine Ideen auf die zukünftige Regelung.

Das tschechische Erbrecht steht heute eigentlich wieder am Anfang. Die aktuelle Regelung misst viele wichtige Institute, die in moderner demokratischer Regelung der Erbfolge nicht missen sollen. Leider stellt die vorbereitende Regelung nicht Antworten an alle Fragen und Probleme dar, ist zu viel kasuistisch und meiner Meinung nach kann nicht die wichtige Verbesserung bringen. Als die richtige Lösung sehe ich eigentlich „etwas in der Mitte“ , also vielleicht die neue Regelung die aber nicht so kasuistisch ist, sonder einfach und verständlich.

In jedem Fall muss ich aber sagen, dass die neue Rechtsregelung ist immer viel besser als die heutige. Es könnte wieder in unsere Gesellschaft traditionelle Institute des Erbrechts wie Vermächtnis oder Erbvertrag bringen. Besonders bin ich sehr froh, dass die Rekodifikationskommission sich entschieden hat, die Regelung des Fideikommissvermächtnisses in den Vorschlag des neuen Bürgerlichen Gesetzbuch wieder einzuordnen. Der Vorschlag des neuen Bürgerlichen Gesetzbuchs enthält heute schon mehr als 2800 Artikel. Die

Situation ist jetzt folgende – der Vorschlag wird jetzt die Regierung beurteilen, dann Parlament und wenn es wirklich sehr gut gehe, könnte das neue Bürgerliche Gesetzbuch schon beim Ende des Jahres 2008 in Kraft treten. Beim Anfang des Jahres 2010 sollten wir dann anfangen, das neue BGB anzuwenden.

Ich bin überzeugt, dass die Tschechische Republik wieder auf den Weg der demokratischen europäischen Länder eingetreten ist.

Seznam použité literatury a pramenů

Odborné publikace::

Adamová, K.: Dějiny soukromého práva ve střední Evropě, Praha, C. H. Beck 2001

Andres, B., Švamberg, G.: Základy občanského práva, Palásek a Kraus Praha 1946

Bičovský, J.: Občanský zákoník I a předpisy související, Panorama Praha 1979

Bičovský, J., Holub, M.: Občanský zákoník, Komentář, LINDE Praha 1994

Brejcha, V.: Živnost a odborná praxe-Prodej-Dědění-Konkurz, C. H. Beck Praha 2000

Fiala, J. a kol.: Lexikon občanského práva, 1. vydání, Sagit Ostrava 1997

Fiala, J.: Občanské právo /2/, Doplněk Brno 1992

Gschnitzer, F.: Österreichisches Erbrecht, Springer Verlag, Wien, 1983

Haderka,J.: K některým otázkám majetku nezletilého dítěte, Socialistická zákonnost 1979

Holub, M., Pokorný, M., Bičovský, J.: Občan a vlastnictví v českém právním řádu, LINDE Praha, a. s. 2002

Jehlička, O., Švestka,J. a kol.: Občanské právo. Komentář. 4. vydání. C. H. Beck Praha 1997

Kincl, J., Urfus, .: Římské právo, C.H.Beck, Praha, 1995

Klang, M.: Slova, slovní obraty, úsloví z latiny pro právníky, LINDE Praha 1998

Klíma, J.: Nejstarší zákony lidstva, Chamurapi a jeho předchůdci, Praha Academia, 1979

Knapp, V., Petrželka, K., Škundin, Z.I.: K otázkám nového občanského práva, ORBIS Praha 1950

Knapp, V. a kol.: Občanské právo hmotné, svazek II., CODEX Praha 1995

Knappová, M., Švestka, J. a kolektiv: Občanské právo hmotné, svazek III., ASPI Publishing, s. r. o. 2002

Koziol, H., Welzer, R.: Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Manz Kurzlehbücher, Wien, 1996

Kučera, R.: Dědictví, LINDE Praha, a. s. 2001

Kuklíková, J.: Právní poradce pro každého, Horizont Praha 1991

Krčmář, J.: Právo občanské V., Právo dědické, Všehrd Praha 1933

Mácha, P.: Dědění, darování a převádění nemovitostí v praxi, NEWSLETTER Praha 1999

Malý, K., Sivák , F.: Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918, Jinočany, 1993

Mikeš, J.: Dědictví a právo, Informatorium Praha 1993

Mikeš, J., Muzikář L.: Dědické právo: praktická příručka: kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního, 1. vydání, Linde Praha, a. s. 2003,

Plecitý, V.: Základy občanského práva, Prospektrum Praha 1996

Pokorná, J.: Obchodní společnosti po novelizaci obchodního zákoníku, Linde Praha,1997

Rouček, F., Sedláček, J.: Komentovaný občanský zákoník z roku 1918, III. díl, V. Linhart Praha 1937

Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, díl 3., Praha 1936

Rummel, P.: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, 1. Band, zweite Auflage, Wien, 1990

Schelle, K., Schelleová, I.: Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964, Doplněk Brno 1993

Schelle, K.: Základy práva /2/, Doplněk Brno 1994

Svoboda, E.: Dědické právo, VESMÍR Praha 1921

Švestka, J.: Občanský zákoník, komentář, SEVT Praha 1991

Vláda ČR: Důvodová zpráva k zákonu č. 121/2000 Sb (autorský zákon) ze dne 15. 11. 1999

Periodika:

Eliáš, K.: Přechod dluhu na dědice z hlediska občanského práva hmotného, Český právnický měsíčník Právní fórum 6/2005

Eliáš, K.: Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník, AD NOTAM 5/2003

Ibl, V.: Několik úvah o odmítnutí dědictví, Socialistická zákonnost 10 / 1987

Jeřábková, L.: Dědické smlouvy jako dědický titul de lege ferenda a základní východiska jejich úpravy, Právní fórum, 9/2005

Kawulok, J.: Vydědění – právní úprava a praxe, AD NOTAM 4/1999

Knapp, V.: O dědických titulech podle československého práva a o povinném dílu, Socialistická zákonnost 5 / 1984

Knapp, V.: O vydědění a o tzv. negativní závěti, Socialistická zákonnost 6 / 1983

Knapp, V.: Poznámky o fideikomisární substituci, AD NOTAM, 5/1995

Kupka, P.: Průmyslové vlastnictví jako předmět dědictví, Právní rádce 6/2002

Lužná, R.: Přechod nájmu bytu, Právní rádce 10/2002

Mašek, D.: Odmítnutí dědictví, Právo a rodina 6/2002

Mašek, D.: Nikoho nelze vydědit bez zákonných důvodů, Právo a rodina 3/2002

Mikeš, J.: Ochrana oprávněného dědice, Socialistická zákonnost 6 / 1970

Mikeš, J.: O fideikomisární substituci, AD NOTAM 3/2005

Mikeš, J.: Vypořádání dědictví, AD NOTAM 2/1997

Mrzena, E.: Dědění ve čtvrté dědické skupině, AD NOTAM 1 / 2000

Mrzena, E.: Nezletilý dědic a průběh dědického řízení, Právo a rodina 4/2000

Mrzena, E.: Některé aspekty dědického řízen, pokud existuje listina o vydědění, AD NOTAM 6/1999

Muzikář, L.: Dědické podíly a jejich výpočet, první část - dědění ze zákona, dědění ze závěti, AD NOTAM 1 / 1997

Muzikář, L.: Dědické podíly a jejich výpočet, druhá část – souběh dědění ze zákona a ze závěti, AD NOTAM 2 / 1997

Muzikář, L.: Dědické podíly a jejich výpočet, třetí část – relativní neplatnost závěti, započtení darů, AD NOTAM 3 / 1997

Parkanová, I.: Zamyšlení nad ustanovením § 484 odst. 1 obč. zák. o započtení, Socialistická zákonnost 10 / 1989

Pěcha, F.: Několik úvah o dědické nezpůsobilosti, Socialistická zákonnost 1 / 1987

Pěcha, F.: Stručný pohled na polské dědické právo, AD NOTAM 6/2002

Pekárek, M.: Vypořádání majetkových nároků vyplývajících z členství v družstvu v případě smrti člena, Právní praxe, 4/1994,

Ryšánek, Z.: Ještě jednou o nákladech pohřbu, AD NOTAM 1/1997

Ryšánek, Z.: Důsledky úmrtí účastníka stavebního spoření a penzijního připojištění, Ad Notam, 1996 číslo 1, str. 1

Svoboda, J.: Zelená kniha Dědictví a Závětí, AD NOTAM 3/2005

Šešina, M.: Jak dál v úpravě dědického práva, AD NOTAM 3 / 2000

Sikstová, S.: Správce dědictví -- persona grata či non grata, AD NOTAM 2/2005

Špoková, E.: Přechod práv jinak než děděním, AD NOTAM 1/2002 a 2/2002

Špoková, E.: Dědictví s cizím prvkem, AD NOTAM 3/2003

Šubrtová, J.: Důvody vydědění, AD NOTAM 5/1999

Turek, J.: Právní ochrana oprávněného dědice podle občanského zákoníku, Právník 10 / 1974

Tvrdý, J.: Dědické právo sourozence jako příbuzného a jako člena domácnosti, Socialistická zákonnost 4 / 1967

Právní předpisy a judikatura:

Obecný zákoník občanský vyhlášený císařským patentem ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák.

Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40 / 1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník

Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon)

Zákon č. 96/1993 Sb, o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření

Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech

Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

Usnesení Městského soudu v Praze č. j. 24 Co 278 / 98 – 57 ze dne 30. 9. 1998

Rozsudek městského soudu v Praze č. j. 33 Ca 228 / 1994

R 18 / 84 (R – Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek vydávaná Nejvyšším soudem ČSFR, Nejvyšším soudem ČR a Nejvyšším soudem SR – do 31. 12. 1992 a Nejvyšším soudem – od roku 1993)

R 12 / 68

Usnesení Krajského soudu v Brně č.j. 18 Co 324 / 95

Městský soud v Praze sp. zn. 24 Co 214/96, z 30. 8. 1996, AN 1/1997 s. 20 an. (neodmítne-li ve lhůtě dědictví, bere se to jako by prohlásil, že přijímá)

Usnesení Městského soudu v Praze č. j. 24 Co 321/99 -171 z 30. 11. 1999 – AN č. 1/2001 s. 22an. (nakládá-li s majetkem dědic, který je současně zákonným zástupcem nezl. dítěte jako dalšího dědice, nelze z jeho počínání bez dalšího dovozovat, že jedná i za dítě)

Rc 19/55 rozhodnutí Co 9/54

Usnesení nejvyššího soudu z 6. 12. 1954, Ec 639/54

Rc 107/54 Cz 153/54

R 51/1967 – str. 64 práce

Usnesení Městského soudu v Praze č. j. 24Co 281/98-199 z 30. 9. 1998

Jiné zdroje:

http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm

http://www.rechtsfreund.at/erbrecht.htm

http://www.notar.at/de/portal/dernotar/service/rechtstipps/erbrecht/

www.juristic.cz